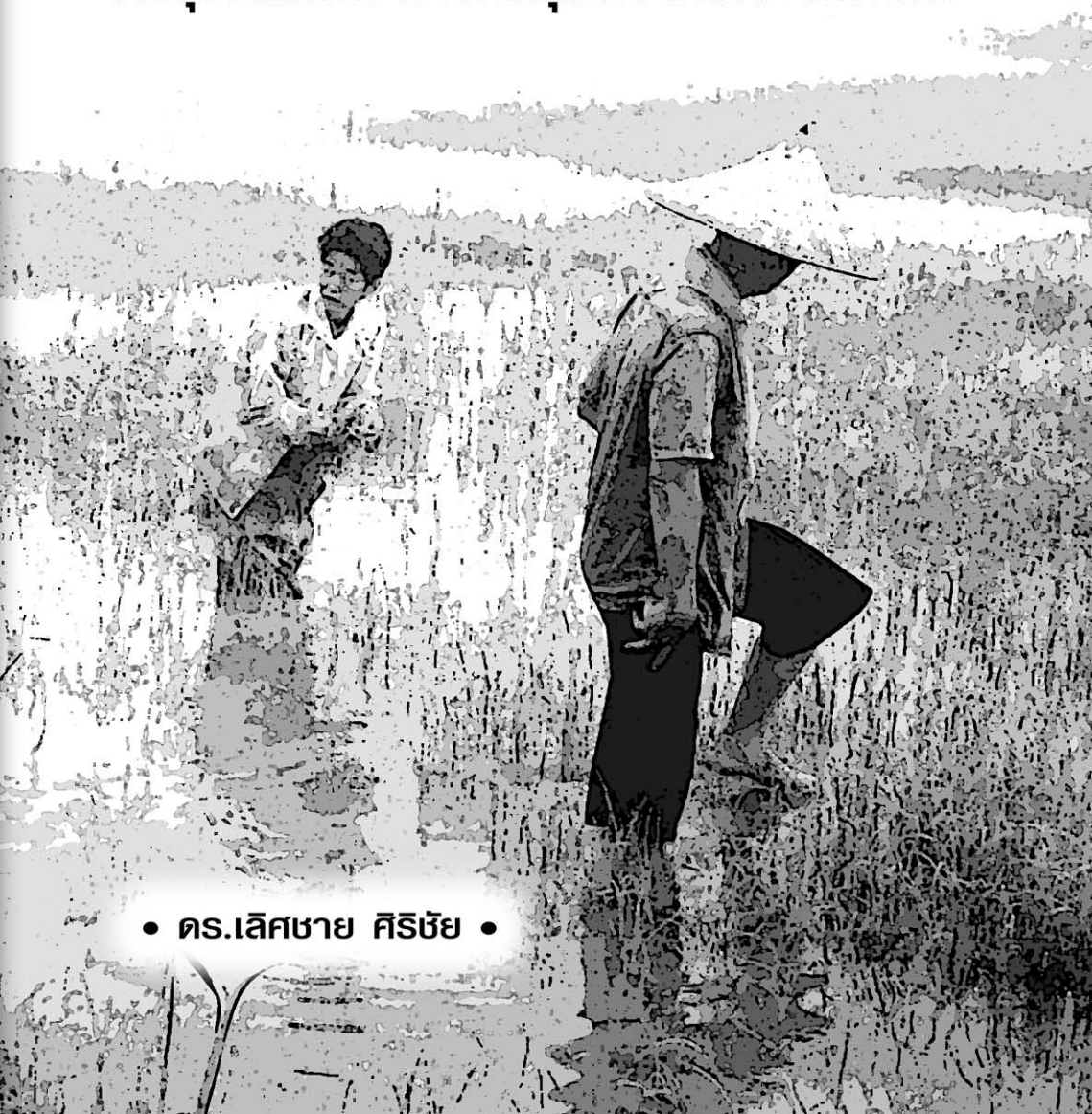


กระบวนการนโยบายสาธารณะ กับการสร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียง ของชุมชนในเขตป่าชายเลนลุ่มน้ำปะเหลียนจังหวัดตรัง



• ดร.เลิศชาย ศิริชัย •

กระบวนการนโยบายสาธารณะ
กับการสร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียง
ของชุมชนในเขตป่าชายเลนลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง



• ดร.เลิศชาย ศิริชัย •

ឋាន/រូបធាន :



จำนวน 300 เล่ม
เมษายน 2550

คำนำ

ปัญหาความยากลำบากของผู้คนในชนบทอันเนื่องมาจากฐานทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่พึ่งพาของชาวบ้านถูกทำลายไป ทั้งการถูกแย่งชิงไปโดยตรงของกลุ่มทุนและการที่ชาวบ้านถูกกระตุ้นให้ชุดจับ โค่น ทรัพยากรต่างๆ ออกไปตอบสนองความต้องการของตลาด โดยมีการพัฒนาของรัฐเป็นสื่ออำนาจให้เกิดสภาพการณ์ดังกล่าว เป็นที่ตระหนักกันดีในปัจจุบัน แต่การพัฒนากระแสหลักก็ยังคงพยายามหาทางแย่งชิงทรัพยากรจากชนบทออกไปสนับสนุนการพัฒนาต่อไปอีก และพยายามทำในรูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น โดยในอีกด้านหนึ่งการเคลื่อนไหวของประชาชนที่จะปกป้องทรัพยากรที่เป็นฐานการอยู่รอดของตัวเองก็ทวีความเข้มข้นขึ้นด้วยเช่นกัน

เอกสารฉบับนี้ เขียนขึ้นภายใต้ความคิดว่าประสบการณ์การเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องและฟื้นฟูทรัพยากรของคนกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียนนั้น สามารถสะท้อนให้เห็นแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน เพราะทรัพยากรธรรมชาติคือฐานเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนอยู่แล้ว ในขณะที่การเคลื่อนไหวของชาวบ้านถึงแม้จะเป็นการเคลื่อนไหวด้านทรัพยากรแต่ในความเป็นจริงเป็นการเคลื่อนไหวที่สามารถสร้างทุนขึ้นมาทุกด้านไม่เฉพาะทุนด้านทรัพยากรเท่านั้น เช่น ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนการเงิน ทุนด้านการเมือง ซึ่งทั้งหมดนี้คือฐานของเศรษฐกิจแบบพอเพียงนั่นเอง

ขอขอบคุณโครงการเครือข่ายการพัฒนากระบวนการนโยบายสาธารณะพื้นที่ภาคใต้ สถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (สวรส.ภาคใต้ มอ.) มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่ร่วมกันสนับสนุนการจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือเล่มนี้

ผู้จัดทำ

สารบัญ

ความเป็นมาของปัญหาและบริบททั่วไป	6
ชุมชนกับป่าชายเลน	8
- ป่าชายเลนกับการเกิดขึ้นของชุมชน	8
- ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร	10
- การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวพื้นฟูทรัพยากร	14
นโยบายสาธารณะกับการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน	19
ชุมชนในเขตป่าชายเลนกับนโยบายสาธารณะ	21
โครงการนโยบายสาธารณะของชาวบ้าน	28
- โครงการกับเป้าหมายเรื่องความขัดแย้ง	28
- การแก้ปัญหาความขัดแย้งกับการเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวัน	67
- ข้อจำกัดของการเคลื่อนไหวแบบชาวบ้าน	72
อะไรคือนโยบายสาธารณะ	77
- การให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้	80
- การขยายกลุ่มและผู้สนับสนุนในชุมชน	82
- การสร้างเครือข่ายกับภายนอก	88
จากนโยบายสาธารณะสู่กระบวนการทัศน์เศรษฐกิจแบบพอเพียง ...	94
ตัวชี้วัดเศรษฐกิจแบบพอเพียง	97
- กลุ่มตัวชี้วัดกระบวนการ	98
- กลุ่มตัวชี้วัดที่เป็นทรัพยากรการดำรงชีวิต	108
- กลุ่มตัวชี้วัดที่เป็นคุณภาพชีวิต	121



กระบวนการนโยบายสาธารณะ: กับการสร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียง ของชุมชนในเขตป่าชายเลนลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง

ดร.เลิศชาย ศิริชัย *

ความเป็นมาของปัญหาและบริบททั่วไป

แม่น้ำปะเหลียนเป็นแม่น้ำขนาดสั้นมีความยาวประมาณ 58 กิโลเมตร มีต้นน้ำอยู่ที่เทือกเขาบรรทัด ไหลลงสู่ทะเลในเขต อ.กันตัง จ.ตรัง ไหลผ่าน 4 อำเภอกับอีก 1 กิ่งอำเภอของจังหวัดตรัง ได้แก่ อ.ย่านตาขาว อ.ปะเหลียน อ.กันตัง อ.นาโยง และกิ่ง อ.หาดสำราญ แม่น้ำปะเหลียนมีคลองสาขาจำนวนมาก โดยสามารถจำแนกคลองดังกล่าวเป็น 3 ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นคลองที่แยกจากแม่น้ำปะเหลียน ณ บริเวณหนึ่ง ไหลแยกออกไป แล้ววกมาบรรจบกับแม่น้ำปะเหลียนอีกบริเวณหนึ่ง ลักษณะที่สองคลองที่แยกจากแม่น้ำปะเหลียนแล้วปลายน้ำกลายเป็นหนองหรือมาบขนาดใหญ่ ในปัจจุบันหนองหรือมาบดังกล่าวถูกรุกและถมสำหรับขยายพื้นที่ทำการเกษตร คลองกลุ่มนี้ก็จะเป็คลองที่มีปลายน้ำตันหรือเรียกว่าคลองตาย ลักษณะที่สามเป็นคลองที่มีต้นน้ำเป็นของตนเองแล้วไหลลงมาบรรจบกับแม่น้ำปะเหลียน

* อาจารย์ประจำสำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

แม่น้ำปะเหลียนและคลองสาขาต่างๆไหลกระจายผ่านพื้นที่ต่างๆ มีชุมชนเกิดขึ้นมากมาย โดยชุมชนต่างๆเหล่านี้จะอาศัยน้ำจากแม่น้ำและคลองสาขาดังกล่าวทั้งในการทำการเกษตร การคมนาคม การอุปโภคและบริโภค ก่อให้เกิดลักษณะภูมินิเวศและวัฒนธรรมที่เรียกว่า “ลุ่มน้ำ ปะเหลียน”

แม้ว่าแม่น้ำปะเหลียนจะเป็นแม่น้ำสายสั้นๆลุ่มน้ำปะเหลียนเป็นลุ่มน้ำขนาดเล็ก แต่ก็เป็นลุ่มน้ำที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มากในทุกส่วนของลุ่มน้ำ โดยเริ่มตั้งแต่เขตป่าต้นน้ำซึ่งเป็นเขตป่าดิบ ถึงแม้ว่าป่าบริเวณนี้จะไม่ถูกสัมปทาน แต่ก็มีผู้ลักลอบตัดไม้ขนาดใหญ่ไปเป็นจำนวนมาก ป่าจึงเสื่อมโทรมไม่ต่างไปจากการถูกสัมปทานมากนักบริเวณเชิงเขาได้มีชาวบ้านตั้งชุมชนกระจายอยู่ทั่วไป โดยชาวบ้านดังกล่าวได้บุกเบิกป่าสำหรับทำสวนยางและสวนผลไม้ ซึ่งก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ป่าเสื่อมโทรม ในปัจจุบันเริ่มมีแกนนำในชุมชนต่างๆคิดเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า เพราะได้เห็นถึงผลกระทบที่พวกเขาได้รับและอาจจะรุนแรงขึ้นในอนาคต คือหน้าแล้งจะขาดน้ำทั้งการเพาะปลูกและการบริโภค ส่วนหน้าฝนจะเกิดน้ำหลากและดินถล่ม

ถัดมาเป็นเขตที่ราบลุ่มหรือนิเวศน้ำจืดอันเป็นเขตทำนา ซึ่งลุ่มน้ำปะเหลียนเป็นเขตทำนาที่สำคัญที่สุดของจังหวัดตรัง โดยอาศัยระบบนิเวศเฉพาะที่ทำให้มีน้ำหล่อเลี้ยงการทำนาและการดำรงอยู่ของคนในชุมชนต่างๆคือระบบนิเวศลุ่มน้ำสาธู แต่ในยุคของการพัฒนาการเกษตรแผนใหม่ระบบนิเวศนี้ก็ถูกทำลายไปอย่างมากโดยระบบการชลประทานของรัฐ แต่ระบบการจัดการน้ำโดยรัฐกลับทำให้น้ำที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ต้องสูญหายไปมากที่สุด ก็นำไปสู่ปัญหาการขาดน้ำในการทำนา และเกิดการขยายตัวของ

สวนยางลงไปในพื้นที่นามากขึ้นเป็นลำดับ ขณะนี้มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งในเขต อ.นาโยงได้จัดตั้งชมรมอนุรักษ์ป่าสาคร เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศคลองป่าสาครและระบบการจัดการน้ำของชุมชนโดยการสนับสนุนของสมาคมหยาดฝนและพันธมิตรจากภายนอก

ถัดลงมาเขตปลายน้ำเป็นเขตนํ้ากร่อยมีป่าชายเลนขึ้นอย่างหนาแน่นในชายฝั่งแม่น้ำและลำคลองต่างๆ โดยมีชุมชนหมู่บ้านเกิดขึ้นตามบริเวณดังกล่าวมาตั้งแต่อดีตเช่นกัน

ชุมชนกับป่าชายเลน

1. ป่าชายเลนกับการเกิดขึ้นของชุมชน

บริเวณแม่น้ำปะเหลียนและคลองสาขาในช่วงก่อนไหลลงสู่ทะเลหรือเรียกว่าเป็นเขตนํ้ากร่อยนั้นมีป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์มาก พิจารณาได้ทั้งจากมีไม้หลากหลายชั้นในป่า รวมทั้งมีต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น บางต้นใหญ่ถึงขนาด 5 คนโอบ ในป่ามีสัตว์ต่างๆมากมายเช่น ลิง ค่าง เสือประเภทต่างๆ หมูป่า นกประเภทต่างๆ ระบบนิเวศป่าชายเลนแต่ละพื้นที่ได้ผนวกกับลักษณะนิเวศเฉพาะของแม่น้ำลำคลองก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำประเภทต่างๆ โดยเฉพาะบางบริเวณกลายเป็นแหล่งสัตว์น้ำบางประเภทที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในภาคใต้ เช่น บางแห่งเป็นแหล่งหอยนางรมและหอยปะใหญ่ที่สุด บางแห่งเป็นแหล่งปลากะพงใหญ่ที่สุด บางแห่งเป็นแหล่งปูดำใหญ่ที่สุด เป็นต้น

ถัดจากเขตป่าชายเลนเข้ามาก็เป็นเขตที่ราบชายฝั่งที่พอจะใช้ปลูกข้าวได้ แต่ว่าพื้นที่ ลักษณะดังกล่าวก็มีความแตกต่างกันไปดังจะสังเกตได้ว่าวิธีการทำนาที่แต่ละชุมชนเลือกใช้แตกต่างกันไปตามลักษณะนิเวศดังกล่าว เช่นบางชุมชนต้อง

ทำนาแบบใช้วัวไถหรือควายไถย่ำพื้นที่ให้และพอที่จะนำต้นข้าวไปปักดำได้ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีป่าขึ้นมาก ถึงแม้ชาวบ้านจะโค่นป่าลงแล้วในดินก็ยังมีรากต้นไม้มาก จึงไม่สามารถทำนาแบบใช้วัวหรือควายไถนาได้ ในบางชุมชนลักษณะพื้นที่เป็นทุ่งหญ้า ชาวบ้านก็สามารถทำนาแบบใช้วัวควายไถนาได้ บางชุมชนมีพื้นที่เป็นเนินสูงถึงเนินเขา ชาวบ้านก็ใช้กรรมวิธีปลูกข้าวไร่ ซึ่งเป็นกรรมวิธีปลูกข้าวที่ยังคงมีต้นไม่ใหญ่อยู่ด้วย

ชุมชนหมู่บ้านในเขตน้ํากร่อยจึงตั้งหมู่บ้านและดำเนินชีวิตมาด้วยความสามารถในการทำนาเพื่อเก็บข้าวไว้บริโภคจากนั้นต้องหารายได้จากทางอื่น ซึ่งพบว่าทะเล แม่น้ําลำคลอง และป่าชายเลนคือสิ่งที่จะช่วยเสริมให้ชาวบ้านทุกหมู่บ้านอยู่ได้

ชาวบ้านสมัยก่อนพึ่งพาป่าชายเลนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรงเช่นการตัดไม้ไปใช้สำหรับการก่อสร้างและเป็นเชื้อเพลิง การเก็บพืชผักในป่าเป็นอาหารและยารักษาโรค การจับสัตว์น้ำและสัตว์อื่นๆที่อาศัยในป่าชายเลนไปเป็นอาหาร การใช้ประโยชน์โดยอ้อมคือการจับสัตว์น้ำทั้งปลา กุ้ง ปู หอย ในแม่น้ำลำคลอง ในทะเล ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำดังกล่าวสัมพันธ์กันอย่าง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลน ทั้งในแง่ของการเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ แหล่งบริบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน แหล่งอาหาร และที่อยู่อาศัย เป็นต้น

ไม่เพียงชาวบ้านสามารถอาศัยทรัพยากรจากป่าชายเลน และที่ต่อเนื่องกับป่าชายเลนเพื่อเป็นปัจจัยสี่สำหรับการดำรงชีวิต โดยตรงเท่านั้น แต่พบว่าแต่เดิมาแล้วที่ชาวบ้านอาศัยทรัพยากรเหล่านี้เพื่อการค้าขาย ทั้งนี้ตลาดกันตัง (เป็นเมืองท่าที่สำคัญสมัยก่อน อยู่ใกล้กับชุมชนในเขตลำน้ําปะเหลียน) เป็นแหล่งการค้า

ลำค้ำระหว่างดินแดนฝั่งอันดามันของไทยกับประเทศมาเลเซีย มีสินค้าสำคัญที่ได้มาจากชุมชนในเขตลุ่มน้ำปะเหลียนที่พ่อค้าจาก กันตังแล่นเรือไปขายในเขตประเทศมาเลเซีย คือ จากและปุด้า โดย จากเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในป่าชายเลน ชาวบ้านจะนำใบจากมาทำเป็น ดับจากมุงหลังคา และสามารถเป็นสินค้าได้ดังกล่าว ส่วนปุด้า จะมีมากในป่าชายเลนและในลำคลองที่มีป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์

2. ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร

ปัญหาสำคัญที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถรักษาความอุดม สมบูรณ์ของป่าชายเลน และของทรัพยากรในแม่น้ำลำคลอง ใน ทะเลไว้ได้ เนื่องจากทรัพยากรดังกล่าวถูกผลักดันให้เป็นทรัพยากร ที่ทุกฝ่ายเข้าถึงและใช้ประโยชน์แบบเสรี (open access) กล่าว คือทุกฝ่ายทุกคนพยายามเข้าไปนำทรัพยากรทุกอย่างมาใช้ ประโยชน์อย่างเต็มที่โดยไม่สนใจเรื่องการบำรุงรักษา

สาเหตุสำคัญประการแรกมาจากการที่รัฐให้สัมปทานป่า ชายเลนเกือบทุกป่าแก่นายทุนในการตัดไม้เผาถ่าน โดยสัมปทาน นี้มีมาไม่ต่ำกว่า 100 ปีแล้ว และมีต่อเนื่องมาโดยตลอด เพิ่งหมด ไปเมื่อต้นทศวรรษถึงกลางทศวรรษ 2540 นี้เอง

คนในชุมชนต่างๆที่มีอายุสูงที่สุดขณะนี้ เช่นประมาณ 80- 90 ปีเมื่อเกิดมาก็เห็นมีการตัดไม้ในป่าชายเลนกันเป็นเรื่องปกติ อยู่แล้ว และในหมู่บ้านเองก็มีโรงเผาถ่านขนาดใหญ่ของนายทุนมา ตั้งอยู่ โดยผู้ชายส่วนใหญ่ในทุกหมู่บ้านจะเข้ามาประกอบอาชีพ รับจ้างตัดไม้ให้แก่โรงเผาถ่าน ซึ่งอาชีพดังกล่าวสร้างรายได้ที่ดีให้ แก่ชาวบ้าน เพราะว่าในสมัยนั้นหากหาเงินโดยการผลิตของชาว บ้านเองจะหายากมากโดยเฉพาะที่จะเท่ากับรายได้จากการตัดไม้ ซึ่งจะเป็นรายได้ที่ได้แบบวันต่อวัน

ชาวบ้านทุกชุมชนที่รับจ้างตัดไม้จะตัดกันอย่างเต็มที่เพื่อให้ได้ไม้มากที่สุดโดยชาวบ้านไม่ได้เคยคิดว่าเป็นการทำลายทรัพยากร เพราะเมื่อเกิดมาก็เห็นเขาตัดอยู่เป็นปกติเหมือนวิถีชีวิตอย่างหนึ่ง อีกทั้งความอุดมสมบูรณ์ของป่ามีมาก การที่ป่าล้มหายไปจึงไม่ได้เป็นแบบทันทีทันใดที่ชาวบ้านจะตระหนักได้ รวมทั้งการตัดไม้สมัยก่อนชาวบ้านใช้เพียงขวานเล่มเดียวการทำลายป่าจึงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป เลื่อยยนต์เพิ่งมาใช้กันในช่วงกลางทศวรรษ 2520 นี้เอง นอกจากชาวบ้านไม่ได้คิดเรื่องการทำลายป่าแล้วชาวบ้านยังชื่นชมกับการที่นายทุนเข้ามาตั้งโรงเผาถ่านอยู่ในหมู่บ้านด้วย โดยมองว่าเป็นความเจริญเนื่องจากทำให้ชาวบ้านมีรายได้

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านพยายามกอบโกยผลประโยชน์ที่จะได้จากป่าอย่างเต็มที่ โดยการลักลอบตัดไม้เพื่อขายให้แก่ใครก็ได้ที่ต้องการไม้ไปใช้ประโยชน์ เช่น การทำเสาเข็ม การทำไม้กระดานสำหรับสิ่งก่อสร้าง ตามแต่จะมีผู้มาติดต่อขอซื้อ ซึ่งตามปกติก็จะมีเครือข่ายที่สามารถติดต่อกันได้ทั้งผู้ซื้อและผู้โค่นป่ารวมทั้งพ่อค้าไม้ในเมืองด้วย ดังนั้นขบวนการลักลอบตัดไม้เถื่อนจึงมีอยู่ทั่วไปและพัฒนาต่อเนื่องมาจนแม้ป่าหมดล้มปทานไปแล้ว และชุมชนได้เข้ามาเคลื่อนไหวเพื่อดูแลป่าแบบป่าชุมชนแล้ว ขบวนการนี้ก็ยังคงมีหลงเหลืออยู่ เพียงแต่ว่าที่ผ่านมาชาวบ้านไม่เคยเห็นว่าการลักลอบตัดไม้เป็นการกระทำที่ผิด แต่ในปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่จะเข้าใจและพยายามป้องกันไม่ให้มีการลักลอบตัดไม้

ที่จริงข้อตกลงระหว่างรัฐกับเจ้าของสัมปทานจะมีอยู่ว่าเมื่อเจ้าของป่าสัมปทานโค่นป่าบริเวณใดแล้วก็ให้ปลูกทดแทนด้วย แต่ว่าไม่มีการดำเนินการแม้แต่ป่าเดียว เนื่องจากทางราชการไม่

เคยเข้าไปดูแลแม้แต่น้อย และในตอนหลังพบว่าบางป่าก็ไม่ได้รับสัมปทานแต่นายทุนก็ขยายการตัดไม้เข้าไปทุกที่ โดยทางราชการก็ไม่เคยเข้ามาตรวจสอบแม้แต่น้อยเช่นกัน ส่วนชาวบ้านนั้นไม่เคยรับรู้อะไรอยู่แล้ว ไม้ตรงไหนมีให้ตัดมากก็จะเข้าไปตัดทุกที่

ปัญหาอีกประการหนึ่งที่สืบเนื่องมาแต่ยุคนั้นและกลายมาเป็นปัญหาของการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ป่าชายเลนในปัจจุบันคือ ระหว่างที่ทุกฝ่ายเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่าชายเลนอย่างเต็มที่ในลักษณะของ open access ดังที่กล่าวมาแล้ว ก็มีชาวบ้านส่วนหนึ่งค่อยๆ พัฒนาการครอบครองป่าจากในป่าชายเลนแบบทรัพย์สินส่วนบุคคลขึ้น (private property) ด้วยวิธีเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องรวมทั้งแต่งสาแหรกและปลูกเพิ่มเติม จนชาวบ้านคนอื่นไม่กล้าตัดจากบริเวณนั้น และเสี่ยงไปตัดที่อื่น เนื่องจากยังมีป่าจากให้เลือกอีกมาก ในขณะที่เจ้าของสัมปทานก็ไม่ได้ทำอะไรเนื่องจากไม่ได้สนใจป่าจากอยู่แล้ว เมื่อป่าหมดสัมปทานแล้วการถือครองป่าจากเป็นทรัพย์สินส่วนตัวก็ยังคงดำเนินอยู่ และเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ ตามการพัฒนาสมัยใหม่ที่เน้นเรื่องทรัพย์สินเอกชน ซึ่งการถือครองที่ดินเป็นส่วนบุคคลโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ของทางราชการรับรองแต่เป็นการยอมรับกันโดยคนในชุมชนเองนั่นเป็นเรื่องปกติ เพราะที่ดินส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านถือครองอยู่ไม่ว่าที่ปลูกบ้าน ที่ทำนา ทำสวนจาก หรืออื่นๆ ส่วนใหญ่ก็เป็นที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ทั้งสิ้น โดยที่ชาวบ้านสามารถซื้อขายที่ดินกันได้โดยไม่ต้องใช้เอกสารสิทธิ์แม้แต่คนภายนอกก็เข้ามาซื้อได้

การที่ชาวบ้านครอบครองสวนจากอยู่ในป่าชายเลนนั้นทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนมีปัญหา คือเจ้าของสวนจากจะขัดขวางและไม่ให้ความร่วมมือ หรือบางแห่งก็ใช้การเคลื่อนไหว

ไหวเรื่องป่าชุมชนเป็นเครื่องมือในการปกป้องป่าจากของตนจากการเข้ามายึดคืนของรัฐโดยอาศัยการเป็นตระกูลใหญ่มีเครือญาติมากหรือเป็นผู้มีอำนาจในท้องถิ่นเข้าไปเป็นผู้ดำเนินการหรือเป็นเสียงส่วนใหญ่คณะกรรมการจัดการป่าชายเลนลักษณะเช่นนี้นอกจากจะเป็นปัญหาในการจัดการป่าชายเลนชุมชนให้มีประสิทธิภาพแล้วยังก่อให้เกิดความขัดแย้งต่างๆตามมามาก

การที่ชาวบ้านคุ้นเคยกับการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ป่าชายเลนแบบเสรี (open access) โดยไม่มีใครเคยพูดถึงการทำลายและไม่ทันได้เห็นการจัดการทรัพยากรตามจารีตซึ่งเคยมีอยู่ก่อนหน้านี้ที่พวกเขาจะเกิด ทำให้พวกเขาคุ้นกับการที่จะใช้ทรัพยากรในแม่น้ำลำคลองและในทะเลแบบเสรีด้วย คือทุกคนพยายามใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่โดยไม่คิดถึงการอนุรักษ์ ดังจะเห็นว่าในทุกชุมชนตลอดลุ่มน้ำปะเหลียนชาวบ้านได้นำระเบิดและยาเบื่อมาใช้ในการจับปลากันโดยทั่วไป อย่างน้อยเมื่อ 50 ปีที่แล้วก็มีการนำระเบิดมาใช้แล้ว ในระยะหลังก็เพิ่มการใช้จวนรุนขึ้นมาอีก ลัตว์น้ำและทรัพยากรอย่างอื่นในแม่น้ำลำคลองจึงถูกทำลายอย่างรุนแรงและต่อเนื่อง จนแม้ช่วงต้นทศวรรษ 2540 นี้เองก็ยังคงมีการใช้เครื่องมือทำลายนํ้าอย่างกว้างขวาง

ในขณะที่การใช้ทรัพยากรแบบทำลายดำเนินอยู่อย่างเป็นปกติใน ช่วงต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาก็เกิดการขยายตัวของนาุ้งเข้ามายังหมู่บ้านในเขตลุ่มน้ำปะเหลียนทุกแห่งที่มีน้ำกร่อยเหมาะแก่การเลี้ยงกุ้ง โดยนักธุรกิจจากภายนอกได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้านพร้อมทั้งบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าชายเลนด้วย ซึ่งนักธุรกิจดังกล่าวสามารถใช้อิทธิพลวิ่งเต้นออกเอกสารสิทธิในที่ดินได้ในช่วงดังกล่าวป่าชายเลนในลุ่มน้ำปะเหลียนถูกบุกรุกและ

ถูกโค่นล้มจากการขยายตัวของธุรกิจนากุ้งไปไม่ต่ำกว่า 5,000 ไร่ นอกจากนี้ยังเกิดผลที่สำคัญตามมาอีก 1 ประการคือความขัดแย้งครั้งใหญ่ของคนในชุมชน เพราะในการเข้ามาของกลุ่มทุนดังกล่าว มีการกระทำหลายอย่างแบบผิดกฎหมาย โดยเฉพาะการบุกรุกป่าชายเลน ซึ่งจะเป็นไปไม่ได้เลยหากไม่ได้รับการสนับสนุนจากคนในชุมชน ปรากฏว่าคนในชุมชนตั้งแต่ผู้นำท้องถิ่นจนชาวบ้านทั่วไปต่างเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์อย่างเต็มที่โดยผู้นำท้องถิ่นจะช่วยเหลือเป็นนายหน้าซื้อขายที่ดินและช่วยทำเอกสารเบื้องต้นให้นายทุนนำไปใช้ออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินได้ ในขณะที่ชาวบ้านก็จะแย่งกันปักเขตพื้นที่ในป่าชายเลนเพื่อนำไปเสนอขายต่อนายทุน เมื่อนายทุนของนายทุนเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางชาวบ้านบางส่วนก็จะพากันตัดไม้ในป่าชายเลนขายให้แก่เจ้าของนากุ้งเพื่อนำไปสร้างสิ่งก่อสร้างสำหรับฝัมนากุ้ง สร้างคันกันน้ำ และอื่นๆ ชาวบ้านบางส่วนเข้าไปเป็นแรงงานในนากุ้ง ชาวบ้านบางส่วนเป็นยามฝัมนากุ้ง ทั้งหมดนี้ไม่มีใครคิดถึงผลกระทบที่เกิดแก่สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชน

3. การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวพื้นฟูทรัพยากร

ชาวบ้านเติบโตและมีประสบการณ์ที่เคยชินต่อการใช้ทรัพยากรแบบเสรี และไม่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับจัดการทรัพยากรโดยชุมชน พวกเขาไม่ได้ตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรกับบทบาทของชุมชนที่จะต้องเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟู จนกระทั่งสมาคมหยาดฝนซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรในเขต จ.ตรังได้เข้ามาดำเนินงานในพื้นที่หลายหมู่บ้านในช่วงปลายทศวรรษ 2530 โดยเริ่มต้นจากการแสวงหาแกนนำแล้วเชิญไปประชุมร่วมกันหลาย

ครั้งเพื่อพูดถึงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของ
ทรัพยากร ผลกระทบที่จะเกิดแก่ชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต
และบทบาทของชุมชนที่ควรจะไปดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องนี้
โดยมีตัวแทนจากชุมชนในเขตอื่นที่ดำเนินการเรื่องนี้มาก่อนแล้วมา
เล่าประสบการณ์ให้ฟัง ในที่สุดก็สามารถสร้างความตื่นตัวแก่แกน
นำในบางหมู่บ้านได้ เงื่อนไขสำคัญของการทำงานดังกล่าวเกิด
จากการที่แกนนำล้วนมีประสบการณ์ในการเห็นการทำลายทรัพยากร
และผลกระทบต่างๆที่เกิดขึ้น และทุกคนมีส่วนในการทำลาย
ทรัพยากรมาด้วยตัวเองทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการตัดไม้ การเข้าไปร่วม
แสวงหาผลประโยชน์จากการขยายตัวของธุรกิจนากุ้ง เมื่อได้ฟัง
การวิเคราะห์เรื่องราวและประสบการณ์ในที่อื่นอย่างมีระบบก็
เข้าใจได้ง่าย อีกประการหนึ่งก็คือสมาคมหยาดฝนมีกระบวนการ
ที่ดีในการแสวงหาแกนนำดังกล่าวโดยเริ่มต้นด้วยการส่งเจ้าหน้าที่
ภาคสนามของสมาคมเข้าไปทำความรู้จักและคลุกคลีกับคนใน
หมู่บ้าน จนเห็นคนที่มีแววว่าเป็นคนที่มีจิตใจเสียสละต่อส่วนรวม
ก็เชิญคนนั้นเข้ามาร่วมประชุม ส่วนการหาแกนนำในช่วงต่อมาก็
จะใช้เครือข่ายของแกนนำเดิม ทั้งนี้เพราะคนในหมู่บ้านต่างๆมัก
จะรู้จักกันหมด ดังนั้นแกนนำที่มีอยู่แล้วก็จะบอกได้ว่าในหมู่บ้าน
อื่นๆมีใครที่มีคุณลักษณะที่จะเชิญมาเป็นแกนนำดำเนินการใน
เรื่องนี้ได้ หลังจากนั้นแกนนำดังกล่าวก็ไปเผยแพร่ความคิดและ
ชักชวนคนในหมู่บ้านเพื่อร่วมกันจัดตั้งป่าชายเลนชุมชน กระทั่ง
สามารถทำให้เป็นมติของชุมชนได้ ส่วนทางสมาคมหยาดฝนก็ช่วย
ประสานงานกับทางราชการที่จะอนุญาตให้ชาวบ้านจัดการป่า
ชายเลนในเขตหมู่บ้านของตนแบบป่าชายเลนชุมชนได้ ซึ่งสมาคม
หยาดฝนทำงานร่วมกับแกนนำดังกล่าวประมาณ 5-6 ปี ก็สามารถ

จัดตั้งป่าชายเลนชุมชนได้ทั้งหมด 9 แห่ง ซึ่งได้ประมาณครึ่งหนึ่งของชุมชนในเขตลุ่มน้ำปะเหลียนที่มีป่าชายเลน ส่วนชุมชนที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้ก็เนื่องจากมีความขัดแย้งภายในสูง

ทั้งนี้การเริ่มต้นของป่าชายเลนชุมชนในแต่ละหมู่บ้านก็เป็นเพียงการเริ่มต้นของขบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร เพราะปัญหาต่อจากนี้ไปจะซับซ้อนมากและความขัดแย้งต่างๆจะปรากฏออกชัดเจน โดยการเคลื่อนไหวจะเริ่มต้นจากการมีคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน คณะกรรมการจะประกาศกฎระเบียบในการใช้ป่าชายเลนชุมชน และในหลายชุมชนได้รวมถึงกฎระเบียบในการจับสัตว์น้ำในคลองหรือในแม่น้ำหน้าบ้านด้วย ปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากนี้มีหลายกลุ่มปัญหา ซึ่งแต่ละหมู่บ้านอาจมีมากน้อยแตกต่างกันไป

ประการแรก ความขัดแย้งในชุมชนอันเนื่องมาจากคนบางกลุ่มในชุมชนมีผลประโยชน์ในป่าชายเลน เช่น มีป่าจากส่วนตัวอยู่ในป่าชายเลน หวังหาประโยชน์จากการใช้พื้นที่ป่าชายเลนสร้างโครงสร้างพื้นฐานตามโครงการของทางราชการ กระทั่งเป็นผลที่ตกค้างมาแต่เดิมที่คนบางกลุ่มได้รับผลประโยชน์จากการสนับสนุนนายทุนนาุ้งบุกรุกป่าชายเลนในบางชุมชนคนกลุ่มที่มีผลประโยชน์ดังกล่าวนี้เป็นกลุ่มที่มีเครือข่ายดีมาก หรือเป็นผู้ปกครองท้องถิ่น ขบวนการเคลื่อนไหวป่าชายเลนชุมชนจะกลายเป็นคนกลุ่มน้อยซึ่งยังส่งผลให้เกิดความยุ่งยากในการเคลื่อนไหวอุปสรรคที่เกิดจากความขัดแย้งดังกล่าวก็คือการชักชวนคนในหมู่บ้านไม่ให้สนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากร บางหมู่บ้านคนกลุ่มนี้ก็ส่งคนเข้าไปอยู่ในคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน โดยสามารถเป็นเสียงส่วนใหญ่และได้เป็นประธานคณะกรรมการป่าชายเลนในที่สุด

ทั้งนี้เพื่อที่จะไม่ให้เกิดการเคลื่อนไหวเข้าไปกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของตน

ประการที่สอง ความขัดแย้งกับข้าราชการ ถึงแม้ในการจัดการป่าชุมชนในเบื้องต้นจะได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ ก็เป็นเพียงการเห็นด้วยในเชิงนโยบายแต่ในระดับผู้ปฏิบัติงานแล้วไม่ค่อยชอบซึ่งกับการดำเนินงานของชุมชนเท่าไรเนื่องจากต้องสูญเสียผลประโยชน์และอำนาจบางอย่างไป โดยเฉพาะการใช้งบประมาณในการดูแลป่า เนื่องจากเมื่อเป็นป่าชายเลนชุมชนแล้วรัฐจะตัดงบประมาณสำหรับการดูแลป่าออกไปมาก ดังนั้นในยามปกติข้าราชการจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวในเชิงสนับสนุนการดำเนินงานป่าชุมชน แต่หากคราวใดที่รัฐมีนโยบายแปลกๆและไม่เห็นความสำคัญเรื่องการจัดการป่าชายเลนชุมชนข้าราชการท้องถิ่นจะเข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่ป่าชายเลนชุมชนทันทีโดยอ้างว่าเป็นนโยบายของรัฐบาล เพราะในทางกฎหมายยังถือว่าป่าชายเลนเป็นป่าสงวนแห่งชาติ การทำป่าชายเลนชุมชนก็เป็นเพียงการยินยอมให้ชุมชนทำอย่างไม่เป็นทางการเท่านั้น เช่น เมื่อกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมีนโยบายจัดตั้งหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ฯ ทางราชการก็เข้ามาใช้พื้นที่ป่าชายเลนชุมชนบางแห่งเพื่อเตรียมการจัดตั้งหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่โดยคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและชาวบ้านในชุมชนไม่รู้เรื่อง เนื่องจากไม่มีการบอกกล่าว จู่ๆก็มีการนำป้ายบอกเขตไปติดยังบริเวณต่างๆบางแห่งเจ้าหน้าที่ก็จ้างคนงานเข้าไปแต่งสาងและปลูกป่าด้วยลักษณะเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านไม่แน่ใจว่าในที่สุดแล้วทางราชการยอมยกป่าให้ชุมชนดูแลหรือเปล่า หรือเพียงหลอกให้ชุมชนดูแลเพื่อเอาประโยชน์เป็นของทางราชการ อีกทั้งทางราชการก็ไม่ชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจว่าทำไมจึง

เกิดหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ซ้อนทับป่าชุมชน แล้วอนาคตจะเป็น
เช่นไร

ประการที่สาม การเข้ามากว้านซื้อที่ดินของกลุ่มทุนภายนอก เพื่อขุดบ่อเลี้ยงกุ้งนั้นดำเนินมาได้ไม่ถึง 10 ปีก็เกิดภาวะขาดทุน อันเนื่องมาจากภาวะสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและราคากุ้งผันผวน ทำให้กลุ่มทุนถอนตัวและทิ้งบ่อกุ้งส่วนใหญ่ให้รกร้างไว้ ต่อมาบ่อ กุ้งจำนวนมากได้ถูกนายทุนอีกกลุ่มหนึ่งมาเช่าต่อและแปลงเป็น แปลงปลูกปาล์มขนาดใหญ่หลายร้อยไร่ ในขณะที่บางหมู่บ้าน บริษัทยักษ์ใหญ่ทางการเกษตรได้มาเช่าบ่อกุ้งของนายทุนเพื่อเลี้ยง กุ้งบนพื้นที่ขนาดใหญ่โดยใช้แรงงานราคาถูกจากพม่าและจากภาค อีสาน และไม่ยอมให้ชาวบ้านเข้าไปยุ่งเกี่ยวโดยมีรั้วกั้นอย่างแน่น หนา แต่ว่าเมื่อถึงคราวปล่อยน้ำเสียน้ำกุ้งดังกล่าวจะปล่อยน้ำเสีย ลงแม่น้ำลำคลองที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์อยู่ซึ่งก็หมายความว่าชาว บ้านไม่ได้ประโยชน์จากการเลี้ยงกุ้งดังกล่าวเลยไม่ว่ากรณีใดก็ตาม แต่ต้องรับความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม (environmental risk) ที่เกิด ขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประเด็นนี้นับวันจะชัดเจนขึ้น เพราะมีแนว โน้มว่าการปลูกปาล์มและการเลี้ยงกุ้งในลักษณะดังกล่าวจะเพิ่ม มากขึ้น ซึ่งจะสร้างความยากลำบากในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมของชาวบ้านมากขึ้น

ประการที่สี่ ในยุคปัจจุบันที่การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ มีความรุนแรงและซับซ้อนมากยิ่งขึ้นตลาดสามารถเพิ่มแรงกระตุ้น ให้ชาวบ้านเป็นผู้แย่งชิงทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันของชุมชนไปให้ตลาด เสียเอง โดยแรงกระตุ้นดังกล่าวจะเริ่มกระตุ้นให้ผู้มีอิทธิพลใน ท้องถิ่นซึ่งมักจะได่แก่นักการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้เริ่มต้นการกอบโกย จากนั้นชาวบ้านจึงทำตามบ้างในกรณีนี้เห็นได้ชัดเจนในบริเวณที่มี

หอยปะมาก เมื่อตลาดต้องการหอยปะไปทำหอยกระป๋องแทนหอย
ลายซึ่งหายากมากขึ้นเป็นลำดับ หอยปะก็กลายเป็นหอยที่มีราคา
ชาวบ้านจึงพากันแย่งชิงกันจับขาย พยายามสร้างเครื่องมือที่มี
ประสิทธิภาพที่สามารถจับหอยได้ทุกที่ทุกเวลา ทุกขนาด ภายใน
ไม่กี่ปีแหล่งดังกล่าวที่มีหอยปะมากที่สุดก็เกือบไม่เหลือหอยอยู่เลย
ความเป็นจริงดังกล่าวก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวที่ซับซ้อนมากขึ้น
เพราะในพื้นที่ใดหากมีทรัพยากรเป็นที่ต้องการของตลาดและราคา
ดี ชาวบ้านมักจะตอบสนองการกระตุ้นของตลาด แม้ก่อนหน้านี้
นั้นเขาอาจจะมีส่วนร่วมอยู่ในขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรก็ตาม

นโยบายสาธารณะกับการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน

มโนทัศน์ “นโยบายสาธารณะ” เกิดขึ้นมานานแล้ว แต่เดิม
เน้นบทบาทของรัฐในกำหนดนโยบายสาธารณะลักษณะต่างๆ ซึ่ง
นโยบายดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมไม่ว่าทางใดก็ทาง
หนึ่ง ดังคำนิยามว่า “แผนงานที่รัฐบาลกำหนดขึ้น เพื่อใช้เป็นแนว
ทางในการปฏิบัติงานให้แก่บุคคลหรือกลุ่มคนนำไปปฏิบัติให้บรรลุ
ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้” หรือ “สิ่งที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำ
หรือไม่กระทำ ในส่วนที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำจะครอบคลุม
กิจกรรมต่างๆ ทั้งหมดของรัฐบาล ทั้งกิจกรรมที่เป็นกิจวัตร และ
กิจกรรมที่เกิดขึ้นในบางโอกาส โดยสิ่งที่รัฐเลือกที่จะกระทำหรือไม่
กระทำ อาจส่งผลกระทบต่อทั้งทางบวกและทางลบ”

ต่อมาเมื่อภาคประชาสังคมเติบโตขึ้นทั้งในแง่ความคิด
และการเคลื่อนไหว การเสนอความคิดเห็นนโยบายสาธารณะแนวใหม่
จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นให้ภาคประชาชนหรือผู้เกี่ยวข้อง
ทุกภาคส่วนเข้าไปมีส่วนในการกำหนดนโยบายสาธารณะต่างๆ ด้วย

เช่น คำอธิบายที่ว่า “นโยบายกระทบสังคมทั้งหมดอย่างรุนแรง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคือสังคมควรเข้ามามีบทบาทร่วมเรียนรู้ร่วมกันต่อนโยบาย เป็นกระบวนการเปิดเผยโปร่งใสและเป็นไปตามรัฐธรรมนูญ” แต่ว่าความคิดและกระบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าวก็ยังสนใจนโยบายสาธารณะในลักษณะเป็นภาพรวม หรือเป็นนโยบายที่จะถูกนำไปใช้ในสังคมทั่วไปหรือสังคมวงกว้าง เช่น นโยบายเกี่ยวกับการห้ามสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ นโยบายการห้ามโฆษณาสุรา

แต่ในความเป็นจริงนโยบายสาธารณะที่มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าไปมีส่วนกำหนดดังกล่าวก็ไม่อาจแก้ปัญหาของสังคมได้ทั้งหมด เพราะว่าในสังคมขนาดใหญ่นั้นจะมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีกลุ่มคนที่อยู่ในบริบทที่ต่างกัน นโยบายสาธารณะที่ยังคงให้ความสำคัญต่อสังคมวงกว้างอาจจะไม่มีผลอะไรเลยกับกลุ่มคนที่มีบริบทของตัวเองที่ต่างไป และในบางครั้งอาจจะได้รับผลกระทบจากนโยบายดังกล่าวด้วยซ้ำ เช่น นโยบายการห้ามสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ ได้ผลมากในสังคมเมืองแต่ไม่มีความหมายเลยในสังคมชนบทที่มีโครงสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นของตนเอง คำถามที่สำคัญก็คือสังคมของชุมชนที่มีบริบทเฉพาะของตนเองดังกล่าวจะมีโอกาสได้ประโยชน์อะไรจากการขับเคลื่อนของภาคประชาชนเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ

มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติและมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงได้สนับสนุนให้ชุมชนในลุ่มน้ำปะเหลียนอันได้แก่ชุมชนในเขตป่าสาครและชุมชนในเขตป่าชายเลนโดยการประสานงานของสมาคมหยาดฝนได้นำความคิดเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะไปใช้เคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรที่เป็นฐานความอยู่รอดของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนสามารถแก้

ปัญหาของตนได้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็เพื่อจะได้เข้าใจการ
สร้างและการใช้กระบวนการนโยบายสาธารณะของสังคมที่มีความ
เฉพาะเจาะจงทางบริบท อันจะเป็นแนวทางเสริมเพิ่มเติมโมทัศน์
“นโยบายสาธารณะ” ให้กว้างขวาง มีพลังในการอธิบายและการ
ขับเคลื่อนสังคมในระดับต่างๆได้มากขึ้น

ชุมชนในเขตป่าชายเลนกับนโยบายสาธารณะ

ชุมชนในพื้นที่ป่าชายเลน 5 ชุมชนที่อยู่ในโครงการนำ
โมทัศน์ “นโยบายสาธารณะ” ไปใช้ในการเคลื่อนไหวเพื่อแก้
ปัญหาเกี่ยวกับการใช้และการจัดการทรัพยากรนั้นล้วนเป็นชุมชน
ที่มีการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนแล้วทั้งสิ้น และปัญหาสำคัญที่เป็น
อุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรให้ไปในทิศทาง
ที่สามารถฟื้นฟูทรัพยากรและขับเคลื่อนการใช้กฎระเบียบให้คน
ใช้ทรัพยากรได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน กระทั่งปลุกฝังความคิด
ของชาวบ้านให้เข้าใจและสำนึกถึงความสำคัญของการอนุรักษ์
ทรัพยากรและการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม คือปัญหาความ
ขัดแย้งภายในชุมชน

จากการที่ผู้เขียนได้ลงไปศึกษาข้อมูลในพื้นที่ก็พบอย่าง
ชัดเจนในทุกชุมชนว่าชาวบ้านที่เป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวเพื่อ
อนุรักษ์ป่าชายเลนและทรัพยากรต่อเนื่องกังวลใจ อึดอัดใจในการ
ดำเนินงาน บางครั้งเกิดความท้อถอยด้วย ก็คือปัญหาความขัดแย้ง
ในชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนมีรายละเอียดแตกต่างกันไป พอสรุป
ปัญหาหลักๆได้เป็น 3 กลุ่ม คือ**กลุ่มแรก** เกิดจากผู้นำชุมชนเคย
มีผลประโยชน์จากการชักนำและอำนวยความสะดวกให้แก่นายทุน
มาบุกรุกป่าชายเลน และหวังว่าโอกาสเช่นนี้จะมีอีกหากไม่มีการ

นำป้าชายเลนไปทำเป็นป่าชุมชน ผู้นำดังกล่าวจึงไม่สนับสนุนการดำเนินการป้าชายเลนชุมชน และผู้นำดังกล่าวจะมีเครือญาติอยู่ในชุมชนมาก ซึ่งเป็นเรื่องปกติในชนบทที่ผู้นำมักมีพื้นฐานมาจากตระกูลใหญ่ในชุมชน ทำให้กลุ่มเครือญาติผู้นำดังกล่าวเลือกที่จะยืนอยู่คนละฝ่ายกับชาวบ้านที่เคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากร ไม่คัดค้านโดยตรงก็ขอวางเฉยและไม่ค่อยสนใจกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรที่คณะกรรมการป้าชายเลนชุมชนประกาศออกมา

กลุ่มที่สอง เกิดจากการที่คนในชุมชนมีส่วนจากส่วนตัวอยู่ในป้าชายเลนชุมชน ป้าชายเลนชุมชนบางแห่งมีส่วนจากดังกล่าวถึงประมาณครึ่งหนึ่งของพื้นที่ป้าชายเลนชุมชนทั้งหมด จึงทำให้มีปัญหาต่อการเคลื่อนไหวจัดการป้าชายเลนชุมชน ซึ่งปรากฏปัญหาออกมาสองลักษณะ คือ **ลักษณะแรก** ผู้มีส่วนจากอยู่ในป้าชายเลนยอมไม่พอใจที่มีการดำเนินการป้าชายเลนชุมชน เพราะเกรงว่าป่าจากของตนจะถูกยึดกลับไป เนื่องจากการครอบครองโดยผิดกฎหมาย และปรากฏว่าผู้ที่มิที่ดินสวนจากจำนวนมากอยู่ในป้าชายเลนดังกล่าวมักจะเป็นผู้ปกครองท้องถิ่นและเครือญาติกรณีนี้ถึงป้าชายเลนชุมชนเกิดขึ้นได้แต่ว่าการดำเนินงานทำได้ไม่เต็มที่ เพราะคณะกรรมการป้าชายเลนชุมชนและชาวบ้านที่สนับสนุนเป็นเพียงคนส่วนน้อยเท่านั้น **ลักษณะที่สอง** ที่ดินสวนจากในป้าชายเลนเป็นที่ดินขนาดใหญ่และกระจุกตัวอยู่มือคนตระกูลเดียว โดยตระกูลดังกล่าวเป็นตระกูลใหญ่และเป็นเครือญาติกับผู้ปกครองท้องถิ่น ดังนั้นกลุ่มผู้ถือครองที่ดินที่กล่าวถึงนี้จึงมีอิทธิพลในการคัดค้านการเกิดขึ้นของป้าชายเลนชุมชน ดังปรากฏว่าในชุมชนหนึ่งที่มีปัญหาเช่นกล่าวนี้นี้แต่เดิมไม่สามารถตั้งป้าชายเลนชุมชนได้แม้ว่าสมาคมหยาตฝนจะเข้าไปสนับสนุนและผลักดันเช่นเดียวกับใน

ชุมชนอื่น และแม้จะเกิดแกนนำที่พร้อมจะดำเนินงานป้าชายเลนชุมชนแล้วก็ตาม ต่อมาเมื่อมีข่าวว่าทางราชการจะนำป้าชายเลนดังกล่าวไปทำเป็นป่าเฉลิมพระเกียรติทำให้คนในกลุ่มตระกูลดังกล่าวหันมาสนับสนุนการจัดตั้งป้าชายเลนชุมชนเพื่อไม่ให้ทางราชการมายุ่งเกี่ยวกับป้านี้ โดยในที่สุดแล้วคนในกลุ่มตระกูลนี้และเครือข่ายก็ได้เป็นเสียงส่วนใหญ่ในคณะกรรมการป้าชายเลนชุมชน และปัจจุบันได้เป็นประธานคณะกรรมการด้วย และเมื่อเป็นเช่นนี้ป้าชายเลนของชุมชนนี้จึงไม่ได้มีการดำเนินกิจกรรมอะไร ไม่เปิดโอกาสให้ใครเข้าไปเยี่ยมชม แม้กระทั่งเด็กนักเรียนในชุมชน และยังเปิดโอกาสให้เจ้าของป่าจากที่มีอยู่เดิมบุกกรุกป้าชายเลนเพิ่มเติมขึ้นด้วย การตั้งป้าชายเลนชุมชนในกรณีนี้จึงเป็นเพียงการปกป้องผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มในชุมชน ในขณะที่กลุ่มชาวบ้านที่ดำเนินงานด้านอนุรักษ์ก็เป็นคนส่วนน้อยไม่สามารถดำเนินการอะไรได้

กลุ่มที่สาม เป็นกรณีที่ต่างจากสองกลุ่มปัญหาที่กล่าวถึงข้างต้น คือผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้นำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ด้วย คือเป็นประธานคณะกรรมการป้าชายเลนชุมชน มีส่วนสำคัญในการผลักดันและกระตุ้นให้ชาวบ้านสนใจเรื่องการอนุรักษ์ป้าชายเลน และก็ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์พอสมควรแต่ว่าผู้นำดังกล่าวชอบที่จะทำงานใกล้ชิดกับทางราชการเพื่อความก้าวหน้าในตำแหน่งของตัวเอง ถึงกับทางราชการเข้ามาประกาศให้ป้าชายเลนชุมชนของหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ มีรัฐมนตรีและข้าราชการจำนวนมากเข้ามาในหมู่บ้านในวันเปิดป้าย มีการปักป้ายหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ขนาดใหญ่อยู่ในหมู่บ้านด้วย โดยทางราชการตั้งใจจะให้ป้าชายเลนแห่งนี้เป็นหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่นำร่องสำหรับ

ป้าชายเลนทั่วประเทศ ทั้งนี้ชาวบ้านซึ่งเคยร่วมมือในการจัดการ ป้าชายเลนชุมชนไม่มีโอกาสรับรู้และร่วมตัดสินใจใดๆเลยประกอบ กับกลุ่มชาวบ้านที่เป็นแกนนำในการอนุรักษ์ป้าชายเลนล้วนเป็น กลุ่มคนที่มีประสบการณ์ในการแสวงหาผลประโยชน์จากการ สนับสนุนให้กลุ่มนายทุนบุกรุกป้าชายเลนมาก่อน ชาวบ้านจึงเริ่ม ไม่ไว้ใจแกนนำและถอยห่างไปจากการให้ความร่วมมือในการ อนุรักษ์ป้าชายเลน การเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนใน ปัจจุบันจึงเป็นเรื่องของคนกลุ่มน้อย แต่ที่ยังสามารถดำเนินงาน อยู่ได้ก็เนื่องจากผู้นำใช้วิธีการขอการสนับสนุนจากทางราชการเช่น การปลูกป่าแทนที่จะให้ชาวบ้านร่วมกันดำเนินการก็ใช้วิธีขอให้ หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องมาดำเนินการปลูกให้ สภาพการณ์เช่นนี้ ทำให้เกิดความหวัดวิตกว่าจะเป็นการจัดการทรัพยากรแบบไม่ยั่งยืน เพราะคนส่วนใหญ่ไม่ได้รับรู้ด้วย ยังเป็นเรื่องของผู้นำเป็นหลัก และยังเป็นการให้ความสนใจตนไม่มากกว่าสนใจคน

กลุ่มที่สี่ เป็นปัญหาทางการเมืองในชุมชน ซึ่งในปัจจุบันมี การแข่งขันกันสูงไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน หรือสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งนี้เนื่องจากว่าการเคลื่อนไหวเพื่อ อนุรักษ์ป้าชายเลนและทรัพยากรที่ต่อเนื่องนั้นเป็นประโยชน์กับ คนส่วนใหญ่ ในบางชุมชนประโยชน์นี้เห็นชัดเจนและชาวบ้าน ส่วนใหญ่ก็สนับสนุน แต่ว่าผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วน ตำบลกลับไม่สนับสนุน เนื่องจากเกรงว่าแกนนำป้าชายเลนชุมชน จะเป็นคู่แข่งทางการเมืองของตน รูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจนคือทาง คณะกรรมการป้าชายเลนชุมชนได้ทำโครงการต่างๆเสนอองค์การ บริหารส่วนตำบลเพื่อของบประมาณสนับสนุนการทำกิจกรรม พื้นฟูป้าชายเลนชุมชนแต่ว่าไม่เคยได้รับการอนุมัติแม้แต่ครั้งเดียว

อีกทั้งยังไม่ได้รับการพูดถึงในแง่ดีด้วย สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้ชาวบ้านแตกออกเป็นกลุ่มก้อน ตามการสนับสนุนหรือเป็นเครือข่ายติดกับกลุ่มการเมืองดังกล่าวด้วย เช่น พบว่าในบางชุมชนชาวบ้านเห็นด้วยและได้ประโยชน์จากการเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์ทรัพยากรที่นำโดยคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน แต่ในทางปฏิบัติไม่เคยมีส่วนร่วมใดๆ ผู้ที่ลงแรงทำงานจริงๆ กลายเป็นคนไม่กี่คน นานเข้าคนกลุ่มนี้ก็ทอดทิ้ง แม้จะมีพันธมิตรภายนอกคอยสนับสนุนอยู่บ้างก็ตาม และการเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์และฟื้นฟูทรัพยากรไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เช่น คณะกรรมการจัดการป่าชายเลนชุมชนในหมู่บ้านหนึ่งต้องการขยายพื้นที่ป่าชายเลนชุมชนออกไปอีก เนื่องจากยังมีพื้นที่ป่าชายเลนที่ต่อเนื่องไปอีกมากและเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเนื่องจากมีการลักลอบตัดไม้กันมาก แต่ว่าทางราชการยังไม่อนุญาตเนื่องจากทางหมู่บ้านยังไม่มีพล้งต่อรองกับทางราชการเพียงพอ เช่น ไม่มีเสียงสนับสนุนไปจากผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

กลุ่มที่ทำ เป็นกรณีที่ไม่ได้มีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์โดยตรง เพราะแกนนำของคณะกรรมการจัดการป่าชายเลนชุมชนกับผู้นำชุมชนเป็นกลุ่มเดียวกัน และผู้นำดังกล่าวก็เป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้าน แต่ปัญหาอยู่ที่ว่าอาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านในปัจจุบันไม่ได้พึ่งพิงป่าชายเลนและแม่น้ำลำคลอง โดยคนในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดมีอาชีพหลักในการทำสวนยาง มีน้อยมากที่ยังต้องทำประมงด้วย ดังนั้นคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจึงไม่ได้สนใจกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชายเลนและแม่น้ำลำคลอง คงปล่อยให้เป็นเรื่องของคนกลุ่มเล็กๆ ที่ทำเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรด้วยอุดมคติของตนเองเมื่อกิจกรรมดังกล่าวไม่เป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่

และคนส่วนใหญ่ไม่สนใจก็ส่งผลให้องค์การบริหารส่วนตำบลไม่สนใจให้การสนับสนุนด้วย ดังนั้นกลุ่มผู้ทำงานในปัจจุบันจึงหวังไว้ดีกว่าเมื่อนานไปกลุ่มผู้ทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรอาจจะทอดทิ้งหรือคนรุ่นปัจจุบันที่ทำงานด้านนี้อยู่อายุมากแล้วหากขาดคนรุ่นต่อไปสืบทอดงานอนุรักษ์ทรัพยากรอาจจะกลับไปสู่ความล้มเหลวอีก ทั้งนี้ในเขตหมู่บ้านดังกล่าวเคยเป็นเขตทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรงทั้งการทำลายป่าและสัตว์น้ำในแม่น้ำหน้าหมู่บ้านซึ่งกระทำโดยทั้งคนในหมู่บ้านและคนจากหมู่บ้านอื่นถึงแม้ในปัจจุบันคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนจะเคลื่อนไหวจนสามารถหยุดยั้งการทำลายทรัพยากรดังกล่าวได้ แต่ในอนาคตหากขบวนการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรอ่อนแอลงสถานการณ์ดังกล่าวอาจกลับขึ้นมามากขึ้นก็ได้

กลุ่มที่หก เป็นปัญหาที่เกิดจากอิทธิพลของตลาดในปัจจุบันซึ่งพบว่าทรัพยากรส่วนรวมที่ชาวบ้านใช้ร่วมกันอยู่หากไม่มีการกระตุ้นจากตลาดอย่างมากสถานการณ์ของการทำลายทรัพยากรและความขัดแย้งจะไม่ค่อยรุนแรง แต่หากมีแรงกระตุ้นจากตลาดมากเป็นพิเศษสถานการณ์ดังกล่าวก็จะรุนแรงขึ้นมา ดังกรณีในตลาดต้องการหอยปะไปทำหอยกระป๋องแทนหอยลายที่ถูกจับไปมากจนเหลือไม่พอเพียงต่อความต้องการของอุตสาหกรรมหอยบรรจุกระป๋อง ปรากฏว่าชาวบ้านในชุมชนที่มีแหล่งหอยปะมากที่สุดในพื้นที่ได้และชาวบ้านจากชุมชนอื่นต่างมาแย่งชิงกันจับหอย มีการพัฒนาเครื่องมือแบบทำลายจนสามารถจับหอยได้ทุกที่แม้แต่ที่เป็นแหล่งหิน และจับได้ตลอดเวลาแม้เป็นช่วงที่น้ำขึ้นมากที่สุดภายในเวลาไม่นานแหล่งที่มีหอยปะมากที่สุดก็กลายเป็นแหล่งที่เกือบไม่มีหอยปะเหลืออยู่เลย อีกตัวอย่างหนึ่งในป่าชายเลนของ

ชุมชนหนึ่งมีนกวกมาก แต่เดิมชาวบ้านจะจับนกวกไปเป็นอาหาร ซึ่งจับได้ไม่มากนัก โดยต้องใช้แร้วในการดักจับ และผู้ดักจับต้องใช้ไม้ไผ่เป่าให้มีเสียงคล้ายเสียงนกวกเพื่อให้นกวกออกมากินอาหารที่ล่อไว้ ซึ่งชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าถ้าจะจับได้นกสักตัวต้องเป่าไม้ไผ่กันจนเกือบหมดลม ทั้งนี้ชาวบ้านจะจับนกวกได้เฉพาะในฤดูผสมพันธุ์เท่านั้น ซึ่งปีหนึ่งจะมีประมาณ 2-3 เดือนเท่านั้น นอกนั้นนกวกจะไม่ออกมาจากที่ซ่อน แต่ในปัจจุบันภัตตาคารในเมืองต้องการนกวกไปทำอาหาร นกวกจึงมีราคาและขายดี ชาวบ้านทั้งในชุมชนและต่างชุมชนจึงมาแย่งกันจับนกวกในป่าชายเลนดังกล่าว โดยได้หาหนทางที่จะจับนกวกให้มากที่สุด จึงเกิดการใช้เหยื่อล่อเสียงนกวกมาเปิดล่อนกวกแทนการเป่าไม้ไผ่ ดังนั้นชาวบ้านจึงสามารถล่อจับนกวกได้ทั้งวันทั้งคืนโดยมีต้องพะวงเรื่องการหมดแรงจากการเป่าไม้ไผ่ และชาวบ้านได้นำตาข่ายมาดักจับนกวกแทนการใช้แร้วจึงสามารถดักจับนกได้คราวละมากๆ ดังนั้นจึงพบว่าในปัจจุบันในป่าชายเลนแห่งนี้ในช่วงที่เป็นฤดูผสมพันธุ์ของนกวกจะมีผู้คนมากหน้าหลายตาทั้งคนในชุมชนและคนต่างชุมชนได้เข้ามาดักจับนกวกไปเป็นจำนวนมาก ทั้งที่ป่าชายเลนดังกล่าวเป็นป่าชายเลนชุมชน โดยที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนทำอะไรไม่ได้ ทั้งที่ไม่สบายใจกับภาพที่เห็นอยู่ และทั้งที่นกวกเป็นสัตว์ที่กฎหมายกำหนดให้เป็นสัตว์สงวนห้ามล่า ดังนั้นในกลุ่มปัญหานี้จึงเป็นที่ห่วงวิตกของคณะกรรมการป่าชายเลนเกือบทุกป่าว่าหากเกิดกรณีเช่นที่ยกตัวอย่างมาเนี้การเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนย่อมได้รับความกระทบกระเทือนอย่างแน่นอน

ดังนั้นจึงไม่แปลกที่การพูดคุยระดับลึกระหว่างผู้เขียนกับ

คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนในหลายป่าจะได้รับความไปในการทำงานเดียวกันว่าสิ่งที่ปัญหาและพวกเขายากฝ่าฟันไปได้ก็คือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งรวมถึงคนจากชุมชนใกล้เคียงด้วยดังที่กล่าวมาแล้ว ส่วนปัญหาอื่นๆถือเป็นเรื่องรอง เพราะพวกเขาเห็นว่าหากชาวบ้านมีความเข้มแข็งในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรของชุมชน ปัญหาอื่นๆก็สามารถเคลื่อนไหวต่อรองได้ เช่น ปัญหาความขัดแย้งกับฝ่ายราชการก็สามารถเจรจากันได้ ปัญหาการกระตุ้นของตลาดให้ชาวบ้านแย่งชิงทรัพยากรก็สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนกับเครือข่ายได้ แต่หากว่าปัญหาความขัดแย้งในชุมชนยังคงมีอยู่ดังที่กล่าวมาเรื่องอื่นๆก็จะแก้และปัญหาอาจจะทวีความซับซ้อนมากขึ้น

การนำมโนทัศน์เรื่อง “นโยบายสาธารณะ” มาใช้ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้และการจัดการทรัพยากรของชุมชนนั้น ลึกๆแล้วชาวบ้านกลุ่มที่เคลื่อนไหวในเรื่องนี้ต้องการใช้กระบวนการนโยบายสาธารณะเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง

โครงการนโยบายสาธารณะของชาวบ้าน

1. โครงการกับเป้าหมายเรื่องความขัดแย้ง

เรื่องที่น่าแปลกก็คือถึงแม้คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนทุกป่าจะแสดงถึงความต้องการที่จะสร้างความเข้มแข็งให้แก่การเคลื่อนไหวอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนและทรัพยากรต่อเนื่องอันได้แก่แม่น้ำลำคลอง ด้วยการแก้ปัญหาความขัดแย้งในระดับชุมชนให้ลุล่วง แต่ปรากฏว่าแผนงานในโครงการที่เสนอต่อมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติเพื่อขอทุนสนับสนุนนั้นกลับไม่ปรากฏให้เห็น

แผนงานหรือความคิดที่จะจัดความขัดแย้งดังกล่าวเลย และแผนงานดังกล่าวยังถูกวิจารณ์จากผู้สนใจเรื่องนโยบายสาธารณะว่าไม่ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนเลยว่าเป็นโครงการที่ต้องการใช้แนวคิดเรื่องนโยบายสาธารณะไปใช้ในการแก้ปัญหา เพราะเป็นโครงการที่แสดงถึงการดำเนินกิจกรรมธรรมดา ไม่เห็นเป็นการขับเคลื่อนเพื่อสร้างนโยบายบางอย่างเพื่อแก้ปัญหาของส่วนรวมแต่อย่างใด ดังรายละเอียดของแผนงานต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงแผนงานในโครงการของชุมชนในเขตป่าชายเลน 5 ชุมชนที่เสนอต่อ มสช.

ชุมชนที่ 1	ชุมชนที่ 2	ชุมชนที่ 3	ชุมชนที่ 4	ชุมชนที่ 5
1. กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ 1.1 รวบรวมความรู้พรรณไม้ในป่าชายเลน (ป่าয়/แปลงสาธิต/เอกสาร/ตัวอย่างแห้ง) 1.2 รวบรวมความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรโดยผู้มีความรู้มาร่วมศึกษาและให้ความรู้ 1.3 รวบรวมความรู้เรื่องสี	1.กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ 1.1 มัคคุเทศก์น้อย 1.2 อบรม "อนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชายเลนในชุมชน" 1.3 ศึกษาดูงาน	1.กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ 1.1 หลักสูตรท้องถิ่นป่าชายเลน/มัคคุเทศก์น้อย 1.2 สัมมนาหลักสูตรท้องถิ่นระหว่างโรงเรียนกับชุมชน 1.3 เวทีเสวนา "การอนุรักษ์"	1.กิจกรรมสร้างความรู้ 1.1 ประชุมภายในหมู่บ้านเพื่อสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (2 ครั้ง) 1.2 ศึกษาดูงาน (1 ครั้ง) 1.3 ศึกษาข้อมูลทรัพยากร	1.กิจกรรมสร้างความรู้ 1.1 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับหอยนางรม 1.2 ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการจับปูดำ 1.3 ศึกษาสภาพภูมิ-

ชุมชนที่ 1	ชุมชนที่ 2	ชุมชนที่ 3	ชุมชนที่ 4	ชุมชนที่ 5
ธรรมชาติจากป่าชายเลน (ท่าผามัดย้อม) 1.4 รวบรวมความรู้จากตัวบุคคลในเรื่องการทำประมง (หาปู/ปลา/หอย/กุ้ง) และการหาพืช 2. กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ 2.1 ทำแนวเขต/ป้ายเขต 2.2 แบ่งแนวเขตแปลงป่าให้ชัดเจน (แบ่งตามสายคลองโดยประมาณ/ติดป้าย)	2.กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ 2.1 แต่งสร้าง/ขยายเขตป่าชุมชนไปถึงเกาะกลาง 2.2 ทำแนวเขต/ป้ายอนุรักษ์วางกฎระเบียบ 2.3 ทำเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ/เขตเพาะพันธุ์ให้ชัดเจน	พันธุ์สัตว์น้ำและป่าชายเลนชุมชน” 1.4 จัดทำข้อมูลการจัดการป่าชายเลนชุมชน/Website 2. กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ 2.1 แต่งสร้าง/ขยายเขตป่าชุมชนไปถึงเกาะกลาง 2.2 ทำแนวเขต / ป้ายอนุรักษ์/วางกฎระเบียบและประกาศใช้	ในชุมชน เช่น สัตว์น้ำ และพรรณไม้ 1.4 ศึกษาและทำชุดความรู้เรื่องอาหารจากป่าชายเลน 1.5 นำนักเรียนและเยาวชนร่วมศึกษาป่าชายเลน 1.6 ค่ายเยาวชนรักษ์ป่าชายเลน 2. กิจกรรมสร้างกระบวนการจัดการทรัพยากร 2.1 แต่งสร้างป่าทุก 8 คำ (เดือนละ 2 ครั้ง) 2.2 ปลูกเสริมต้นจากทุก 8 คำ (เดือนละ 2 ครั้ง)	ศาสตร์และแหล่งของทรัพยากรท้องถิ่น 1.4สำรวจและทำแผนชุมชน 2. กิจกรรมสร้างกระบวนการจัดการทรัพยากร 2.1 ลอกคลองที่ต้นเขิน 2.2 ฟื้นฟูแหล่งหอยปะ (ศึกษาปัญหาการลดลงหาแนวทางแก้ไขและจัดเวทีสร้างความรู้เพื่อก่อให้เกิดการ

ชุมชนที่ 1	ชุมชนที่ 2	ชุมชนที่ 3	ชุมชนที่ 4	ชุมชนที่ 5
2.3 เดินแนวเขตใหม่ 2.4 ทำแปลงสาธิตพันธุ์ไม้ป่าชายเลน 2.5 แบ่งพื้นที่ทำแปลงปลูกจาก 2.6 ทำพื้นที่เพาะพันธุ์สัตว์น้ำ/อนุรักษสัตว์น้ำ 2.7 ขยายพื้นที่ป่า (ประสานป่าไม้จัดเวทีพูดคุย, ทำแนวเขต) 3. กิจกรรมการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ 3.1 เสริมศักยภาพการทำผ้ามัดย้อม	3.กิจกรรมการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ 3.1 กลุ่มผู้หญิงผ้ามัดย้อม	2.3 ทำเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ/เขตเพาะพันธุ์ให้ชัดเจน 3.กิจกรรมการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ 3.1 กลุ่มผู้หญิง (ลอกใบจาก, แปรรูป	2.3 เขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ (หอยกัน) 3.กิจกรรมการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ 3.1 ประชุมกลุ่มผู้หญิง	ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน) 2.3 ทำเขตอนุรักษ์หอยนางรมและหอยปะ (แบ่งพื้นที่ให้ชัดเจนและจัดเวทีพูดคุยเพื่อสร้างความเข้าใจ) 2.4 จัดกิจกรรมฟื้นฟูแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม 3. กิจกรรมการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ 3.1 การเพิ่มมูลค่าหอยนางรมและหอย

ชุมชนที่ 1	ชุมชนที่ 2	ชุมชนที่ 3	ชุมชนที่ 4	ชุมชนที่ 5
3.2 สร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องสีย้อม 3.3 แปลรูปผ้ามัดย้อม (ให้ความรู้ในเรื่องการตัดเย็บ) 4. กิจกรรมสร้างกลุ่มองค์กรและเครือข่าย 4.1 เยี่ยมเครือข่าย (น้ำตก/ป่าสาคร/ทะเล)	3.2 กลุ่มใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำ (เด็กตกปู) 4.กิจกรรมสร้างกลุ่มองค์กรและเครือข่าย 4.1 ประชุมแกนนำเครือข่ายที่บ้านทุ่งไผ่ 4.2 จัดนิทรรศการ/สัมมนา (เครือข่าย/ราชการ/อบต.)	อาหารพื้นบ้าน) 3.2 จัดตั้งกลุ่มใช้ประโยชน์จากสัตว์น้ำ (กิจกรรมรณรงค์) 3.3 ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์/เชิงนิเวศ 4. กิจกรรมสร้างกลุ่มองค์กรและเครือข่าย 4.1 ประชุมแกนนำเครือข่ายที่บ้านหัวควน 4.2 จัดนิทรรศการ/สัมมนา ร่วมกับเครือข่าย/ราชการ/อบต. 4.3 จัดงานระดมทุน	งาน 3.2 ศึกษาดูงาน 3.3 ฝึกทำผ้ามัดย้อมจากสีธรรมชาติ 4. กิจกรรมสร้างกลุ่มองค์กรและเครือข่าย (ในลุ่มน้ำปะเหลียน) 4.1 จัดกิจกรรมเครือข่ายเคลื่อนที่	ปะ โดยการแปรรูปและคิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ 3.2 เสริมสร้างความรู้เรื่องบทบาทของผู้หญิงตั้งแต่ในระดับครอบครัวไปจนถึงชุมชน 4. กิจกรรมสร้างกลุ่มองค์กรและเครือข่าย (ในลุ่มน้ำปะเหลียน) 4.1 เยี่ยมเครือข่าย 4.2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระดับเครือข่าย

ชุมชนที่ 1	ชุมชนที่ 2	ชุมชนที่ 3	ชุมชนที่ 4	ชุมชนที่ 5
5. กิจกรรมการสร้างแผนชุมชนและผลักดันสู่นโยบายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อบต. อบจ. และนโยบาย CEO ของจังหวัด	5.กิจกรรมการสร้างแผนชุมชนและผลักดันสู่นโยบายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น CEO ของจังหวัด	5. กิจกรรมการสร้างแผนชุมชนและผลักดันสู่นโยบายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต.อบจ.) และนโยบาย CEO ของจังหวัด - Website - ข้อมูลหมู่บ้าน - เชิญอบต. ร่วมประชุม - ทำรายงานส่งให้ อบต.	5. กิจกรรมสร้างแผนชุมชนและผลักดันสู่นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อบต. อบจ. และนโยบาย CEO ของจังหวัด	5. กิจกรรมสร้างแผนชุมชนและผลักดันสู่นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อบต. อบจ. และนโยบาย CEO ของจังหวัด
5.1 จัดเวทีพูดคุยเพื่อผลักดันนโยบาย	5.1 เชิญอบต. ร่วมประชุม 5.2 ทำ รายงาน ส่ง ให้ อบต. 5.3 ผลักดันให้ อบต.สนับสนุนงบประมาณในการจัดการทรัพยากรชุมชน		5.1 เชิญอบต. ร่วมกิจกรรมสม่ำเสมอ	5.1 อบต.บ้านนา กับ อบต.วังวน ร่วมแก้ปัญหาเรื่องหอยปะ

จะเห็นได้ว่าแผนงานของแต่ละชุมชนที่เสนอต่อมูลนิธิ
สาธารณสุขแห่งชาติเป็นแผนงานที่กว้างขวางมาก ครอบคลุม
กิจกรรมทั้งการเสริมสร้างความรู้ การจัดการป่าชายเลนและการ
อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ การสร้างกลุ่ม
องค์กรและเครือข่าย และกิจกรรมการสร้างแผนชุมชนและผลักดัน
ต้นนโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและนโยบาย CEO
ของจังหวัด นอกจากนี้จะเห็นว่างานตามแผนดังกล่าวยังมีลักษณะ
กระจัดกระจายไม่ต่อเนื่องเชื่อมโยงในลักษณะที่มีเป้าหมายบาง
อย่างร่วมกัน หรือทุกกิจกรรมดำเนินการไปสู่มเป้าหมายอย่างหนึ่ง
อย่างใดร่วมกัน แม้แต่กิจกรรมการสร้างแผนชุมชนและผลักดัน
นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและนโยบาย CEO ของ
จังหวัดก็เป็นกิจกรรมที่กำหนดไว้ลอยๆโดยไม่มีการวิเคราะห์
ปัญหาของชุมชนอย่างชัดเจนว่าปัญหาคืออะไรเพื่อจะได้วางเป้า
หมายในการผลักดันเชิงนโยบายได้

คำถามที่ต้องการหาคำตอบเป็นเบื้องต้นก็คือถ้าเช่นนี้แผนที่
มีรายละเอียดดังกล่าวเกิดขึ้นได้อย่างไร คำตอบที่แสดงถึงเงื่อนไข
สำคัญที่ทำให้แผนเกิดขึ้นคือ **ประการแรก**เป็นแผนที่สมาคมหยาด
ฝนวางโครงสร้างกิจกรรมไว้แต่ต้นแล้วมาประชุมชาวบ้านกลุ่มที่ทำ
กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรในแต่ละชุมชนเพื่อให้ร่วมกันแสดง
ความคิดเห็นว่าในแต่ละกลุ่มกิจกรรมจะทำอะไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้อง
กับโครงสร้างของแผนงานที่คาดว่าจะได้รับการสนับสนุนจาก
แหล่งทุน **ประการที่สอง** ในการประชุมเพื่อเสนอความคิดเห็น
กับการทำแผนดังกล่าวทางสมาคมหยาดฝนยังเชิญผู้เกี่ยวข้องหรือ
น่าจะเกี่ยวข้องอื่นๆในชุมชนมาร่วมด้วย เช่น ผู้ปกครองท้องถิ่น
(แม้ว่าจะจะเป็นกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวอนุรักษ์

ทรัพยากรหลักเท่าใดก็ตาม) ครูจากโรงเรียนในชุมชน คนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ลักษณะเช่นนี้ทำให้ในด้านหนึ่งชาวบ้านไม่กล้าเสนอ ปัญหาอย่างตรงไปตรงมา เพราะจะทำให้เกิดความขัดแย้งกันมากขึ้น ปัญหาที่พวกเขาอยากแก้ไขคือปัญหาความขัดแย้งในชุมชนจึงไม่ปรากฏออกมา ในขณะที่เดียวกันก็ต้องยอมให้คนกลุ่มอื่นเสนอ แผนที่ควรดำเนินการ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วผู้ที่ดำเนินการตาม โครงการส่วนใหญ่ก็คือชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์นั่นเอง เพราะคนกลุ่มอื่นล้วนมีภารกิจของตนเอง และไม่ใช้กลุ่มที่เคลื่อนไหวหลักในการ อนุรักษ์ทรัพยากร ดังนั้นจึงพบว่าแผนในการดำเนินการบางเรื่อง เป็นแผนที่ชาวบ้านไม่สนใจทำเพราะเป็นแผนที่เสนอมาจากครูใน โรงเรียน เช่น การทำเวบไซต์เกี่ยวกับป่าชายเลนชุมชน ในขณะที่ ครูก็ไม่มีเวลารวมทั้งไม่มีความสามารถที่จะนำเรื่องนี้ไปทำเอง

ประการที่สาม ในการจัดทำแผนตามโครงการดังกล่าวเป็นการ ประชุมแบบครั้งเดียวเสร็จหรือไม่ก็ครั้งเสร็จ ซึ่งเป็นไปได้ว่าชาว บ้านอาจยังไม่สามารถจัดระบบความคิดได้ชัดเจนพอที่จะเสนอ ความเห็นได้ตรงกับใจของตัวเอง โดยเฉพาะการเสนอในระบบการ ทำแผนซึ่งเป็นระเบียบวิธีที่ค่อนข้างเป็นทางการ ชาวบ้านจึงแสดง ออกในลักษณะพูดๆไป เจ้าหน้าที่ของสมาคมหยาดฝนจะบันทึก อะไรไปก็มักไม่ได้แย้ง เพราะถือว่าทางสมาคมหยาดฝนจะรู้เรื่อง การทำแผนดีกว่าตน

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็แสดงถึงความล้มเหลวตั้งแต่ต้นแล้วใช่ไหม ซึ่งถ้าเราพิจารณาโครงการจากแผนเป็นหลัก เราก็อาจกล่าวเช่นนี้ ได้และหากพิจารณาต่อไปถึงปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจริงก็จะพบว่าชาว บ้านกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรในแต่ละชุมชนเลือกงานบางอย่างตาม แผนเท่านั้นมาดำเนินการในขณะที่งานบางอย่างไม่มีการนำมา

ดำเนินการแต่ที่สำคัญคือมีงานหลายอย่างไม่ปรากฏอยู่ในแผน
ชาวบ้านกลับคิดและดำเนินการอย่างจริงจัง

ประเด็นก็คือว่า หากเราพิจารณาแต่แผนที่เป็นลายลักษณ์
อักษรหรืออย่างเป็นทางการดังแผนที่กล่าวมาข้างต้นเราก็จะไม่
เข้าใจเรื่องความคิดและการสร้างการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน แล้ว
เราอาจจะพลอยลงสรุปผลการประเมินโครงการอย่างง่าย ๆ ว่าล้ม
เหลว ทั้งในแง่แผนไม่ชัดเจน และชาวบ้านไม่ได้ปฏิบัติตามแผนที่
ตนมีส่วนร่วมในการเขียนขึ้นมา ถ้าพิจารณาอย่างรอบคอบให้เห็น
ทั้งปัญหาพื้นฐานของชุมชนและการเคลื่อนไหวจริงของชาวบ้าน
เพื่อแก้ปัญหาของเขา จะเห็นว่าในรอบ 1 ปีกว่าที่ชาวบ้านได้รับ
การสนับสนุนทุนจากมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติผ่านสมาคมหยาด
ฝนนั้น ชาวบ้านทำอะไรมากมายและสิ่งที่ทำนั้นสามารถคลี่คลาย
ปัญหาพื้นฐานไปในเชิงสร้างสรรค์ได้มากเพียงแต่ว่ากิจกรรมที่ชาว
บ้านทำและเป้าหมายการคลี่คลายความขัดแย้งในชุมชนนั้นเป็น
สิ่งที่ชาวบ้านค่อยทำค่อยไปและเป็นการกระทำที่หวังผลทางอ้อม
หากไม่วิเคราะห์ให้ชัดเจนก็อาจไม่เห็นสิ่งที่ชาวบ้านทำ

พอสรุปถึงสิ่งที่ชาวบ้านใน 5 ชุมชนทำในช่วงเวลาที่ได้รับ
การสนับสนุนจากมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ เกี่ยวกับนโยบาย
สาธารณะได้ดังนี้

1) การร่วมกับโรงเรียนเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม

การเคลื่อนไหวของคณะกรรมการป๋ายาเลนชุมชนและผู้
สนับสนุนในชุมชนต่างๆได้เข้าไปทำงานร่วมกับโรงเรียนในชุมชน
เพื่อใช้กระบวนการเรียนรู้ของโรงเรียนขยายงานอนุรักษ์และฟื้นฟู
ป่า ซึ่งพบว่าโรงเรียนดังกล่าวได้ทำกิจกรรมใน 2 ลักษณะ ลักษณะ
แรกคือโรงเรียนได้สร้างหลักสูตรเกี่ยวกับพรรณพืชและสัตว์ที่มีอยู่

ในป่าชายเลน และในแม่น้ำลำคลองบริเวณชุมชน ลักษณะที่สองคือการสนับสนุนนักเรียนให้เข้าไปทำกิจกรรมในป่าชายเลน

การที่โรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมดังกล่าวเกิดจากการที่ทั้งชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรและโรงเรียนมีความเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยฝ่ายชาวบ้านเห็นว่าโรงเรียนน่าจะมีส่วนสำคัญในการขยายงานอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนได้ ในขณะที่โรงเรียนก็มีเงื่อนไขของการทำหลักสูตรท้องถิ่นช่วยนำทางให้เข้าไปสนใจเรื่องทรัพยากรของชุมชน การที่ชาวบ้านเข้ามาร่วมงานด้านอนุรักษ์ทรัพยากรกับโรงเรียนในเบื้องต้นจึงเป็นการสมประโยชน์กันทั้ง 2 ฝ่าย

โรงเรียนได้ทำหลักสูตรเกี่ยวกับทรัพยากรในป่าชายเลน และในแม่น้ำลำคลองที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนสำหรับใช้สอนนักเรียนในโรงเรียนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อหาทางด้านวิทยาศาสตร์ คือรู้จักพรรณพืชและพรรณสัตว์ด้วยความรู้ชุดวิทยาศาสตร์ และเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การศึกษาเรื่องพืชสมุนไพรที่เป็นอาหารซึ่งการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าวนักเรียนจะต้องออกไปศึกษาจริงในป่าชายเลนด้วย เช่น การสำรวจพรรณพืช ส่วนกิจกรรมอื่นๆก็เช่นการปลูกต้นไม้ในป่าชายเลนในโอกาสวันพิเศษต่างๆ หรือกิจกรรมที่คณะกรรมการป่าชายเลนจัดขึ้นเป็นพิเศษ ทั้งนี้ในทุกกิจกรรมของโรงเรียนชาวบ้านจะเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตลอด เช่น การเข้าไปศึกษาป่าชายเลนของนักเรียนชาวบ้านก็จะเป็นคนนำทางและอธิบายสิ่งต่างๆด้วยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง

การที่กลุ่มชาวบ้านที่ทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรเข้าไปสนับสนุนโรงเรียนในการทำกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรดังกล่าว

นั้นมีความหมายของตัวเองที่ต่างจากโรงเรียน คือทางโรงเรียนจะเน้นที่การมีรายวิชาเกี่ยวกับท้องถิ่นสำหรับให้นักเรียนได้เรียนรู้ ซึ่งเป็นทั้งข้อกำหนดของหลักสูตรและเป็นชื่อเสียงโรงเรียนที่จะได้รับเมื่อสามารถสร้างหลักสูตรท้องถิ่นที่มีคุณภาพส่วนเหตุผลของชาวบ้านที่สามารถอธิบายได้อย่างเปิดเผยคือหวังจะปลูกฝังให้เด็กรุ่นใหม่รักทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อว่าเมื่อเขาโตขึ้นจะช่วยกันดูแลทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์ตลอดไป แต่ว่าชาวบ้านยังมีเหตุผลเล็กๆ ที่ไม่อาจพูดเปิดเผยได้โดยง่าย นอกจากในกลุ่มคนที่ใกล้ชิดกัน คือหวังว่าการที่เด็กเข้ามาเรียนรู้และมีกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรจะสะท้อนไปถึงพ่อแม่ที่ยังมีพฤติกรรมที่ไม่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากร ตั้งแต่กลุ่มผู้ยังหวังจะกอบโกยผลประโยชน์จากทรัพยากร กลุ่มที่มีความขัดแย้งส่วนตัวกับคณะกรรมการป่าชายเลน กลุ่มที่อยู่เฉยๆ โดยเห็นว่าหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรเป็นของทางราชการไม่ใช่ของชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะคณะกรรมการไม่สามารถจะไปพูดกับคนกลุ่มดังกล่าวโดยตรง เนื่องจากจะยิ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้นไปอีก

ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรหวังว่าเมื่อเด็กๆ เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรในลักษณะของการเห็นคุณค่าและเห็นความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์พื้นที่นั้นๆ ก็จะนำเรื่องราวไปบอกเล่าและเชิญชวนพ่อแม่ นอกจากนี้การที่เด็กๆ นักเรียนเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการเรียนรู้และอนุรักษ์ทรัพยากรก็จะเป็นที่รับรู้และพบเห็นของคนในหมู่บ้านโดยตลอด ซึ่งเป็นเงื่อนไขทางจิตวิทยาที่จะกระตุ้นให้ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านต้องเปลี่ยนท่าทีในด้านการใช้ทรัพยากรและต่อกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากร ด้วยความรู้สึกว่าแม้แต่เด็กก็ยังทำทำไมตนเองเป็นผู้ใหญ่จึงไม่ทำ หรือใครที่ยังมีพฤติกรรมการใช้

ทรัพยากรที่ไม่เหมาะสมหรือคัดค้านการเคลื่อนไหวอนุรักษ์
ทรัพยากรก็จะอายใจที่จะทำอย่างเปิดเผยเช่นเดิมได้

คำถามก็คือความคาดหวังนี้ได้ผลมากน้อยแค่ไหน คำตอบ
ก็คือได้ผลพอสมควร แต่ว่าไม่ใช่เกิดจากเงื่อนไขอย่างเดียว เพราะ
ว่ากลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรเคลื่อนไหวในหลายๆเรื่องไปพร้อมกัน
แต่เงื่อนไขนี้ถือว่าสำคัญ เพราะมีคำตอบจากผู้ใหญ่หลายคน
ที่หันมาสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ว่าได้แรงบันดาลใจจาก
การเห็นลูกและเด็กๆคนอื่นเคลื่อนไหวในเรื่องนี้ และจะเห็นว่าใน
ทุกชุมชนที่เกิดการเคลื่อนไหวของโรงเรียนร่วมกับชาวบ้านดังที่
กล่าวมาในปัจจุบันยังคงมีความตึงเครียดในการดำเนินกิจกรรม ซึ่ง
แสดงให้เห็นว่าผลที่เกิดขึ้นต้องดำเนินไปในแง่ดี ทั้งผลของการ
อนุรักษ์ทรัพยากรและการลดความขัดแย้งในชุมชน เพราะมีเช่น
นั้นพ่อแม่คงไม่อนุญาตให้ลูกได้ทำกิจกรรมดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

อีกคำถามหนึ่งก็คือใน 5 ชุมชนที่กล่าวถึงมีกิจกรรมการ
เคลื่อนไหวดังกล่าวนี้เหมือนกันหรือไม่ และได้ผลไปในทำนอง
เดียวกันหรือไม่ คำตอบก็คือมีโรงเรียนดำเนินการครบ 5 ชุมชน
แต่ความเข้มข้นในการเคลื่อนไหว ความแน่นแฟ้นในความร่วมมือ
ระหว่างชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์กับโรงเรียน และผลที่เกิดขึ้นมีความ
แตกต่างกัน

มี 2 ชุมชนที่การเคลื่อนไหวอยู่ในขั้นดี คือโรงเรียนมีความ
ร่วมมือกับชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์เป็นอย่างดีและทำงานอย่างต่อเนื่อง
เกิดการเคลื่อนไหวปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียนอย่างคึกคัก ใน
ขณะเดียวกันโรงเรียนก็มีชื่อเสียงพอสมควรในการจัดทำ
หลักสูตรท้องถิ่น ในขณะที่การเคลื่อนไหวดังกล่าวสามารถทำให้
ขบวนการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ป่าชายเลนและทรัพยากรที่ต่อเนื่อง

ขยายพื้นที่ทางสังคมได้มากขึ้น ทั้งภายในชุมชนเอง และภายนอกชุมชน โดยภายในชุมชนนั้นขบวนการของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านมากขึ้น ภายนอกชุมชนนั้นก็ส่งผลให้ทั้งฝ่ายราชการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและผู้สนใจได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับทรัพยากรและการอนุรักษ์ทรัพยากรและการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรของชาวบ้านมากขึ้นผ่านหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งนอกจากจะใช้สอนในโรงเรียนแล้วยังมีโรงเรียนจากที่อื่นเข้ามาศึกษางาน และคณะครูยังนำผลงานไปเผยแพร่ในโอกาสจัดงานสัมมนาทางการศึกษาและการจัดนิทรรศการในที่ต่างๆ

มี 1 หมู่บ้านที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและผู้สนับสนุนพยายามเข้าไปร่วมกับโรงเรียนในการจัดกิจกรรม แต่ที่ผ่านมาการเคลื่อนไหวไม่ก้าวหน้าถึงขั้นทำหลักสูตรสำหรับสอนในโรงเรียน เพราะโรงเรียนไม่สนใจและให้ความร่วมมือเท่าที่ควร เนื่องจากมีเครือข่ายของกลุ่มผู้นำท้องถิ่น (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) มีอิทธิพลอยู่ในโรงเรียน ผู้นำท้องถิ่นดังกล่าวเคยมีผลประโยชน์จากการอำนวยความสะดวกให้นายทุนนากุ้งบุกรุกป่าชายเลนและสามารถออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินในป่าชายเลนได้ และเป็นกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการนำป่าชายเลนมาทำเป็นป่าชายเลนชุมชน โดยมีภารโรงซึ่งมีอิทธิพลมากในโรงเรียนเป็นลูกของผู้นำท้องถิ่น มีครูที่เป็นเครือข่าย ในขณะที่ผู้อำนวยการโรงเรียนก็รู้ถึงความคิดของผู้นำท้องถิ่นจึงไม่สนับสนุนให้มีการเคลื่อนไหวเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรในโรงเรียน ก่อนที่จะมีการเคลื่อนไหวเรื่องนโยบายสาธารณะสภาพปัญหาดังกล่าวนี้อย่างมีความชัดเจนมาก

ในช่วงระหว่างเคลื่อนไหวเรื่องนโยบายสาธารณะแกนนำคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนพยายามเข้าไปประสานงานกับ

โรงเรียนอย่างไม่ลดละ และใช้วิธีค่อยๆทำงานกับครูบางคนและนักเรียนบางกลุ่มจนในที่สุดสามารถจัดกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมขึ้นในโรงเรียน ซึ่งก็ได้รับการขัดขวางพอสมควร การจัดค่ายครั้งนี้ยังทำได้เพียงการบอกเล่าเรื่องผ่านผู้อาวุโสในชุมชน และนักเรียนแสดงออกผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่นการวาดภาพ แต่ยังไม่สามารถนำนักเรียนลงไปศึกษาป่าชายเลนได้ ต่อมาสถานการณ์เริ่มดีขึ้นเรื่อยๆเพราะทางโรงเรียนก็มีการกิจที่จะต้องจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นใช้ในโรงเรียน ประกอบกับเมื่อประมาณ 6 เดือนที่แล้วผู้อำนวยการและครูที่มีความเข้มแข็งในการคัดค้านการให้ความร่วมมือแก่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนก็ย้ายไปตามวาระของทางราชการ ทำให้บรรยากาศของความร่วมมือดีขึ้นมาก รวมทั้งการเคลื่อนไหวด้านอื่นๆของคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและผู้สนับสนุนสามารถสร้างการยอมรับจากสังคมทั่วไปได้มากขึ้นเป็นลำดับ การคัดค้านภายในโรงเรียนจึงเบาบางลง

ในบรรยากาศที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ทำให้โรงเรียนและคณะกรรมการจัดการป่าชายเลนชุมชนมีกิจกรรมร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรชัดเจนขึ้น กล่าวคือทางโรงเรียนได้ขอพื้นที่ป่าชายเลนชุมชนจำนวน 500 ไร่สำหรับเป็นพื้นที่เรียนรู้และจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าสำหรับนักเรียน ทางชมรมได้จัดกิจกรรมให้เด็กได้เรียนรู้เรื่องปูดำและการตกปูดำจนนักเรียนสามารถใช้เวลาช่วงเลิกเรียนและวันหยุดออกตกปูช่วยสร้างรายได้ให้แก่พ่อแม่ในขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้ระบบนิเวศที่เป็นฐานทรัพยากรของชุมชนไปด้วย

มี 1 หมู่บ้านที่ไม่มีโรงเรียนอยู่ในหมู่บ้าน เด็กๆต้องไปเรียนยังโรงเรียนในหมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งอยู่ติดกัน แต่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและผู้สนับสนุนก็เห็นความสำคัญที่จะให้นักเรียนเข้า

มามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน จึงพยายามจัดกิจกรรมพิเศษเพื่อชักชวนนักเรียนจากโรงเรียนต่างๆ เข้ามาร่วมกิจกรรม เช่น การจัดกิจกรรมปลูกป่าเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสทรงครองราชย์ครบ 60 ปี ทางคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนได้เชิญนักเรียนกว่า 100 คนจากหลายโรงเรียนมาร่วมกันปลูกป่า นอกจากนี้ทางคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนยังพยายามสนับสนุนเด็กในชุมชนให้รวมกลุ่มกันเพื่อศึกษาธรรมชาติของป่าชายเลนและทรัพยากรที่ต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่าในหมู่บ้านที่ไม่มีโรงเรียนกิจกรรมการเรียนรู้ป่าชายเลนไม่คึกคักเท่าที่ควรหากเปรียบเทียบกับ 3 หมู่บ้านที่กล่าวมาข้างต้น เพราะขาดโรงเรียนเข้ามาขับเคลื่อน การจัดกิจกรรมแล้วเชิญนักเรียนจากต่างหมู่บ้าน เข้ามาร่วมกิจกรรมนั้นนานๆทำได้ครั้งหนึ่งเท่านั้นหรือการรวมกลุ่มเด็กหรือเยาวชนในหมู่บ้านก็ไม่เกิดกิจกรรมอะไรมากนัก เนื่องจากเด็กๆต่างก็ต้องเรียนหนังสือและมีภารกิจอื่นๆของตัวเอง แต่ถ้าหากเป็นการเคลื่อนไหวของโรงเรียนกิจกรรมต่างๆจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นกิจกรรมการเรียนรู้และการปฏิบัติหน้าที่ของครูอย่างเป็นทางการ ในขณะที่โรงเรียนก็ได้ชื่อเสียงจากการเคลื่อนไหวดังกล่าวด้วย

มี 1 หมู่บ้านที่การเคลื่อนไหวเชื่อมโยงกับโรงเรียนต่างไปกว่าที่อื่นกล่าวคือโรงเรียนมีความเข้มแข็งในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นจนได้รับรางวัลและได้รับการยกย่อง มีผู้เข้ามาศึกษาผลงานการดำเนินการหลักสูตรท้องถิ่นอยู่บ่อยๆ แต่หลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าวกลับไม่ได้เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนชุมชน โดยโรงเรียนได้หันไปทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับการเลี้ยวหยอนางรม ซึ่งโดยความเป็นจริง

แล้วเป็นกิจกรรมค่อนข้างเสี่ยงเพราะเด็กๆต้องลงไปที่กระชังซึ่งอยู่ในน้ำลึก ทั้งนี้ก็เพราะว่าคณะกรรมการปายาเลนชุมชนและผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นเครือญาติกันเกือบทั้งหมดไม่ประสงค์ให้ใครเข้าไปยุ่งเกี่ยวในปายาเลนชุมชนเนื่องจากพื้นที่ประมาณครึ่งหนึ่งของป่าเป็นส่วนจากสวนบุคคลซึ่งส่วนใหญ่เจ้าของก็อยู่ในกลุ่มเครือญาติของคณะกรรมการปายาเลนชุมชนและผู้ใหญ่บ้าน อีกทั้งในปัจจุบันคนกลุ่มนี้ยังพยายามขยายพื้นที่โดยการบุกรุกปายาเลนเพิ่มอีกดังนั้นในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและการดำเนินกิจกรรมตามหลักสูตรของโรงเรียนจึงไม่ได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการปายาเลนชุมชนและผู้ใหญ่บ้าน แต่ว่าโรงเรียนก็ไม่ได้โดดเดี่ยวเสียทีเดียวในการดำเนินกิจกรรมเพราะว่าก็มีชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์เข้าไปสนับสนุน ชาวบ้านกลุ่มนี้ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยแต่เดิมก็เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรของหมู่บ้าน แต่ต่อมาได้ถูกคนในกลุ่มผู้ใหญ่บ้านยึดอำนาจไปหมดสิ้นในหมู่บ้านนี้กิจกรรมเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะจึงไม่ได้กระทำผ่านคณะกรรมการปายาเลนชุมชนแต่ผ่านชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ที่ทำงานอยู่กับโรงเรียน

ที่ผ่านมามีพื้นที่ที่พอจะเคลื่อนไหวได้ของกลุ่มอนุรักษ์โดยไม่เผชิญหน้ากับอีกกลุ่มหนึ่งมากเกินไปก็คือการร่วมกับโรงเรียนสนับสนุนเด็กในการเรียนรู้ตามหลักสูตรท้องถิ่น โดยหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนนี้ซึ่งเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงหอยนางรมได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น และเป็นหลักสูตรที่ทำแบบครบวงจรหรือครอบคลุมเนื้อหาทุกรายวิชา คณะครูได้ร่วมกันทำงานอย่างจริงจัง จึงเป็นหลักสูตรที่ประสบผลสำเร็จมาก ทำให้ในด้าน

หนึ่งนักเรียนต้องลงไปศึกษาที่กระชังปลาอย่างสม่ำเสมอในอีกด้านหนึ่งก็มีผู้บุคคลภายนอกเข้ามาศึกษามาก กลุ่มชาวบ้านที่ทำงานด้านอนุรักษ์ทรัพยากรก็ใช้พื้นที่ของการสนับสนุนการจัดกิจกรรมของเด็กดังกล่าวในการเคลื่อนไหว เพราะโดยโรงเรียนเองแล้วไม่สามารถจะดูแลเด็กให้ลงไปศึกษากระชังปลาได้ปลอดภัย โดยเฉพาะครูส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงอีกทั้งการซ่อมแซมกระชังปลาซึ่งเป็นงานที่เด็กทำไม่ได้ก็ต้องอาศัยชาวบ้านจากกลุ่มอนุรักษ์ช่วยเหลือส่วนในการเรียนการสอนบางวิชาชาวบ้านก็เป็นผู้ให้ความรู้เด็กเมื่อมีผู้มาดูงานชาวบ้านก็เข้ามามีส่วนร่วมในการต้อนรับและช่วยอธิบายเพิ่มเติมในส่วนที่เป็นวิถีชาวบ้านกับหอยนางรม ดังนั้นชาวบ้านกลุ่มนี้กับโรงเรียนจึงทำงานกันอย่างใกล้ชิดผ่านกระบวนการจัดทำและใช้หลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าว

ที่ผ่านมามีผู้เข้ามาศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่บ้านแหลมมาก ส่วนหนึ่งเข้ามาศึกษาเรื่องหลักสูตรท้องถิ่น อีกส่วนหนึ่งเข้ามาศึกษาเรื่องทั่วไป เพราะที่บ้านแหลมมีท่าเลที่สวยงามและเป็นทางที่จะลงเรือผ่านไปยังชุมชนอื่นๆในบริเวณใกล้เคียงพบว่าเรื่องที่ชุมชนใช้บอกเล่าแก่ผู้ที่เข้ามาดูงานดังกล่าวก็คือการเลี้ยงหอยนางรมของนักเรียน และวิถีชีวิตของชาวบ้านเกี่ยวกับหอยนางรม ชื่อเสียงของชาวบ้านที่อนุรักษ์ทรัพยากรจึงถูกเล่าผ่านกิจกรรมนี้ ในขณะที่เรื่องป้าชายเลนถึงแม้จะได้รับการจัดตั้งเป็นป้าชายเลนชุมชนแล้วแต่กลับไม่มีการเปิดโอกาสให้ใครได้เข้าไปศึกษา

หากใครไม่ติดตามและใกล้ชิดกับชาวบ้านกลุ่มนี้ก็จะไม่เห็นถึงความก้าวหน้าในการเคลื่อนไหวเพื่อจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนนอกจากการสนับสนุนโรงเรียนดังกล่าว แต่เมื่อมีการ

เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่เมื่อเร็ว ๆ นี้เนื่องจากคนเดิมครบวาระเกิดผลที่ไม่มีใครคาดถึงมาก่อนคือแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรที่ทำงานอยู่กับโรงเรียนได้รับการเลือกตั้ง ทั้งที่คนกลุ่มนี้และเครือข่ายทุกรุ่นไม่เคยมีใครได้เป็นผู้ใหญ่บ้านเลย และกลุ่มตระกูลผู้ใหญ่บ้านเดิมเป็นผู้ผูกขาดตำแหน่งนี้มาโดยตลอด อีกทั้งกลุ่มองค์การบริหารส่วนตำบลก็เข้ามาเคลื่อนไหวสนับสนุนกลุ่มผู้ใหญ่บ้านเก่าอย่างเต็มที่ผลการเลือกตั้งครั้งนี้จึงมีการวิเคราะห์กันว่าเกิดจากอะไร สาเหตุหนึ่งที่ชัดเจนคือการที่กลุ่มอนุรักษ์ทำงานร่วมกับโรงเรียน ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าลูกของเขาไปรับการเอาใจใส่และได้รับประโยชน์จากโครงการเลี้ยงหอยนางรมของโรงเรียน และเห็นว่ามิชชันนารีกลุ่มอนุรักษ์คอยช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด และชุมชนก็มีชื่อเสียงเพราะการทำงานของกลุ่มนี้ ในขณะที่กลุ่มผู้มีอำนาจในชุมชนนอกจากจะไม่ช่วยเหลือโรงเรียนไม่ทำอะไรให้เป็นประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรแล้ว ยังเห็นได้ชัดเจนถึงการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจากสวนจากในป่าชายเลน เพราะการนำใบจากมาทำเป็นแผ่นมวนบุหรีส่งขายในตลาดเป็นเศรษฐกิจที่สำคัญของหลายครัวเรือน โดยครัวเรือนต่างๆต้องไปหาซื้อมาจากหมู่บ้านอื่นแต่กลุ่มผู้นำและเครือข่ายกลับสามารถยึดพื้นที่สวนจากในป่าชายเลนเป็นของตนและเก็บจากมาแสวงหาผลประโยชน์ ในลักษณะดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรบางอย่างที่ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์เคยดำเนินการมาและได้ผลดีแต่ต่อมาถูกยึดไปดำเนินการโดยกลุ่มผู้ใหญ่บ้าน เช่น กลุ่มอนุรักษ์หอยนางรม กลับไม่มีการดำเนินการกิจกรรมใดๆ ดังนั้นชาวบ้านจึงกลายเป็นพลังเงียบที่มალงคะแนนให้แก่แกนนำที่ทำงานใกล้ชิดกับโรงเรียน แม้แต่ชาวบ้านบางคนที่เป็นเครือข่ายกับผู้นำแต่ไม่มี

ผลประโยชน์จากสวนจากในพื้นที่ป่าชายเลนก็แอบมาลงคะแนน
ให้แก่แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ด้วย

2) การเปิดป่าชายเลนให้เป็นพื้นที่ศึกษาเรียนรู้

ป่าชายเลนตามจารีตเดิมของชุมชนถือว่าเป็นที่อยู่ของต้นไม้
และสิ่งสารพัดอย่างเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน ชาวบ้านจะไปเกี่ยว
ข้องเฉพาะเมื่อเข้าไปใช้ประโยชน์ การเกิดขึ้นของป่าชายเลนชุมชน
ในระยะแรกก็ยังยืนยันถึงหลักคิดนี้ แต่ในระยะหลังคณะกรรมการ
ป่าชายเลนชุมชนได้เพิ่มความหมายของป่าชายเลนขึ้นใหม่ให้เป็นที่
หรือเป็นศูนย์การเรียนรู้ธรรมชาติ คือ เป็นที่สำหรับเด็กนักเรียน
และเยาวชนในหมู่บ้านเข้าไปเรียนรู้เนื่องจากเด็กรุ่นใหม่ไม่ได้มีวิถี
ชีวิตเกี่ยวกับป่าชายเลนแล้ว จึงขาดความรู้และความเข้าใจป่าชาย
เลน และเป็นศูนย์เรียนรู้ให้คนภายนอกทุกกลุ่มเข้ามาศึกษา ไม่ว่า
จะเป็นนักเรียนนักศึกษา นักวิชาการ นักท่องเที่ยว ทั้งภายใน
ประเทศและต่างประเทศ การเพิ่มความหมายของป่าชายเลน
ดังกล่าวนำไปสู่การทำกิจกรรมที่เรียกว่า “การแต่งสาธปป่า” เพื่อให้
ป่าอยู่ในสภาพที่เป็นระเบียบเรียบร้อยเหมาะแก่การทัศนศึกษา
และที่สำคัญคือการสร้างสะพานเดินสำหรับนำผู้ศึกษาเข้าไปในป่า
ได้ง่ายขึ้น เพราะป่าชายเลนเป็นป่าที่น้ำท่วมถึงตามปกติจะเข้าไป
ยากมาก การเกิดขึ้นของสะพานดังกล่าวเป็นเรื่องใหม่ มีลักษณะ
เหมือนแทรกแซงชีวิตของป่าการที่ชาวบ้านตัดสินใจทำเรื่องนี้ไม่ใช่
เพราะแรงกดดันจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเหมือนที่เกิดขึ้นในป่า
อื่นๆทั่วประเทศ โดยชาวบ้านไม่เคยหวังรายได้จากการท่องเที่ยว
แต่หวังรายได้จากการจับสัตว์น้ำอันเนื่องมาจากป่าชายเลนอุดม
สมบูรณ์มากกว่า

การเพิ่มความหมายป่าขึ้นดังกล่าวเพราะคณะกรรมการ
ป่าชายเลนชุมชนและผู้สนับสนุนพบว่าการเคลื่อนไหวเพื่อ
อนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนนั้นเป็นเรื่องยาก และเห็นถึงความ
ไม่มั่นคงของการที่จะสามารถรักษาป่าได้ตามหลักการป่าชุมชนที่
ประกาศไว้ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ทั้งจากในชุมชนและ
ชุมชนรายรอบยังคงต้องการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนเหมือนเดิม
ในขณะที่ทางราชการก็ยิ่งพยายามนำป่าชายเลนไปจัดการตาม
แบบของทางราชการ เช่น ป่าเฉลิมพระเกียรติ หมู่บ้านป่าไม้
แผนใหม่ ทั้งที่ป่านั้นเป็นป่าชายเลนชุมชนอยู่แล้ว อีกทั้งแรง
กดดันจากตลาดที่กระตุ้นให้ชาวบ้านแย่งชิงทรัพยากรที่ใช้ร่วม
กันของหมู่บ้านออกไปตอบสนองความต้องการของตลาดก็ยิ่งเพิ่ม
ความรุนแรงขึ้นตลอดเวลาด้วย ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์พบว่า
ภายใต้แรงกดดันดังกล่าวยากที่พวกเขาจะรักษาป่าไว้ได้แต่เพียง
ลำพัง วิธีการของพวกเขาคือดึงฝ่ายอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมด้วย
ทั้งจากในชุมชนและจากภายนอก ดังจะเห็นจากการเข้ามาจัดทำ
หลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน การเข้ามาค้นคว้าวิจัยของนัก
ศึกษามหาวิทยาลัยต่างๆ ทั้งจากภาคใต้และจากกรุงเทพฯ การ
เข้ามาดูงานของข้าราชการ คนจากในเมือง พันธมิตรกลุ่ม
อนุรักษ์ทรัพยากรทั่วทุกภาค นักข่าวและสื่อสารมวลชน ชาวต่าง
ประเทศ ฯลฯ การเข้ามาของคนกลุ่มต่างๆ ดังกล่าว ทำให้กลุ่ม
อนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนเกิดพื้นที่ทางสังคมขึ้นมา คือมีผู้รู้จัก
และสนับสนุนงานมากขึ้นทั้งภายในชุมชนและภายนอก กล่าวคือ
ภายในชุมชนชาวบ้านที่คัดค้านการดำเนินป่าชายเลนชุมชน และ
พวกอยู่เฉยๆ ก็เปลี่ยนท่าทีมากขึ้น เริ่มต้นด้วยการไม่กล้าเข้าไป

ทำลายทรัพยากรเช่นเดิม หรือกลุ่มที่คิดว่าตนอาจจะได้ลาภลอยจากการนำป่าขายเลนไปเสนอขายต่อนายทุนเหมือนที่เคยทำได้ในอดีตก็เริ่มเลิกล้มหวัง ทั้งนี้เพราะเห็นคนภายนอกเข้ามากันมาก และล้วนสนับสนุนการทำงานของกลุ่มอนุรักษ์ ต่อมาคนที่เคยคัดค้านก็วางเฉย คนที่เคยวางเฉยก็เข้ามาสนับสนุนมากขึ้น ในหมู่บ้านหนึ่งผู้ใหญ่บ้านเคยอยู่ตรงข้ามกับกลุ่มอนุรักษ์แต่จำเป็นต้องเข้ามาต้อนรับคณะผู้เข้ามาเยี่ยมชมป่าขายเลนที่มาอย่างเป็นทางการ หลายครั้งเข้าทำที่ที่เคยอยู่ตรงข้ามก็อ่อนลง และระยะหลังคณะกรรมการป่าขายเลนชุมชนสามารถนำแขกที่มาเยี่ยมชมไปนั่งพูดคุยที่บ้านผู้ใหญ่บ้านได้ องค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งแต่เดิมไม่เคยสนใจงานอนุรักษ์ทรัพยากรก็เปลี่ยนท่าทีไป ในหมู่บ้านหนึ่งถึงกับสนับสนุนงบประมาณในงานดำเนินงานบางอย่างให้แก่คณะกรรมการป่าขายเลนชุมชนด้วย ส่วนจากภายนอกชุมชนพบว่าคนกลุ่มต่างๆช่วยกันเอาธุระในการสนับสนุนงานของชาวบ้าน เช่น บางองค์รสนับสนุนเงินทุนในการดำเนินงานให้แก่ชาวบ้าน นักสื่อสารมวลชนก็เอาข่าวสารไปช่วยเผยแพร่ นักวิชาการและนักศึกษาที่ช่วยกันเองงานที่ชาวบ้านทำไปยกระดับเป็นองค์ความรู้ บางกลุ่มก็ช่วยในการต่อรองเชิงนโยบายกับรัฐให้แก่ชาวบ้านในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้นับว่าทำให้งานฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรของทุกหมู่บ้านก้าวหน้าไปได้มาก ทั้งนี้ก็แตกต่างกันไปบ้างตามเงื่อนไขของแต่ละชุมชน

กล่าวได้ว่าถ้าหากคณะกรรมการป่าขายเลนชุมชนและผู้สนับสนุนในแต่ละป่าไม่เคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการสร้างสะพานจนสามารถนำผู้สนใจเข้าไปในป่าขายเลนได้สภาพการณ์ที่กล่าวถึงนี้คงไม่เกิดขึ้น และไม่เพียงการสร้างสะพานแต่เพียงอย่างเดียว

ทางคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนยังสร้างศาลาสำหรับเป็นสถานที่นั่งพูดคุยเรียนรู้ของผู้ที่เข้าไปศึกษาป่าไว้ด้วย โดยก่อนการดำเนินโครงการนโยบายสาธารณะมีเพียงหมู่บ้านเดียวที่มีสะพานเข้าป่าชายเลนดังกล่าว ในช่วงที่ดำเนินโครงการนโยบายสาธารณะสามารถสร้างเพิ่มได้อีก 2 หมู่บ้าน ซึ่งในการดำเนินการเพื่อให้ได้สะพานและศาลาศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าวชาวบ้านเป็นผู้ดำเนินการเองอย่างรอบคอบและเอาใจจริงเอาใจ ตั้งแต่การทำให้ชาวบ้านในชุมชนเห็นด้วยการทำเรื่องขออนุญาตจากกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง การหางบประมาณ กระทั่งการร่วมใช้แรงงานการสร้าง ซึ่งในเบื้องต้นสมาคมหยาดฝนจะช่วยหางบประมาณให้จำนวนหนึ่งเพื่อสร้างสะพานได้ช่วงหนึ่งจากนั้นชุมชนจะต้องหาเพิ่มเติมเพื่อสร้างให้ครบถ้วนตามแผนที่ตั้งใจไว้ นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนที่มีสะพานแล้วก็ยังอาศัยการดำเนินการนโยบายสาธารณะของงบประมาณ “ซีอีโอ” สร้างสะพานข้ามคลองไปยังอีกส่วนหนึ่งของป่าชายเลนชุมชนได้

3) การสร้างเครือข่ายป่าชายเลนชุมชน

ก่อนการดำเนินโครงการนโยบายสาธารณะการดำเนินงานจัดการป่าชายเลนชุมชนต่างๆ ยังคงดำเนินการแบบป่าใครป่ามัน เพราะบางป่าก็เพิ่งเกิดขึ้นได้ไม่นาน แต่เมื่อเกิดโครงการนโยบายสาธารณะโดยมีป่าชายเลนชุมชน 5 แห่งอยู่ในโครงการนี้ทำให้คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนต่างๆ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนพูดคุยกันอย่างกว้างขวางก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เรื่องบางเรื่องเฉพาะในชุมชนเองจัดการไม่ได้แต่หากเครือข่ายเข้ามาช่วยเหลืองานนั้นก็สามารถดำเนินไปด้วยดีที่เห็นได้ชัดเจนคือการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในชุมชนหนึ่งที่กล่าวมา

แล้วข้างต้น พบว่าทางเครือข่ายได้เข้าไปช่วยเหลือภัยให้ด้วยเงียบบๆ โดยแกนนำจากชุมชนอื่นที่มีความกว้างขวางเป็นที่เคารพนับถือของ ผู้คนหลายชุมชนได้เข้ามาช่วยพูดคุยกับคนบางกลุ่ม ซึ่งปรากฏว่า ได้ ผลพอสมควร และมีส่วนสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ฝ่าย อนุรักษ์ทรัพยากรสามารถพลิกกลับมาเป็นผู้ชนะเลือกตั้งได้

นอกจากนี้ทางเครือข่ายยังมีโครงการจัดประชุมสัญจรไป ยังชุมชนต่างๆเพื่อสร้างกำลังใจและสร้างความตื่นตัวให้แก่ชาวบ้าน ในชุมชนต่างๆให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยการ ประชุมดังกล่าวจะกระทำในพื้นที่สาธารณะของชุมชนและเชิญชาว บ้านเข้าร่วมด้วยในช่วงดำเนินโครงการนโยบายสาธารณะทางเครือ ข่ายได้จัดประชุมเช่นนี้ไปหลายครั้งแล้ว

4) การจัดประชุมในพื้นที่ทางการ

สมาคมหยาดฝนซึ่งเป็นผู้นำโครงการนโยบายสาธารณะ ไปให้ชุมชนต่างๆดำเนินการเป็นตัวกลางจัดประชุมหลายฝ่ายหลาย ครั้งในจังหวัด โดยเชิญทั้งคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและ ชาวบ้านในชุมชนต่างๆเข้าร่วมการประชุมที่เกี่ยวข้องสมาชิกองค์การบริหาร ส่วนท้องถิ่น เครือข่ายพันธมิตรต่างๆ นักวิชาการในพื้นที่และผู้เกี่ยว ข้องอื่นๆเข้าร่วมประชุมถกเถียงกัน นอกจากนี้ก็มีหน่วยราชการ บางแห่งที่ทำงานในเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยตรงได้สนับสนุนให้สมาคม หยาดฝนจัดประชุมในลักษณะดังกล่าวเพิ่มขึ้นอีก เช่น สำนักงาน สิ่งแวดล้อมภาค 15 สำนักงานจัดการลุ่มน้ำฝั่งตะวันตกส่วนที่ 2 เป็นต้น

การประชุมลักษณะดังกล่าวมีประโยชน์ต่อกระบวนการ เคลื่อนไหวนโยบายสาธารณะของชาวบ้าน เพราะทำให้หลายฝ่าย ที่มีข้อขัดแย้งกันได้มีโอกาสเสนอเหตุผลของตนในพื้นที่สาธารณะ

โดยมีฝ่ายอื่นร่วมรับฟังและเสนอทางออก และทำให้ฝ่ายชาวบ้านและกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านเกิดตัวตนใหม่ๆ ที่ฝ่ายอื่นจะมองว่าเป็นผู้ไม่มีความรู้เรื่องทรัพยากรไม่ได้ที่ชัดเจนก็คือการทำงานของการข้าราชการสังกัดกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่และดูแลเรื่องป่าชายเลนโดยตรงได้ปฏิบัติงานด้วยการเคารพชาวบ้านมากขึ้น จากแต่เดิมไม่ค่อยให้ความสนใจชาวบ้านแต่อย่างใด

นอกจากนี้ยังพบว่าภายใต้กระบวนการเช่นนี้ยังทำให้สามารถคลี่คลายความขัดแย้งภายในชุมชนในบางกรณีได้ด้วย เพราะตามปกติคนที่ขัดแย้งกันในหมู่บ้านยากจะมีโอกาสพูดเรื่องที่ขัดแย้งกันโดยตรง หากจะพูดกันก็เป็นเรื่องอื่นๆ เช่นกรณีการเลือกผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ในชุมชนแห่งหนึ่งที่ผลการเลือกตั้งพลีล็คคือแกนนำทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรซึ่งเป็นกลุ่มคนส่วนน้อยได้รับเลือกตั้งดังกล่าวรายละเอียดมาแล้วข้างต้น เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผลการเลือกตั้งออกมาในลักษณะดังกล่าวคือผู้ใหญ่คนเดิมไม่ลงสมัครต่อ แต่ได้ส่งญาติที่เป็นคนรุ่นหลังลงสมัครแทน ทั้งนี้เป็นที่เชื่อกันว่าหากผู้ใหญ่บ้านคนเดิมลงรับสมัครก็คงได้รับเลือกอีกเนื่องจากท่านเป็นผู้อาวุโสและนอกจากจะเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้วยังเป็นโตะอิหม่ามด้วย การที่ท่านไม่ลงสมัครเหตุผลก็คือท่านได้เข้ามาร่วมประชุมในการประชุมลักษณะนี้อยู่บ่อยๆ ซึ่งลักษณะส่วนตัวของท่านแล้วเป็นคนที่รู้คุณค่าของทรัพยากรที่ชาวบ้านใช้ร่วมกันและในการประชุมท่านก็แสดงถึงความต้องการที่จะจัดการให้มีการใช้อย่างเหมาะสม แต่ไปถึงหมู่บ้านท่านก็ทำอะไรไม่ได้เพราะเครือญาติท่านไม่เห็นด้วยและท่านก็ไม่กล้าขัดแย้งกับเครือญาติ ในขณะที่การประชุมเกือบทุกครั้งผู้เข้าร่วมประชุมมักพูดถึงกรณี

ของหมู่บ้านท่านที่การจัดการทรัพยากรส่วนรวมยังมีปัญหามาก ซึ่งจะสังเกตได้ว่าท่านไม่ค่อยสบายใจนักในระยะหลังๆจึงหลีกเลี่ยงที่จะมาประชุม ดังนั้นในภาวะที่นำมาสู่ความไม่สบายใจเช่นนี้ท่านจึงเลือกที่จะวางมือจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านและขอเป็นโตะอิหม่ามเพียงตำแหน่งเดียว ซึ่งจะเห็นได้ว่าหากไม่มีเวทีการประชุมร่วมกันเช่นนี้ทางออกของปัญหาดังกล่าวอย่างที่เกิดขึ้นคงจะเป็นไปได้ยาก

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่าชาวบ้านตระหนักดีว่าปัญหาในการจัดการป่าชายเลนชุมชนและทรัพยากรที่ต่อเนื่องคือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและระหว่างกลุ่มเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนกับภายนอก ที่ชาวบ้านรับรู้ได้ชัดเจนที่สุดก็คือความขัดแย้งกับข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนและแม่น้ำลำคลอง แต่ทั้งนี้ชาวบ้านจะให้น้ำหนักต่อความขัดแย้งภายในชุมชนมากกว่า เพราะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติงานอย่างมาก ในขณะที่พวกเขาเชื่อว่าหากในชุมชนมีความเข้มแข็งก็ไม่ยากที่จะต่อรองกับทางราชการโดยชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ต้องการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งนี้ เพียงแต่ว่าจุดมุ่งหมายนี้ไม่สามารถจะแสดงให้เห็นโดยชัดเจนได้ เพราะจะยิ่งทำให้ความขัดแย้งดังกล่าวการขยายตัวออกไปได้อีก ดังนั้นในแผนงานที่เสนอต่อมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติจึงไม่มีแผนงานเรื่องการคลี่คลายความขัดแย้งแสดงไว้อย่างชัดเจน และงานที่เสนอไว้หลายเรื่องก็ไม่ได้นำมาปฏิบัติ เพราะไม่สอดคล้องกับปัญหาที่พวกเขาต้องการแก้ไข แต่ในความเป็นจริงพวกเขาได้ทำอะไรมากมายเพื่อคลี่คลายความขัดแย้ง และกล่าวได้ว่าการดำเนินงานในช่วงที่ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิสาธารณสุขนั้นสถานการณ์ความขัดแย้งลดลงมาก โดยกิจกรรมที่

ปฏิบัติเพื่อการดังกล่าวมีบางส่วนก็ปรากฏอยู่ในแผนงานที่เสนอต่อ
มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติบางส่วนก็ไม่ปรากฏอยู่ในนั้น

ความสำเร็จในการคลี่คลายความขัดแย้งพอสรุปให้เห็นได้ใน
แต่ละชุมชนดังนี้

ชุมชนที่ 1 แต่เดิมก่อนดำเนินโครงการนโยบายสาธารณะ
ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ปกครองหมู่บ้านและเครือญาติกับ
คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนเป็นไปด้วยความเข้มข้นมาก
ผู้เขียนได้ไปร่วมพูดคุยกับคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนในตอน
เริ่มต้นของโครงการได้เห็นถึงความวิตกข้อนี้อย่างชัดเจน พร้อม
กับคำกล่าวถึงความวิตกว่าคณะทำงานท้อใจมากและเกรงว่าจะพา
กันวางมือเสียหมด ผู้เขียนได้ไปร่วมงานประชุมเครือข่ายที่หมู่บ้าน
ซึ่งมีการจัดงานอย่างใหญ่โตมีการเลี้ยงอาหารตลอดวัน มีชาวบ้าน
จากหมู่บ้านเครือข่ายเหมารถเข้ามาร่วมงานกันมาก แต่คนใน
หมู่บ้านกลับมาร่วมงานน้อยมาก

นอกจากนี้คณะกรรมการจัดการป่าชายเลนชุมชนยังวิตก
ในเรื่องการดำเนินงานป่าเฉลิมพระเกียรติซึ่งดำเนินการโดยกรม
ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยใช้ป่าชายเลนผืนต่อเนื่องกับ
ป่าชายเลนชุมชนในการจัดทำ สิ่งที่ชาวบ้านวิตกก็คือ 1) การจัดทำ
ป่าเฉลิมพระเกียรติได้มีการโค่นต้นไม้เดิมออกเกือบหมดและเผาทิ้ง
เพื่อปลูกต้นไม้ใหม่ที่เน้นไม้เศรษฐกิจและปลูกเป็นแถวเป็นแนว
ในลักษณะการจัดการป่าแผนใหม่ ลักษณะเช่นนี้จะขัดต่อสภาพป่า
แบบเดิมของชาวบ้านที่ต้องการป่าแบบมีไม้เล็กไม้่น้อยอยู่เต็ม
เพราะเหมาะที่จะเป็นที่อยู่อาศัยของหอยและปูที่พวกเขาอาศัย
จับเลี้ยงชีพ นอกจากนี้การเผาทำลายป่านอกจากจะทำลายไม้เล็ก
ไม้่น้อยแล้วยังเผาทำลายหอยและปูที่ฝังตัวอยู่ในดิน และทำให้ดิน

แน่นจนหอยและปูไม่สามารถอยู่ได้ต่อไปอีก 2) การทำป่าเฉลิมพระเกียรติทางการมีงบประมาณในการจ้างแรงงาน ซึ่งผู้ใหญ่บ้านเป็นคนช่วยดำเนินการในเรื่องนี้ ทำให้เกิดการดึงกลุ่มคนที่สนับสนุนป่าชายเลนชุมชนออกไป เพราะหากใครยังร่วมงานอยู่อีกผู้ใหญ่บ้านก็จะไม่จ้างให้ไปทำงานในป่าเฉลิมพระเกียรติ ทำให้ในขณะนั้นกลุ่มคนที่สนับสนุนการดำเนินงานป่าชายเลนชุมชนลดลงมาก 3) คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนเกรงว่าทางราชการจะผนวกเอาป่าชายเลนชุมชนไปจัดการเป็นแบบป่าเฉลิมพระเกียรติ ด้วยเพราะการเข้ามาทำป่าเฉลิมพระเกียรตินั้นทางราชการไม่เคยสนใจกลุ่มจัดการป่าชายเลนชุมชนเลย ไม่เคยพูดคุยด้วย อีกทั้งไม่สนใจข้อเสนอของคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนที่ไม่ให้ทำลายป่าเพื่อปลูกป่าใหม่อย่างที่ทำอยู่ ในขณะที่ยังดำเนินการจัดการป่าแบบใหม่ของทางราชการกำลังดำเนินการอยู่เรื่อยๆซึ่งอาจจะเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป ดังนั้นอาจเป็นไปได้ถ้าหากไม่มีใครสนับสนุนป่าชุมชนมากนักทางราชการอาจนำป่าที่เป็นป่าชุมชนในปัจจุบันไปจัดการเอง

หลังจากนั้นผู้เขียนลงไปพื้นที่นี้เป็นระยะจนกระทั่งถึงปัจจุบันพบว่าเกิดปรากฏการณ์ใหม่ๆมากมายที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น เห็นความกระฉับกระเฉงในความร่วมมือระหว่างชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรกับโรงเรียนในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน ซึ่งแต่ก่อนนี้ไม่มี คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนได้พาผู้เขียนไปนั่งพูดคุยที่ใต้ถุนบ้านผู้ใหญ่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่มาร่วมนั่งพูดคุยด้วยแทนการไปพูดคุยที่ศาลาที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนสร้างขึ้นบริเวณชายป่าเช่นแต่เดิมจากการพูดคุยพอทราบได้ว่าความหวังของกลุ่มผู้นำหมู่บ้านเดิมที่จะนำป่าชายเลน

ไปขายให้กลุ่มทุนภายนอกได้อีกหากไม่มีการดำเนินการป่าชายเลนชุมชนคงไม่สามารถทำได้แล้ว และตัวผู้ใหญ่บ้านเองเริ่มเห็นด้วยที่จะทำให้ป่าชายเลนชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ธรรมชาติและได้เห็นสะพานคอนกรีตที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่สำหรับเป็นเส้นทางเข้าไปเรียนรู้ในป่าชายเลน ถึงแม้เพิ่งสร้างได้ระยะหนึ่งแต่ก็มีโครงการที่จะสร้างต่อไปจนครบพื้นที่ที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนตั้งใจไว้ เป็นต้น ในขณะที่การดำเนินการป่าเฉลิมพระเกียรติของทางราชการที่ไปทำลายป่าและสร้างความไม่มั่นใจให้แก่การดำเนินการป่าชายเลนชุมชนนั้นในปัจจุบันก็หมดโครงการและหยุดแผ้วถางป่าไปแล้ว ดังนั้นเมื่อพูดคุยกับคณะกรรมการจัดการป่าชายเลนชุมชนซึ่งแต่เดิมดูท้อแท้มาก แต่ปัจจุบันมีความกระตือรือร้นมากขึ้นกว่าเดิม แก่นำสำคัญดูเติบโตทางความคิดและการตัดสินใจมากกว่าเดิมมาก

ชุมชนที่ 2 สถานการณ์จัดการป่าชายเลนชุมชนในชุมชนกล่าวได้ว่าหนักหน่วงที่สุด เพราะในด้านหนึ่งชุมชนแห่งนี้มีทรัพยากรส่วนรวม (common-pool resource) ที่อุดมสมบูรณ์หลายอย่าง โดยนอกจากจะมีป่าชายเลนและสัตว์น้ำในแม่น้ำเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆแล้วยังมีแหล่งหอยนางรมและแหล่งหอยปะที่สำคัญด้วย โดยเฉพาะหอยปะถือได้ว่าเป็นแหล่งที่ชุกชุมที่สุดในภาคใต้ ในอีกด้านหนึ่งในชุมชนแห่งนี้ก็มีความขัดแย้งกันมากที่สุดอันเนื่องมาจากผลประโยชน์ส่วนตัวของกลุ่มที่ถือครองที่ดินป่าจากในป่าชายเลนชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มตระกูลใหญ่ที่มีเครือญาติมากและเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มผู้นำหมู่บ้านทั้งในส่วนของผู้ใหญ่บ้านสมาชิก อบต. และโต๊ะอิหม่าม กลุ่มนี้เข้าไปยึดครองกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรต่างๆจนหมดสิ้น แม้บางกลุ่มแต่เดิมจะมีคนฝ่ายอื่นเข้ามาทำงาน

อยู่ก่อนก็ตาม สถานการณ์การอนุรักษ์ทรัพยากรจึงไม่มีการดำเนินการอย่างจริงจัง ป่าชายเลนชุมชนก็ถูกถือครองเป็นที่ดินส่วนตัว ไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่งและยังมีการรุกล้ำเพิ่มเติมตลอดเวลา หอยปะที่มีอยู่ในแม่น้ำก็ถูกกระตุ้นให้จับกันอย่างล้างผลาญจนปัจจุบันเกือบไม่เหลือให้จับ ส่วนหอยนางรมยังพออยู่รอดได้แม้ช่วงหนึ่งจะถูกจับอย่างทำลายเนื่องจากจับได้ยากเพราะอยู่ใต้น้ำและไม่สามารถจับเชิงเศรษฐกิจได้มากนักเพราะแม้จะลงไปจับก็จับได้ไม่มากเนื่องจากเป็นหอยที่ขยายพันธุ์ได้ช้า การเข้าไปผลักดันให้ชุมชนใช้กระบวนการนโยบายสาธารณะในแก้ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรในชุมชนนี้ของสมาคมหยาตฝนจึงทำได้ยาก เพราะคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะกลายเป็นกลุ่มที่ไม่ได้มีความตั้งใจจะอนุรักษ์ป่าชายเลนอย่างแท้จริง การเข้าไปร่วมกิจกรรมที่สมาคมหยาตฝนจัดขึ้นก็เข้าไปร่วมพอเป็นพิธีแต่เมื่อกลับชุมชนแล้วก็ไม่ทำอะไร

แต่ก็ติดอยู่ว่าในชุมชนนี้ยังมีคนอีก 2 กลุ่มถึงแม้จะถูกกีดกันจากกลุ่มผู้ปกครองหมู่บ้านไม่ให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรหลักๆของชุมชน แต่ก็พยายามหาช่องทางที่จะทำงานด้านนี้ คือกลุ่มชาวบ้านอนุรักษ์ทรัพยากรที่เป็นคนส่วนน้อยและโรงเรียนในหมู่บ้าน สองกลุ่มนี้ได้ร่วมกันทำหลักสูตรท้องถิ่นดังที่กล่าวรายละเอียดมาแล้วข้างต้น ทางสมาคมหยาตฝนจึงสนับสนุนทั้ง 2 กลุ่มนี้ในการขับเคลื่อนเรื่องนโยบายสาธารณะด้วย ซึ่งพบว่ากลุ่มนี้กลายเป็นกลุ่มหลักในการต้อนรับผู้ที่เข้ามาเรียนรู้เรื่องชุมชนกับการจัดการทรัพยากรในชุมชน

ผลของการใช้นโยบายสาธารณะเพื่อคลี่คลายปัญหาในชุมชนแห่งนี้ที่ชัดเจนที่สุดก็คือการชนะเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านของแกนนำ

กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในชุมชน โดยการชนะดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญแต่เกิดจากความตั้งใจมาแต่ต้นของกลุ่มนี้ว่าในที่สุดแล้วหากจะสามารถจัดระบบการดูแลเรื่องทรัพยากรของชุมชนใหม่จะต้องได้ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านจากนั้นก็นำคนกลุ่มนี้ที่จะสมัครผู้ใหญ่บ้านก็ตั้งใจทำงานอย่างเต็มที่โดยทำงานร่วมกับโรงเรียนและเครือข่ายป่าชายเลนชุมชน 5 ชุมชนที่อยู่ในโครงการนโยบายสาธารณะดังกล่าวรายละเอียดมาแล้ว ซึ่งในที่สุดการทำงานดังกล่าวก็ทำให้เขาได้คะแนนเสียงมากพอที่จะเป็นผู้ชนะ

ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ได้แสดงความคิดไว้ชัดเจนต่อผู้ที่ร่วมทำงานด้วยตั้งแต่ก่อนที่จะถึงวันเลือกตั้งว่าหากเขาชนะเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านเขาจะต้องมีการเดินเขตป่าชายเลนใหม่ โดยกันเขตที่บุคคลถือครองเป็นป่าจากส่วนตัวออกไปก่อน และจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับป่าส่วนนี้ให้เป็นหน้าที่ของทางราชการเนื่องจากหากดำเนินการก็จะเป็นความขัดแย้งครั้งใหญ่จนทำอะไรไม่ได้ แต่จะกันป่าชายเลนที่ยังเหลือออกมาโดยห้ามบุกรุกอีก และจะดำเนินการจัดการดูแลทรัพยากรส่วนรวมตั้งแต่ป่าชายเลนลงไปแม่น้ำเพื่ออนุรักษ์แหล่งหอยปะและหอยนางรมไปพร้อมกันด้วย โดยจะมีการปรับปรุงคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนใหม่และให้มีการกิจกรรมครอบคลุมไปถึงการจัดการทรัพยากรในแม่น้ำหน้าชุมชนด้วย ซึ่งเมื่อได้รับเลือกตั้งแล้วผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ก็เตรียมการที่จะดำเนินการเรื่องนี้ในขณะที่จากการสำรวจเบื้องต้นก็พบว่าชาวบ้านที่ลงคะแนนเสียงให้เขาก็สนับสนุนให้เขาทำเช่นนี้ แม้แต่กลุ่มที่ไม่ลงคะแนนเสียงให้เขาบางส่วนก็เห็นด้วยที่เขาจะทำเช่นนี้เช่นกัน เพราะส่วนใหญ่ก็เห็นถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่มีมากขึ้น

ตลอดเวลา

ทั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ตั้งใจที่จะใช้กระบวนการนโยบายสาธารณะในการดำเนินการแก้ปัญหา โดยประการแรกจะไม่ว่าอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามและกันออกไปจากการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างที่เขาเคยประสบมาแล้ว ประการที่สองตั้งใจว่าจะให้ทุกฝ่ายเข้ามาร่วมทำงานกันอย่างใกล้ชิดไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน ฝ่ายราชการ พันธมิตรจากภายนอก รวมทั้งคนในกลุ่มผู้ปกครองเดิมด้วย เพราะเขาทราบดีว่าหากยังแบ่งเป็นฝักฝ่ายกันอยู่การดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนก็จะทำได้ยาก และลำพังชุมชนฝ่ายเดียวก็ไม่สามารถรักษาทรัพยากรให้ยั่งยืนไว้ได้เช่นกัน

ชุมชนที่ 3 มีปัญหาไปอีกแบบเพราะผู้ใหญ่บ้านกับประธานป่าชายเลนชุมชนเป็นคนเดียวกัน และก็ไม่มียุทธศาสตร์อื่นจะมาท้าทายอำนาจของผู้ใหญ่บ้านได้ แต่ว่าในการจัดการป่าชายเลนชุมชนและทรัพยากรที่ต่อเนื่องก็มีปัญหาเช่นเดียวกัน โดยเนื่องมาจากเงื่อนไขทั้งจากอดีตและปัจจุบัน ปัญหาที่ตลกต่างมาก็คือในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ในหมู่บ้านนี้มีการนำป่าชายเลนไปขายให้แก่กลุ่มนายทุนนาุ้งที่เข้ามาจากภายนอกนับพันไร่ โดยมีทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้น และชาวบ้านบางส่วนเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการกระตักตวง และกลุ่มทุนสามารถออกเอกสารสิทธิ์ในป่าชายเลนได้ทั้งหมด ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันก็เข้าไปมีส่วนร่วมกับนายทุนนาุ้งในระยะสุดท้ายคือการเข้าไปเป็นยามเฝ้านาุ้งให้แก่นายทุน เมื่อปีที่แล้วนาุ้งและที่ป่าชายเลนที่ยังไม่ได้ถูกโค่นถางถูกแปรสภาพเป็นที่สำหรับปลูกปาล์มซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้มีการโค่นถางป่าชายเลนที่กลายเป็นที่ดินของนายทุนที่มีเอกสารสิทธิ์

อีกประมาณ 600 ไร่ ทำให้ชาวบ้านสะท้อนใจมาก และมีข่าวว่า นายทุนจะถือโอกาสถล่มคลองที่เชื่อมป่าชายเลนกับคลองใหญ่ไปด้วย ซึ่งคลองนี้ไม่น่าจะอยู่ในส่วนที่เป็นที่ดินที่นายทุนซื้อไปแล้ว จึงมีข่าวลือว่าผู้ใหญ่บ้านน่าจะนำที่บริเวณลำคลองไปขายให้นายทุน ทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยไว้วางใจผู้ใหญ่บ้าน ประกอบกับก่อนหน้านี้ไม่นานทางราชการได้ประกาศให้ป่าชายเลนของหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการป่าแบบใหม่ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงในสมัยนั้นเดินทางมาเปิดป่า ณ หมู่บ้านแห่งนี้ด้วย ซึ่งเป็นเพียงป่าชายเลนแห่งเดียวในประเทศไทยที่ทางราชการประกาศให้เป็นหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่อย่างเป็นทางการการดำเนินการดังกล่าวปรากฏว่าเป็นการเจรจากันระหว่างผู้ใหญ่บ้านกับทางราชการเท่านั้นโดยที่ชาวบ้านไม่รู้เรื่องด้วย คราวนั้นชาวบ้านก็เริ่มสงสัยแล้วว่าผู้ใหญ่บ้านอาจจะนำป่าชายเลนชุมชนไปเสนอให้ทางราชการเองเมื่อมีการโค่นป่าชายเลนดังกล่าวมาผสมด้วยแล้ว บรรยาการความร่วมมือของคนในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการป่าชายเลนเริ่มมีปัญหา เพราะชาวบ้านทั่วไปเริ่มไม่ให้ความร่วมมือทั้งนี้หมู่บ้านนี้มี 2 หย่อมบ้าน หย่อมบ้านหนึ่งเป็นชุมชนของชาวมุสลิมซึ่งผู้ใหญ่บ้านก็อยู่ ณ หย่อมบ้านนี้ และอีกหย่อมบ้านหนึ่งเป็นชาวพุทธ

ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นแกนนำของคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนเป็นผู้กว้างขวาง ทางราชการมาขอความร่วมมืออะไรมักจะประสบผลสำเร็จในเป้าหมายที่ดำเนินการ เช่นการปราบปรามยาเสพติด ดังนั้นเมื่อมีเรื่องอะไรบริเวณลุ่มน้ำปะเหลียนเขตน้ำกร่อยทางราชการมักมาติดต่อกับผู้ใหญ่บ้านท่านนี้ในขณะที่ผู้ใหญ่

บ้านท่านนี้ก็ชอบที่จะติดต่อกับทางราชการและเสนอตนเองให้ทางราชการได้รับทราบเพื่อหวังความก้าวหน้าในสายการเป็นผู้ใหญ่บ้านของตน ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงทำให้ผู้ใหญ่บ้านดำเนินการจัดการป่าชายเลนชุมชนโดยการร่วมมือกับทางราชการมากกว่าการสร้างเคลื่อนไหวกว้างขวางในชุมชน ประกอบกับในหมู่บ้านนี้ไม่มีโรงเรียนที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชายเลน ดังนั้นทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับเคลื่อนไหวกว้างขวางของผู้ใหญ่บ้านเป็นสำคัญ เมื่อผู้ใหญ่บ้านใช้วิธีดำเนินการในลักษณะที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์กับทางราชการเป็นหลัก ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เริ่มวางเฉยและบางส่วนก็สงสัยตัวผู้ใหญ่บ้านดังกล่าว

ดังนั้นปัญหาสำคัญในการจัดป่าชายเลนชุมชนแห่งนี้ก็คือการสร้างการเข้าใจระหว่างแกนนำคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนกับชาวบ้าน และการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้การดำเนินการเกี่ยวกับป่าชายเลนชุมชนเป็นไปด้วยดี ซึ่งทางด้านตัวผู้ใหญ่บ้านไม่มีปัญหาในด้านความตั้งใจที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน เพราะได้ร่วมทำงานกับสมาคมหยาตผนมาระยะหนึ่งแล้ว เพียงแต่ต้องปรับวิธีการทำงานและพูดคุยกับชาวบ้านให้เข้าใจ ในสถานการณ์ดังกล่าวทางผู้ใหญ่บ้านจึงได้ร่วมประชุมกับชาวบ้านหลายครั้งโดยเชิญผู้เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมประชุมด้วยเช่นข้าราชการที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่สมาคมหยาตผน เพื่อตอบข้อสงสัยของชาวบ้านรวมทั้งมีการนำไปพิสูจน์ข้อสงสัย คือข้อสงสัยที่ว่านายทุนได้โกงกลบกลองในป่าชายเลนไปด้วย ซึ่งปรากฏว่าไม่ได้เป็นไปตามข้อสงสัย ดังนั้นเมื่อทำความเข้าใจกันเป็นอย่างดีแล้วความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่บ้านกับชาวบ้านก็ดีขึ้น ประการต่อมาผู้ใหญ่บ้านพยายามพิสูจน์ให้ชาวบ้านเห็นอย่างชัดเจนว่าการคบหากับ

ทางราชการนั้นเพื่อนำประโยชน์มาสู่ชุมชน โดยผู้ใหญ่บ้านได้ร่วมกันวางแผนกับชาวบ้านว่าจะปลูกอะไรเพิ่มบ้างในป่าชายเลนชุมชน จากนั้นผู้ใหญ่บ้านก็สามารถติดต่อกับทางราชการผู้รับผิดชอบให้เข้ามาดำเนินการปลูกป่าให้ ซึ่งปัจจุบันหากเปรียบเทียบกับป่าชายเลนชุมชนอื่นๆ ป่าชายเลนในหมู่บ้านแห่งนี้จะมีทางราชการเข้ามาเกี่ยวข้องในเชิงสนับสนุนมากกว่าป่าชุมชนแห่งอื่นๆ

ชุมชนที่ 4 เป็นชุมชนที่ก่อตั้งป่าชายเลนชุมชนมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2540 และเป็นชุมชนที่ดำเนินการจัดการป่าชายเลนชุมชนได้เข้มแข็ง สามารถทำให้กฎเกณฑ์การใช้ป่าชายเลนและลำดับรองที่ต่อเนื่องที่คณะกรรมการจัดการป่าชายเลนชุมชนประกาศใช้ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านโดยสมบูรณ์คือไม่มีใครฝ่าฝืน โดยชาวบ้านเห็นว่าการอนุรักษ์ป่าชายเลนและการจับสัตว์น้ำด้วยเครื่องมือแบบไม่ทำลายนั้นเป็นประโยชน์ต่อพวกเขา ชาวบ้านจึงยอมรับอำนาจของคณะกรรมการจัดการป่าชายเลนชุมชน ประกอบกับแกนนำคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนเคยเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อน แต่ตอนหลังหมดวาระไป จึงทำให้ชาวบ้านเกรงใจและให้ความร่วมมือกับคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนดีพอสมควร อย่างไรก็ตามในชุมชนก็ยังคงมีความขัดแย้งอยู่ แต่เป็นการขัดแย้งกันในทางการเมืองมากกว่า โดยในปัจจุบันสามารถแบ่งกลุ่มที่เคลื่อนไหวทางการเมืองอยู่ในชุมชนได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มสมาชิก อบต. และกลุ่มป่าชายเลนชุมชน ทั้ง 3 กลุ่มนี้จะอยู่แบบไม่ยุ่งเกี่ยวกัน และไม่สนับสนุนกัน ยกเว้นกลุ่มป่าชายเลนชุมชนอยากจะยุ่งเกี่ยวกับกลุ่มอื่นๆ เช่น ของงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล แต่ทำไมไม่เคยได้รับการสนับสนุนเลยไม่ว่าจะเขียนโครงการขอไปกี่ครั้งการแบ่งออก

เป็นกลุ่มเช่นนี้ก็ทำให้ชาวบ้านสนับสนุนแต่ละกลุ่มแตกต่างกันออกไปด้วย เช่นปรากฏว่ามีชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่เห็นด้วยกับงานอนุรักษ์ทรัพยากรแต่ก็ไม่เข้าร่วมกิจกรรมเพราะว่าตัวเองอยู่ฝ่ายผู้ใหญ่บ้านหรือไม่ก็ฝ่ายองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

ดังนั้นปัญหาที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนต้องการแก้เป็นอันดับแรกในช่วงของการดำเนินโครงการนโยบายสาธารณะก็คือการสลายข้อขัดแย้ง ซึ่งแต่เดิมคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนพยายามเชิญฝ่ายต่างๆมาร่วมพูดคุยปรากฏว่าไม่มีใครมานอกจากฝ่ายของคณะกรรมการป่าชายเลน พอติดกับว่าเมื่อปีที่แล้วตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านครบวาระพอดี แกนนำคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนจึงตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้ง โดยหวังว่าหากได้รับเลือกตั้งเป็นใหญ่บ้านก็จะสามารถสลายความเป็นขั้วดังกล่าวลงได้ และถ้าดูจากผลงานแล้วก็น่าจะได้รับเลือกตั้ง แต่ผลที่ออกมาปรากฏว่าแกนนำป่าชายเลนชุมชนไม่ได้รับเลือกตั้ง ทั้งนี้เพราะปัจจัยที่จะทำให้ชาวบ้านลงคะแนนให้ไม่ใช่ผลงานแต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นมากกว่า ความตั้งใจที่จะคลี่คลายปัญหาด้วยวิธีดังกล่าวก็ไม่ประสบผลสำเร็จ และทางคณะกรรมการป่าชายเลนก็ยังไม่ดำเนินการอะไรต่อในเรื่องนี้ แต่ว่าถึงจะยังคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งไม่ได้ก็ไม่ส่งผลต่อการดำเนินงานอย่างที่เคยเป็นมา เพราะในทางปฏิบัติชาวบ้านทั่วไปยอมรับอำนาจของคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนอยู่แล้ว ผู้ใหญ่บ้านและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นก็ไม่ได้มาขัดขวางอะไร เพียงแต่ว่าไม่สนับสนุนเท่านั้น

งานอีกประการหนึ่งที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและผู้สนับสนุนต้องการดำเนินการในช่วงของการดำเนินโครงการนโยบายสาธารณะก็คือการขยายพื้นที่ป่าชายเลนชุมชนออกไปอีก

เนื่องจากพื้นที่ชายเลนที่ต่อเนื่องกับป่าชายเลนชุมชนยังมีอีกมาก ซึ่งเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ แต่ว่าทางราชการไม่เคยมาสนใจดูแล จึงทำให้มีผู้บุกรุกเข้าไปตัดไม้กันมาก โดยคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนหมู่บ้านนี้มีความพร้อมที่จะขยายการดูแลป่าออกไปได้อีก จึงทำหนังสือขออนุญาตกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งคำตอบก็คือไม่อนุญาต ซึ่งแม้จะดูด้วยสามัญสำนึกธรรมดาก็จะเห็นได้ว่าไม่มีเหตุผลใดเลยที่ทางราชการจะคัดค้าน เพราะทางราชการก็ไม่มีกำลังคนที่จะดูแลป่าได้เพียงพออยู่แล้ว เมื่อชุมชนอาสาดูแลป่าให้นำจะขึ้นขอบแต่เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปจะพบว่าลักษณะเช่นนี้เป็นความขัดแย้งหลักระหว่างฝ่ายราชการกับชาวบ้าน เพราะจะพบโดยทั่วไปว่าฝ่ายราชการไม่สามารถจะดูแลป่าให้รอดพ้นจากการถูกทำลายได้แต่ก็ไม่ยินยอมให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการดูแลโดยง่าย หากชาวบ้านไม่สามารถสร้างขบวนการเคลื่อนไหวที่มีหลายฝ่ายสนับสนุนอย่างเข้มแข็งก็ยากที่จะทำให้ฝ่ายราชการยอมให้จัดการป่าแบบป่าชุมชน ทั้งนี้เพราะการดูแลป่านั้นหมายถึงอำนาจและงบประมาณ ยิ่งเสียพื้นที่ป่าให้ชุมชนดูแลมากเท่าใดก็หมายถึงการสูญเสียอำนาจและงบประมาณตามไปด้วย ดังนั้นคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนของหมู่บ้านแห่งนี้จึงไม่ประสบผลสำเร็จในการขยายพื้นที่ป่าชายเลนชุมชน ขณะนี้อยู่ระหว่างการปรับกลยุทธ์ในการเสนอขออนุญาตใหม่ โดยพยายามดึงฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาร่วมสนับสนุนด้วย

งานอย่างี่สามที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและผู้สนับสนุนต้องการทำในช่วงของโครงการนโยบายสาธารณะคือการเพิ่มสะพานเข้าไปในพื้นที่ป่าชายเลนที่คนยังเข้าไม่ถึง โดยเฉพาะพื้นที่อีกฝั่งคลองหนึ่ง คณะกรรมการจึงได้ประชุมชาวบ้าน

ที่สนับสนุนและฝ่ายอื่นๆที่เกี่ยวข้องเพื่อหาทางสร้างสะพานข้าม
คลอง ในที่สุดที่ประชุมให้เสนอของบประมาณ “ซีอีโอ(CEO)” และ
ก็ได้รับงบประมาณสนับสนุนจนสามารถสร้างสะพานได้ตาม
ต้องการ ในปัจจุบันกล่าวได้ว่าป่าชายเลนชุมชนแห่งนี้มีสะพาน
และศาลาที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ในป่าชายเลนที่สมบูรณ์ที่สุด
สามารถเข้าไปศึกษาธรรมชาติของป่าชายเลนได้มากที่สุด

ส่วนงานอื่นๆทางคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและผู้
สนับสนุนก็ทำเป็นปกติ เช่น การต้อนรับผู้ที่เข้ามาศึกษาป่าชายเลน
ชุมชนซึ่งกล่าวได้ว่าป่าชายเลนแห่งนี้เป็นป่าที่มีคนภายนอกเข้ามา
ศึกษามากที่สุด เนื่องจากเป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์และมีสะพาน
ให้เข้าไปในป่าชายเลนได้เป็นแห่งแรก นอกจากนี้ก็ร่วมมือกับทาง
โรงเรียนในการศึกษาพืชสมุนไพรในป่าชายเลน ขณะนี้กำลังสร้าง
ความร่วมมือกับกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
เพื่อศึกษาการนำพืชสมุนไพรในป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ของ
ชาวบ้าน โดยจะศึกษาในทั้งแง่ตัวยาสมุนไพร กระบวนการใช้ใ
การดูแลรักษาสุขภาพ และมิติทางสังคม

ชุมชนที่ 5 เป็นชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการเคลื่อนไหว
อนุรักษ์ป่าชายเลนและสัตว์น้ำในแม่น้ำหน้าบ้านอย่างมากเช่นกัน
โดยกลุ่มชาวบ้านอนุรักษ์ทรัพยากรและกลุ่มผู้ใหญ่บ้านเป็นกลุ่ม
เดียวกัน และเป็นกลุ่มที่มีความตั้งใจจริงในการทำงาน จึงไม่มีกลุ่ม
ขัดขวางการดำเนินการจัดการป่าชายเลนเป็นป่าชุมชน

แต่เดิมบริเวณหมู่บ้านนี้มีการทำประมงแบบใช้ระเบิด
และยาเบื่อและลักลอบตัดไม้กันมาก แต่เมื่อเกิดคณะกรรมการ
ป่าชายเลนชุมชนคณะกรรมการสามารถเคลื่อนไหวจนแก้ปัญหา
ดังกล่าวได้เกือบหมดสิ้น ในปัจจุบันปัญหาของชุมชนนี้อยู่ที่ว่า

ครัวเรือนเกือบทั้งหมดได้หันไปทำอาชีพสวนยางเป็นหลัก โดยบางส่วนมีสวนยางเป็นของตนเองบางส่วนเป็นผู้รับจ้างกรีดยาง มีคนที่ทำประมงเป็นอาชีพน้อยมาก แม้พวกที่จับปลาในยามว่างเพื่อนำมาเป็นอาหารก็มีไม่มาก ส่งผลให้ไม่มีใครสนใจป่าชายเลนและแม่น้ำลำคลองนัก และเมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยสนใจก็ส่งผลให้องค์การบริหารส่วนตำบลไม่ค่อยสนใจเช่นกัน ทำให้คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนทำงานไปด้วยการมีคนกลุ่มน้อยเท่านั้นเข้าร่วมดำเนินงาน ก่อให้เกิดความหวั่นวิตกกังวลว่าต่อไปในอนาคตหากพ้นไปจากคนรุ่นนี้ซึ่งเป็นวัยสูงอายุแล้วคนรุ่นหลังอาจไม่มีใครสนใจดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนต่อไป และจะนำไปสู่การเปิดโอกาสให้มีการทำลายทรัพยากรกันอีก ดังนั้นในช่วงการดำเนินโครงการนโยบายสาธารณะคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนจึงตั้งใจที่จะแก้ปัญหานี้โดยการทำใน 2 เรื่องหลักๆ คือการร่วมมือกับโรงเรียนในการศึกษาป่าชายเลน และการทำสะพานเข้าป่าชายเลนและสร้างศาลาสำหรับเป็นที่เรียนรู้ไว้ในป่าชายเลน ซึ่งจากการศึกษาพบว่าความคิดโครงการเช่นนี้คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนต้องการยกระดับความคิดความเข้าใจของชาวบ้านต่อป่าชายเลนและแม่น้ำในชุมชนให้พ้นไปจากระดับของการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้นโดยหวังยกระดับถึงขั้นที่เป็นความสัมพันธ์และขั้นอุดมการณ์ คือในประการแรกให้ชาวบ้านเข้าใจว่าการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรนั้นประโยชน์ไม่ได้อยู่แค่การมีทรัพยากรไว้สร้างรายได้เท่านั้นแต่ยังหมายถึงการสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง และลดการพึ่งพิงตลาด เช่น การหาพืชผักในป่าชายเลนมาเป็นอาหารและยารักษาโรค การจับปลาไปเป็นอาหาร ประการที่สองให้ชาวบ้านตระหนักว่าการอนุรักษ์

ทรัพยากรจะช่วยให้ชุมชนเป็นเป็นที่รู้จักและยอมรับของคน และหน่วยงานภายนอก ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มอำนาจต่อรองให้แก่คนใน ชุมชนในเรื่องต่างๆ ประการที่สามการอนุรักษ์ทรัพยากรไม่ใช่การ ทำงานสำหรับคนในรุ่นเราเท่านั้นแต่ว่าเป็นการทำงานเพื่ออนาคต ของลูกหลาน และอนาคตของประเทศโดยส่วนรวมด้วย

คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและผู้สนับสนุนสามารถ สร้างสะพานซีเมนต์เข้าไปในป่าชายเลน ซึ่งขณะนี้สร้างไปได้ ประมาณร้อยละ 80 จากที่ตั้งใจไว้แล้ว และสามารถสร้างศาลา 1 หลังสำหรับการนั่งพูดคุยกันในบริเวณป่าชายเลน โดยในเบื้องต้นนี้สมาคมหยาดฝนเป็นผู้ประสานแหล่งทุนให้ แต่ในการ ดำเนินงานนั้นชุมชนเป็นคนดำเนินการเองทั้งหมดตั้งแต่การทำ เรื่องขออนุญาตก่อสร้างจากกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง การออกแบบก่อสร้าง การระดมแรงงานในชุมชนมาช่วยกันก่อสร้าง โดยได้รับค่าจ้างในอัตราที่ถูกกว่าปกติมาก เมื่อสะพานเสร็จ แล้วพบว่านอกจากมีคนจากภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมป่าชายเลน ชุมชนกันมากแล้ว โรงเรียนเองก็สามารถนำนักเรียนเข้าไปเรียนรู้ เรื่องพรรณพืชในป่าชายเลนตามหลักสูตรที่สร้างขึ้น และ นักเรียนสามารถเข้าไปเรียนรู้ในป่าชายเลนด้วยตนเองได้ทุกเวลา เมื่อเด็กๆเข้าไปเรียนรู้ในป่าชายเลนผู้ปกครองก็มักตามไปด้วย ปัจจุบันมีคนในหมู่บ้านสนใจเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลป่าชายเลน มากขึ้น ดังจะเห็นจากกิจกรรมที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน จัดขึ้นจะมีคนเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่าเดิม และในปัจจุบันจะเห็น ได้ชัดเจนว่าโรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมกับคณะกรรมการป่าชายเลน ชุมชนในการดูแลป่าชายเลนอย่างมาก เช่นเมื่อมีแขกจากภายนอก เข้ามาชมหรือศึกษาป่าชายเลนจะมีครูจากโรงเรียนมาร่วมกับ

คณะกรรมการขออธิบายเรื่องราวต่างๆให้ผู้ชมได้รับทราบทุกครั้ง และโรงเรียนเองก็ไม่เพียงจัดทำหลักสูตรสำหรับสอนในโรงเรียน เท่านั้นแต่ได้นำเรื่องราวเกี่ยวกับป้าชายเลนและทรัพยากรใน แม่น้ำลำคลองของชุมชนไปเผยแพร่ในที่ต่างๆด้วยเช่นการเผยแพร่ ในรูปของการจัดนิทรรศการ การแสดงผลงานของนักเรียน เป็นต้น

2. การแก้ปัญหาความขัดแย้งกับการเคลื่อนไหวใน ชีวิตประจำวัน

จุดเด่นของชุมชนทั้ง 5 ชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนให้ดำเนิน โครงการนโยบายสาธารณะคือสามารถจัดตั้งป้าชายเลนชุมชน ขึ้นมาได้และได้รับการรับรองจากฝ่ายราชการด้วย แต่ว่าปัญหา สำคัญที่เกิดขึ้นใหม่ในชุมชนเหล่านี้ก็เนื่องมาจากการเกิดขึ้นของ ป้าชายเลนชุมชนเช่นกัน ได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งอย่างซับซ้อน ระหว่างกลุ่มดำเนินงานป้าชายเลนชุมชนกับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นผลพวงของประวัติศาสตร์การผลิตและ การใช้ทรัพยากรของชุมชนที่สัมพันธ์กับรัฐและทุนตั้งแต่อดีตมา จนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้กล่าวรายละเอียดมาแล้ว

ป้าชายเลนชุมชนจึงเกิดขึ้นท่ามกลางความขัดแย้ง และ เมื่อเกิดขึ้นแล้วความขัดแย้งก็ยังคงดำเนินต่อไปจากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าชุมชนได้ให้ความสำคัญกับปัญหานี้เป็นอันดับแรกและ พยายามทุกทางที่จะแก้หรือลดปัญหาเหล่านี้

จากการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชุมชนต่างๆในการแก้ ปัญหาพบปรากฏการณ์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ **ประการแรก** ชาว บ้านกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรไม่เคยทำโครงการที่มุ่งแก้ปัญหาความ ขัดแย้งหรือการทำลายทรัพยากรโดยตรงเลย เช่น ไม่เคยมีโครงการ ที่จะทำให้การถือครองป่าส่วนตัวในป้าชายเลนชุมชนมีความ

ชัดเจนว่าจะดำเนินอย่างไรแน่ ไม่มีโครงการที่จะแจ้งความดำเนินคดีต่อผู้ใช้ทรัพยากรแบบผิดกฎหมาย ไม่มีโครงการเปิดโปงหรือประท้วงต่อผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นหรือข้าราชการที่ดำรงตนขัดกฎหมายและไม่เอื้อต่อการรักษาทรัพยากร โครงการที่ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ดำเนินการกลับเป็นโครงการที่เห็นนัยของการแก้ปัญหาโดยตรง เช่น การสนับสนุนให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับทรัพยากรการสร้างสะพานเข้าไปในป่าชายเลนเพื่อให้ผู้สนใจเข้าไปศึกษาธรรมชาติในป่าชายเลนได้ ทั้งนี้เพราะว่าความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีหลายมิติ แม้จะมีความขัดแย้งกันในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทรัพยากร แต่ว่าพวกเขายังคงมีความสัมพันธ์กันด้านอื่นๆอีกหลายด้าน เช่น เป็นเครือญาติกัน เป็นเพื่อนบ้านกัน เป็นชาวมุสลิมด้วยกัน เป็นผู้ที่มียุทธศุณกันมาแต่รุ่นบรรพบุรุษ ดังนั้นการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากรโดยให้พวกเขาต้องเสียความสัมพันธ์ด้านอื่นๆไปด้วยชาวบ้านจะไม่เลือกทางนั้น เพราะถึงอย่างไรพวกเขาก็คงอยู่ในชุมชนด้วยกันต่อไปอีกเช่นเดิม

ประการที่สอง ถึงแม้ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรและพันธมิตรไม่ได้ดำเนินโครงการเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยตรง แต่พบว่าปัญหาที่มีกลับลดไปมาก เช่น ผู้นำท้องถิ่นที่เคยขัดขวางการดำเนินการป่าชายเลนชุมชนก็ลดท่าทีลง อย่างมากก็อยู่เฉยๆ ไม่ขัดขวางเช่นเดิม คนกลุ่มต่างๆในชุมชนตั้งแต่ผู้ใหญ่ ยาวจน เด็ก ผู้หญิง ได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น ทางราชการรู้จักและยอมรับกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรมากขึ้น การใช้ทรัพยากรแบบทำลายของชาวบ้านลดลง เป็นต้น

ทั้งนี้เพราะความขัดแย้งไม่ขยายตัวออกไปประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งประโยชน์ที่เกิดจากการอนุรักษ์ทรัพยากรค่อยๆปรากฏให้เห็นชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ และที่สำคัญคือกระบวนการเรียนรู้โดยอ้อมที่กลุ่มอนุรักษ์สร้างขึ้นอย่างต่อเนื่องก็ทำให้กลุ่มที่ไม่เห็นด้วยค่อยๆย้ายจุดยืนจากที่เดิมเพื่อหาที่ยืนใหม่อย่างน้อยที่สุดก็เพื่อไม่ให้ตัวเองต้องตกเป็นจำเลยของสังคมในฐานะไม่เห็นประโยชน์ของส่วนรวม ดังจะเห็นว่าการสนับสนุนให้โรงเรียนสร้างหลักสูตรท้องถิ่นได้นำนักเรียนเข้าศึกษาเรื่องทรัพยากรและการอนุรักษ์ทรัพยากรของท้องถิ่นอย่างจริงจัง เด็กพวกนี้ก็นำเรื่องราวไปบอกพ่อแม่ ซึ่งก็สามารถปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของผู้ปกครองได้มาก การที่ชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์มีเครือข่ายจากภายนอกเข้ามาเยี่ยมเยียนและศึกษาทรัพยากรในชุมชน รวมทั้งมีนักศึกษาและนักวิชาการเข้ามาศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่อง ก็ทำให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของทรัพยากรในชุมชนของตนมากขึ้น แม้กลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นก็ค่อยๆเลิกล้มที่จะนำทรัพยากรไปหาผลประโยชน์อย่างที่เคยทำมาในอดีตได้อีก บางชุมชนกลุ่มอนุรักษ์เริ่มที่จะได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นบ้างแล้ว

จึงเกิดข้อสรุปว่าการดำเนินงานของชาวบ้านและวิถีคิดของชาวบ้านจะต่างจากระเบียบวิธีทางวิชาการหรือของนักพัฒนาทั่วไปที่มักให้ความสำคัญต่อความชัดเจนของแผนงาน และการคิดเชิงระบบ โดยจะต้องเริ่มต้นจากการมีเป้าหมายที่ชัดเจน จากนั้นจึงวิเคราะห์ระบบและออกแบบระบบจนแน่ใจว่ามีความชัดเจนจึงจะขับเคลื่อนโครงการ เมื่อประเมินความสำเร็จก็จะพิจารณาความสำเร็จตามเป้าหมายเป็นหลัก แต่ชาวบ้านซึ่งอยู่ในประสบการณ์

จริงที่มีความซับซ้อนและมีพลวัตตลอดเวลาไม่สามารถจะมองอะไรแบบชัดเจนตายตัวหรือแบบตรงไปตรงมาได้ เพราะอาจจะยังสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชนมากไปอีก และผู้ที่ได้รับผลกระทบก็คือชาวบ้านเอง ดังนั้นจึงพบว่าวิถีคิดของชาวบ้านในการแก้ปัญหาที่ซับซ้อนล้วนเป็นวิถีแก้ปัญหาโดยอ้อมทั้งสิ้น และไม่เร่งรัด เนื่องจากทุกอย่างที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากิน การอนุรักษ์ทรัพยากร ความสัมพันธ์ทางสังคม ล้วนเป็นชีวิตจริงในแต่ละวันที่สัมพันธ์เกี่ยวโยงไปด้วยกัน วิธีการของชาวบ้านก็คือค่อยๆทำให้คนที่คัดค้านหรือมีผลประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรของส่วนรวมเห็นด้วยกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและหยุดแสวงหาผลประโยชน์ที่ไม่ชอบ ถ้าไม่ถึงกับสนับสนุนก็ขอให้อยู่เฉยๆไม่เข้ามาทำลายทรัพยากรอีก หากยังไม่พร้อมที่จะคืนป่าที่ครอบครองเป็นของส่วนตัวไว้ก็ขออย่าให้รุกป่าต่อ ทั้งหมดนี้ไม่มีการไปบอกกันตรงๆ หรือว่าใช้หลักกฎหมายไปขู่ แต่ให้ทุกคนค่อยตระหนักเอาเองจากกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นจากการสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ แม้ปัจจุบันก็ยังคงอยู่ภายใต้กระบวนการเคลื่อนไหวลักษณะดังกล่าว

อาจเรียกวิธีการเคลื่อนไหวของชาวบ้านลักษณะดังกล่าวว่า “การเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวัน” ซึ่งหมายถึงการเคลื่อนไหวที่ไม่ขัดต่อวิถีชีวิตประจำวันตามโลกที่พวกเขาสร้างความหมายขึ้นมาเอง หรือตามวัฒนธรรมของพวกเขา ซึ่งประกอบด้วยโลกในประสบการณ์จริงและโลกตามจินตนาการของพวกเขา การเคลื่อนไหวต่อรองเพื่อปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ก็ค่อยๆทำด้วยวิธีการตามโลกของพวกเขานั่นเอง

การเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวัน ซึ่งพอจะเทียบได้กับคำ ethnomethodology จึงเป็นมโนทัศน์ที่จะช่วยให้เข้าใจถึงพลวัต การเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ซึ่งจะช่วยให้เราทั้งเข้าใจและ สามารถทำงานร่วมกับชาวบ้านได้อย่างประสบผลสำเร็จ แต่ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่าเราจะเสนอวิธีคิดหรือวิธีการใหม่ๆต่อการ เคลื่อนไหวของชาวบ้านไม่ได้ เพียงแต่ต้องให้ความสำคัญต่อการ ทำให้เป็นชีวิตประจำวัน ไม่ใช่เป็นแผนหรือเป็นกิจกรรมที่แปลก แยกไปจากชีวิตประจำวันของพวกเขา

ทั้งนี้ถ้าหากเข้าใจบริบทของชุมชน วิธีคิดพื้นฐานและ วัฒนธรรมของชาวบ้านเราก็สามารถทำให้ชาวบ้านเกิดความคิด และเกิดการเคลื่อนไหวใหม่ๆได้ มโนทัศน์การเคลื่อนไหวในชีวิต ประจำวันจึงไม่ใช่ว่าต้องเป็นวิถีชีวิตแบบเดิมๆเท่านั้น แต่สามารถ ที่จะเป็นการเคลื่อนไหวใหม่ๆได้ เพียงแต่ว่าในที่สุดแล้วต้อง พัฒนาให้เป็นการเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวันให้ได้

การพัฒนาในยุคสมัยปัจจุบัน ชุมชนหมู่บ้านไม่เพียงถูกแย่งชิงทรัพยากร ถูกทำให้อดอยากทุกข์ยากเท่านั้น แต่ยังถูกทำให้เกิด ความขัดแย้งขึ้นภายในชุมชนอย่างซับซ้อนด้วย การจะสนับสนุน ให้คนในชุมชนสามารถคลี่คลายความขัดแย้งซึ่งกันและกันได้ หรือ สามารถทำให้ความขัดแย้งเป็นพลังของการสร้างสรรค์ได้ จะต้อง สนับสนุนให้ชาวบ้านสร้างปฏิบัติการหรือการเคลื่อนไหวของเขาขึ้นมาเอง ไม่มีใครคิดแทนหรือทำแทนได้ โดยผู้สนับสนุนฝ่ายต่างๆ จะต้องเข้าใจหลักการเรื่อง “การเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวัน” ของ ชาวบ้าน และใช้เป็นพื้นฐานในการทำงานสนับสนุนชาวบ้าน ดังกล่าว

3. ข้อจำกัดของการเคลื่อนไหวแบบชาวบ้าน

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าบทความนี้ให้ความสำคัญต่อความซับซ้อนของความสัมพันธ์ต่างๆในชุมชน จึงสนใจวิธีคิดและวิธีเคลื่อนไหวตามแบบของชาวบ้านที่อยู่ในบริบทที่เป็นจริงของพวกเขา แต่ว่าการเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่ปรากฏออกมาจากกรณีของ 5 ชุมชนที่กล่าวถึงนี้ก็แสดงว่าวิธีการแบบชาวบ้านก็มีข้อจำกัดอยู่มาก ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) พบว่าในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านนั้นมีมิติต่างๆเหลื่อมซ้อนทับกัน ทำให้การแก้ปัญหาสามารถทำได้ในบางระดับ และต้องหลบเลี่ยงปัญหาในบางระดับ ทำให้ปัญหาบางอย่างคาราคาซัง และในที่สุดอาจจะกลายเป็นการรับรองความไม่ถูกต้องให้กลายเป็นความถูกต้อง ดังกรณีที่ชาวบ้านตระกูลใหญ่ในชุมชนหนึ่งครอบครองที่ดินสวนจากจำนวนมากในป่าชายเลน ชุมชนระบบของชาวบ้านไม่สามารถจะทำให้ที่ดินส่วนนี้กลับมาเป็นของส่วนรวมได้ เพราะโดยกลไกตามจารีตเดิมของสังคมหมู่บ้านไม่มีช่องทางอะไรจะเอาคืนมาได้ หากเจ้าของผู้ถือครองจะไม่ละอายและแสดงความจ้านนที่จะขอคืนเอง ครั้นจะใช้กลไกของทางการเมืองคือการแจ้งความตามกฎหมายชาวบ้านก็ไม่ทำ เพราะว่ามีความเป็นเครือญาติกัน เป็นคนบ้านเดียวกัน และอื่นๆอีกมาก ที่ทำให้ชาวบ้านไม่เลือกใช้วิธีการตามกฎหมายในการจัดการกับการบุกรุกทรัพยากรส่วนรวมโดยคนในหมู่บ้านเอง และหากมีใครทำเขาผู้นั้นก็อาจจะกลายเป็นที่คบไม่ได้ ทั้งเหตุผลที่ว่าทรัพยากรนั้นก็ไม่ใช่ของตัวเอง และทำได้แม้แต่คนบ้านเดียวกันหรือเป็นญาติพี่น้องกัน

นอกจากนี้ยังพบว่าโดยจารีตของชุมชนที่มีมาแต่เดิมจะยอมให้บุคคลถือครองทรัพยากรส่วนรวมเพื่อทำกินได้ โดยคนในชุมชนจะเป็นผู้ยอมรับสิทธิลักษณะนี้ การเกิดสิทธิลักษณะนี้ก็เพราะสมัยก่อนทรัพยากรยังมีมากและประชากรยังมีไม่มาก ต่อมาปัญหาเกิดขึ้นทันทีเมื่อเกิดการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ที่มีการซื้อขายเป็นวิธีเปลี่ยนมือการถือครองทรัพยากร ทำให้คนที่ใช้สิทธิการครอบครองแบบเดิมนำทรัพยากรที่ถือครองไว้ใช้ประโยชน์ไปขายให้แก่ผู้ที่ต้องการซื้อ ไม่ว่าจะมาจากที่ไหนก็ตาม ทั้งที่ตามกฎหมายแล้วการซื้อขายที่ดินจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ถือครองต้องมีเอกสารสิทธิอย่างน้อย นส.3 ก. ขึ้นไป แต่ชาวบ้านก็สามารถซื้อขายกันได้โดยการรับรองสิทธิของชุมชน ซึ่งชาวบ้านได้รับรองสิทธิการถือครองแบบนี้มาแต่เดิมและไม่ได้มีกลไกอะไรที่จะทำให้ชาวบ้านตระหนักว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงในวิธีการครอบครองทรัพยากรไปแล้ว ดังนั้นจึงพบว่าในช่วงที่กลุ่มทุนนาถุงจากภายนอกเข้ามากว้านซื้อที่ดินนั้นชาวบ้านต่างพากันขายที่ดินไปทั้งหมด ที่เหลืออยู่ก็เพราะไม่เหมาะแก่การเลี้ยงกุ้งเท่านั้น แม้สวนยางหากมีคนต้องการซื้อชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ขายเช่นกัน ทั้งที่ที่ดินที่ถือครองนั้นเป็นการถือครองด้วยมือเปล่าและบางส่วนอย่างมากก็มีเพียงเอกสาร สค.1 เท่านั้น ถ้ามว่าทำไมซื้อขายกันได้คำตอบก็คือได้รับการรับรองโดยจารีตของชุมชน และเมื่อนายทุนไปวิ่งเต้นออกเอกสารสิทธิได้ชาวบ้านถือว่าเป็นเรื่องปกติเพราะเมื่อเข้าซื้อไปแล้วก็ยอมเป็นสิทธิของเขา

กฎจารีตเช่นนี้เองทำให้การถือครองทรัพยากรส่วนรวมเป็นส่วนตัวเป็นปรากฏให้เห็นทั่วไป โดยที่ชุมชนไม่มีกลไกอะไร

จะไปเอาคืนได้ ยกเว้นมีการซื้อขาย ซึ่งไม่เพียงที่ดินเท่านั้นในแม่น้ำ ลำคลองก็พบว่ามีการยึดพื้นที่ไว้เป็นส่วนตัวในการวางโพรงพาง ซึ่งมีากเป็นแนวยาวจากบริเวณปากน้ำปะเหลียนต่อเนื่องขึ้นมาหลาย หมู่บ้าน แม้โพรงพางเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือแบบทำลายเพราะดัก จับสัตว์น้ำขนาดเล็กติดไปมาก ในขณะที่กีดขวางคนอื่นที่จะไป ทำประมงบริเวณนั้น แต่ระบบของชาวบ้านก็ไม่สามารถจะจัดการ ปัญหาเหล่านี้ได้ เพราะได้ยอมรับสิทธิการครอบครองทรัพยากร ส่วนรวมแบบนี้มาแต่เดิมแล้ว และผู้ถือครองก็ถือว่าที่ตรงนั้นเป็น ของตนเพราะถือครองมานานแล้ว บางคนก็สืบมรดกตกทอดมาจาก พ่อแม่ หากใครต้องการให้การวางโพรงพางตรงนั้นหยุดไปมีทาง เดียวคือการเอาเงินมาซื้อสิทธิ์

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าระบบของชุมชนซึ่งแต่เดิมเคย เหมาะสมแต่ในยุคที่บริบทต่างๆเปลี่ยนไปมาก ระบบดังกล่าวไม่สามารถจะจัดการดูแลการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากร ส่วนรวมของคนกลุ่มต่างๆที่มีผลประโยชน์แตกต่างกันได้อย่างเหมาะสม กระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ไม่สามารถจัดการ ปัญหาเหล่านี้ได้

2) การสร้างการเคลื่อนไหวตามแนวของชาวบ้านที่มักไม่มี แนวทางหรือการวางแผนแบบชัดเจนไว้ก่อน หรือปัญหาบางอย่าง ไม่สามารถแสดงออกโดยเปิดเผยได้ อีกทั้งมักจะใช้วิธีการแก้ไขโดย อ้อมเป็นหลัก เนื่องจากการแก้ปัญหาภายใต้การใช้ชีวิตอยู่ใน สังคมนั้น และการเคลื่อนไหวแก้ปัญหาและการดำเนินชีวิต ประจำวันต้องดำเนินไปพร้อมกันทำให้ความชัดเจนของการเคลื่อนไหว เพื่อแก้ปัญหาไม่เด่นชัด ถึงแม้จะมีข้อดีตรงที่ว่ายังทำให้ชาวบ้านที่เคลื่อนไหวแก้ปัญหาสามารถมีความสัมพันธ์กับคนกลุ่ม

ต่างๆอยู่ได้ แต่ก็ยังมีข้อเสียที่ว่าปัญหาไม่ได้รับการแก้ไขโดยทันทั่วทั้งที่หรือในเวลาที่เหมาะสม กระทั่งอาจไม่สามารถแก้ปัญหาหนี้ได้เลย ผู้เขียนได้เข้าร่วมประชุมเครือข่ายชาวบ้านที่สมาคมหยาดฝนจัดขึ้นหลายครั้ง และได้เข้าไปพูดคุยในชุมชนต่างๆหลายครั้ง ได้รู้จักแกนนำชาวบ้านบางคนที่น่าสนใจในการมาร่วมประชุมทุกครั้ง สามารถอธิบายปัญหาต่างๆได้ชัดเจน แต่ในการเคลื่อนไหวแก้ปัญหาจริงในชุมชนจะไม่กล้าพูด ไม่กล้าทำอะไร เพราะกลัวจะขัดใจกัน ซึ่งในที่สุดการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนนี้ ในห้วงเวลาที่ผ่านไม่มีอะไรเป็นเรื่องเป็นราวนอกจากนี้บางครั้งเมื่อมีพันธมิตรจากภายนอกนำโครงการบางอย่างเข้าไปสนับสนุน ขบวนการของชาวบ้านในชุมชนต่างๆ จากการพูดคุยกับแกนนำ และคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนในตอนต้นดูเหมือนโครงการน่าจะไปด้วยดี แต่พอดำเนินการจริงเรื่องต่างๆมักถูกกลืนหายไปในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน ไม่เกิดผลงานออกมาอย่างชัดเจน

3) พบได้ในทุกชุมชนว่าถ้าหากเหตุการณ์เกี่ยวกับการใช้ และการจัดการทรัพยากรในชุมชนดำเนินไปตามปกติ การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรก็ไม่ค่อยมีปัญหา แต่หากเมื่อใดในชุมชนเกิดมีทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดและมีบุคคลเข้ามาเคลื่อนไหวเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านจับทรัพยากรนั้นไปขายในท้องตลาด ชาวบ้านก็จะเคลื่อนตัวออกมาแย่งชิงทรัพยากรกันอย่างจริงจัง และตอบสนองต่อกลุ่มทุนที่นำเครื่องมือแบบทำลายมาเสนอให้ใช้ในการจับทรัพยากรเหล่านั้น ดังกรณีปรากฏมาตั้งแต่กลุ่มทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินสำหรับทำนาถ้ำ การแย่งชิงกันจับหอยปะในแม่น้ำหน้าชุมชนแห่งหนึ่งจนปัจจุบัน

เกือบจะไม่มีหอยปะเหลือให้จับแล้ว ทั้งที่ในชุมชนแห่งนี้มีการเคลื่อนไหวเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรอยู่ด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวบ้านตามแนวของชาวบ้านเองนั้นมีปัญหาเมื่อชุมชนเผชิญกับการกดดันของตลาดในการแย่งชิงทรัพยากร การเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรของชาวบ้านอาจเป็นสิ่งที่ชาวบ้านต้องทำเป็นมองไม่เห็นชั่วคราว

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรในปัจจุบันทั้งในแง่ปัญหาและผลสำเร็จต่างๆที่เกิดขึ้น ก็พอมองเห็นได้ว่าข้อจำกัดของการเคลื่อนไหวตามแบบของชาวบ้านมีแนวทางที่พอคลี่คลายได้ โดยอย่างน้อยขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านต้องเพิ่มประสิทธิภาพของการเคลื่อนไหวโดยการดำเนินการ 2 ประการ คือประการแรกการเคลื่อนไหวของชาวบ้านจะต้องไม่ยึดติดอยู่กับการเคลื่อนไหวภายใต้โครงสร้างสังคมของชุมชนเท่านั้น แต่จะต้องยอมรับให้มีความร่วมมือกับโครงสร้างอำนาจรัฐบางอย่างด้วย โดยที่ขบวนการของชาวบ้านยังสามารถรักษาบทบาทของการเป็นผู้กระทำ (actors) ไว้ได้ ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวในชุมชนหนึ่งที่ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ โดยผู้ใหญ่บ้านวางแผนที่จะเดินเขตป่าชายเลนชุมชนเสียใหม่และกันป่าจากที่บุคคลถือครองเป็นส่วนตัวออกมาให้ชัดเจน เพื่อที่ขบวนการของชาวบ้านจะดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนและทรัพยากรในแม่น้ำที่ต่อเนื่องจากป่าชายเลนได้ ส่วนกรณีที่สวนจากที่บุคคลถือครองเป็นส่วนตัวนั้นก็ปล่อยให้เป็นที่ของกฎหมายที่จะพิสูจน์สิทธิ์หรือดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดเอาเอง ขบวนการของประชาชนจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับทั้งในแง่ฟ้องร้องและปกป้อง จะเห็นว่าแนวทางเช่นนี้ขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรของชาวบ้าน

ก็สามารถดำเนินงานไปได้ ส่วนเรื่องใดที่เกี่ยวกับกลไกของรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐก็ควรเข้ามาดำเนินการให้เรียบร้อย ประการที่สอง ขบวนการชาวบ้านไม่สามารถดำเนินงานอย่างโดดเดี่ยวได้ แต่จะต้องสร้างเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรต่างๆ ทั้งใกล้ชิดและไกลตัว เครือข่ายพันธมิตรจะช่วยให้การเคลื่อนไหวของชาวบ้านไปถูกกลืนหายไปกับชีวิตประจำวันแต่สามารถสร้างการเคลื่อนไหวใหม่ๆ ให้เป็นชีวิตประจำวันแบบใหม่ได้ โดยเครือข่ายพันธมิตรจะช่วยให้ในแง่กระตุ้นความคิดสนับสนุนกำลังใจและปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็น รวมทั้งช่วยสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อให้ขบวนการของชาวบ้านเกิดตัวตนใหม่ๆ ที่เป็นที่ยอมรับของสาธารณะ

หากปราศจากการดำเนินใน 2 ลักษณะนี้การเคลื่อนไหวของชาวบ้านก็มีแนวโน้มที่จะถูกกลืนหายไปในชีวิตประจำวันและในที่สุดก็ไม่อาจสร้างการเปลี่ยนแปลงใดๆ ขึ้นได้

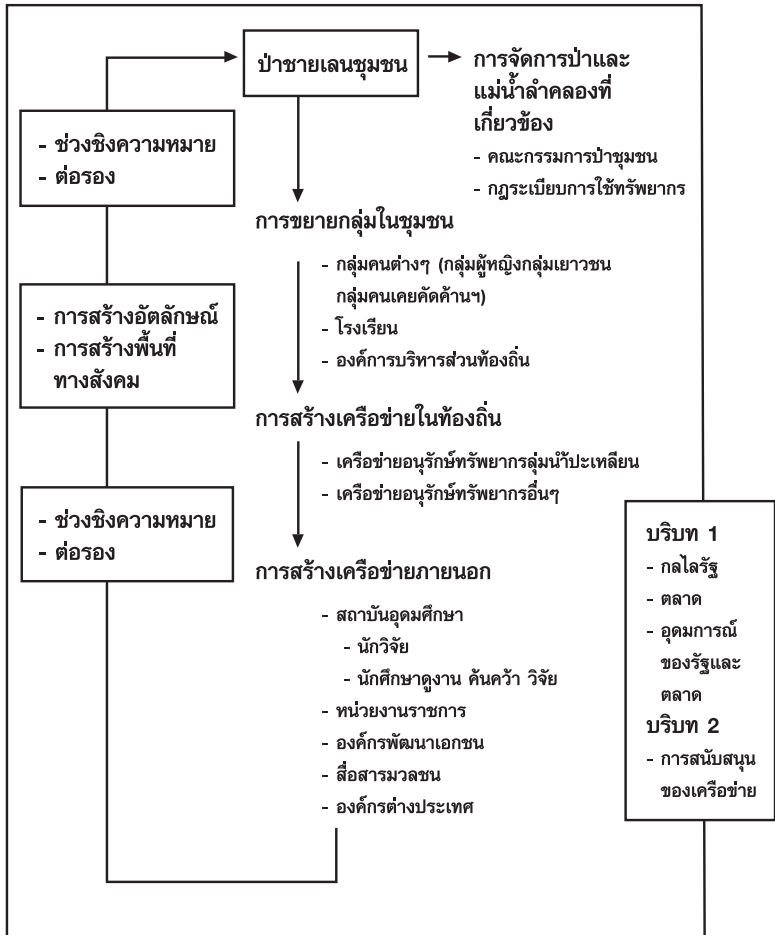
อะไรคือนโยบายสาธารณะ

จากที่กล่าวมาในตอนต้นเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในระดับชุมชนนั้นไม่ได้มีจุดเน้นอยู่ที่การสร้างนโยบายเพื่อเสนอให้หน่วยงานของรัฐหรือขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นนำไปแก้ปัญหาให้หรือบังคับให้เกิดการปฏิบัติ แต่เป็นการสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาโดยชาวบ้านเอง ในกรณีของการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรที่เป็นกรณีศึกษาในบทความนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่าขบวนการของชาวบ้านต้องการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการใช้และการจัดการทรัพยากรส่วนรวม (common-pool resource) อย่างเหมาะสม ซึ่งการจะไปถึงเป้าหมายปลายทางดังกล่าวชาวบ้านต้องสร้างกระบวนการ

เคลื่อนไหวอย่างซับซ้อน และไม่ได้เคลื่อนไหวแต่เพียงลำพัง แต่ได้สร้างความร่วมมือกับหลายฝ่าย จนทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเห็นด้วยต่อเป้าหมายปลายทางดังกล่าว ถึงแม้ความเห็นด้วยจะอยู่ในระดับที่แตกต่างกันไปบ้างก็ตาม ทั้งหมดนี้คือ “นโยบายสาธารณะ” ดังนั้นนโยบายสาธารณะจึงเป็นกระบวนการเคลื่อนไหว ไม่ใช่ตัวนโยบาย เพราะตัวนโยบายอาจมาได้หลายทาง แต่การแก้ปัญหาของชาวบ้านต้องเกิดจากการที่ชาวบ้านสร้างการเคลื่อนไหวด้วยตัวเองหรือที่เรียกว่าเป็นผู้กระทำ (actors) จนสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆได้ และเนื่องจากปัญหามีพลวัตอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านต้องมีการปรับเปลี่ยนอย่างเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา “นโยบายสาธารณะ” จึงไม่ใช่การสร้างตัวนโยบายที่หยุดนิ่งรวมทั้งไม่ใช่การสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวแบบหยุดนิ่งตายตัวด้วย แต่คือกระบวนการเคลื่อนไหวที่มีพลวัตอยู่ตลอดเวลา เราจึงควรเรียก “นโยบายสาธารณะ” ว่า “กระบวนการนโยบายสาธารณะ”

คำถามต่อมาก็คือกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านแบบใดจึงเรียกว่ากระบวนการนโยบายสาธารณะ จากการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในโครงการนโยบายสาธารณะที่กล่าวมาข้างต้น และมองย้อนหลังไปถึงการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชุมชนดังกล่าวประกอบด้วย พอจะสรุปได้ว่ากระบวนการนโยบายสาธารณะไม่ใช่การเคลื่อนไหวของผู้ที่มีปัญหาไปสู่ผู้ขัดแย้งเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาโดยตรง หรือการไปกดดันให้รัฐเข้ามาแก้ปัญหาให้ แต่กระบวนการนโยบายสาธารณะเป็นการเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะเพื่อให้คนหลายฝ่ายเข้ามารับรู้ปัญหาเห็นตัวตนของชาวบ้าน และเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ซึ่งพอเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 แสดงกระบวนการเคลื่อนไหวนของชาวบ้านในลักษณะกระบวนการนโยบายสาธารณะ



แผนภูมิต่างกล่าวสรุปมาจากการเคลื่อนไหวของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นการใช้กระบวนการนโยบายสาธารณะในการแก้ปัญหา การสร้างกระบวนการนโยบายสาธารณะประกอบด้วยรายละเอียดต่อไปนี้

1. การให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้

ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้อย่างมากทั้งการเรียนรู้ของกลุ่มแกนนำและการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยการเรียนรู้ของกลุ่มแกนนำนั้นมีส่วนสำคัญเพราะว่าหากแกนนำมีความรู้ความเข้าใจเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากร จนสามารถยกระดับความเข้าใจเป็นระดับอุดมการณ์ การเคลื่อนไหวต่อจากนั้นจะไม่มีปัญหาเพราะแกนนำและเครือข่ายจะร่วมกันหาวิธีที่เหมาะสมสำหรับการขับเคลื่อนในแต่ละชุมชน แต่หากไม่สามารถสร้างผู้นำที่มีคุณภาพดังกล่าวได้ การเคลื่อนไหวในชุมชนก็เป็นเรื่องยาก

วิธีการในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มแกนนำชุมชนจะมี 2 ส่วน คือ ส่วนแรกคือการสร้างโอกาสให้ผู้นำได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านที่มีประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ป่าชายเลนมาก่อน ด้วยการตั้งวงพูดคุย การเดินทางไปศึกษาดูงานในชุมชน การทำกิจกรรมร่วมกันบางอย่าง เช่น การจัดแสดงผลงานประจำปีแก่สาธารณะร่วมกัน การเข้าพบกับเจ้าหน้าที่ของรัฐร่วมกัน การต้อนรับแขกจากที่อื่นที่มาเยี่ยมเยียน นอกจากนี้ก็ยังมีกิจกรรมสนทนาแลกเปลี่ยนกับนักวิชาการทั้งนักวิชาการในท้องถิ่นและนักวิชาการที่ทำงานด้านการฟื้นฟูทรัพยากร ส่วนที่สองคือการสนับสนุนให้ชาวบ้านได้ศึกษาเรื่องราวของตนเองทั้งในด้านทรัพยากรและสังคมวัฒนธรรม

กิจกรรมดังกล่าวนี้ไม่ได้มีการวางแผนงานไว้ชัดเจน แต่อาศัยลักษณะการเคลื่อนไหวที่เป็นปกติในชีวิตประจำวัน อาทิ เมื่อมีแขกจากภายนอก เช่นนักศึกษา นักวิชาการ นักสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านจากชุมชนอื่น ติดต่อผ่านสมาคมหยาดฝนขอเข้าศึกษางาน เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า ชายเลนและสัตว์น้ำ สมาคมหยาดฝนก็จะพาลงชุมชนต่างๆ แยกนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ที่ว่างงานก็จะมาต้อนรับซึ่งก็เป็นโอกาสที่สองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

เมื่อนักวิชาการหรือนักศึกษาเข้ามาทำวิจัยหรือเขียนรายงานไม่ว่าจะติดต่อผ่านสมาคมหยาดฝนหรือติดต่อผ่านแกนนำชุมชนโดยตรง ชาวบ้านก็จะเข้าไปมีส่วนร่วมกับการศึกษาครั้งนั้นๆ ด้วย ทั้งการบอกข้อมูล การพาลงภาคสนาม การแลกเปลี่ยนพูดคุย การวิจารณ์ผลการวิจัย

เมื่อทางจังหวัดจัดประชุมในปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้วเชิญชาวบ้านเข้าประชุมชาวบ้านกลุ่มนี้ที่ว่างก็จะเข้าประชุม สมาคมหยาดฝนซึ่งทำงานเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมอยู่แล้วก็จัดประชุมเป็นปกติซึ่งก็เชิญชาวบ้านเข้าร่วมประชุมเช่นกัน ตัวแทนชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุมเมื่อกลับไปบ้านได้มีโอกาสได้คุยกับเพื่อนฝูงก็นำเรื่องที่ได้รับฟังไปแลกเปลี่ยนกัน แต่ก็เป็นการคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ เช่นพบกันตามร้านกาแฟ ตามมัสยิด ตามลานบ้าน

จากกิจกรรมการที่กล่าวมาพบว่าสามารถสร้างผู้นำขึ้นในชุมชนต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง และผู้นำส่วนใหญ่สามารถพัฒนาตัวเองได้อย่างต่อเนื่อง จนหลายคนกลายเป็นผู้นำระดับจังหวัดที่สามารถออกไปเป็นวิทยากรพูดคุยกับคนในที่อื่นได้

อย่างไรก็ตามก็พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของแกนนำนี้ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพราะประการแรกพบว่ายังมีผู้นำในหลายชุมชนที่มีข้อจำกัดไม่สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างผู้นำในชุมชนอื่นสาเหตุสำคัญคือผู้นำกลุ่มนี้มักจะมีผลประโยชน์บางอย่างอยู่ในชุมชนที่ขัดแย้งกับการเกิดขึ้นของป่าชายเลนชุมชนหรือการอนุรักษ์ทรัพยากรอื่นๆ เช่น มีป่าจากส่วนตัวอยู่ในป่าชายเลนชุมชน กลุ่มตระกูลของตนหวังจะได้ประโยชน์จากการบุกรุกป่าชายเลนในอนาคตประการที่สองหากกิจกรรมการเรียนรู้ขาดช่วงหรือหยุดหายไปความตื่นตัวของแกนนำที่กำลังพัฒนาก็อาจถดถอยไป รวมทั้งสถานการณ์ทางสังคมมีความซับซ้อนและมีพลวัตตลอดเวลา การเผชิญหน้ากับความจริงนี้ของขบวนการประชาชนจำต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

สำหรับกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทั้งในส่วนที่สนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวและชาวบ้านทั่วไปปรากฏชัดเจนในกระบวนการขยายกลุ่มและผู้สนับสนุนในชุมชนซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป

2. การขยายกลุ่มและผู้สนับสนุนในชุมชน

ประเด็นที่พบเห็นได้จากการดำเนินงานของขบวนการชาวบ้านในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรคือการสามารถขยายแนวร่วมชาวบ้านที่เห็นด้วยกับงานอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรได้มากขึ้น และสามารถทำให้แนวร่วมที่มีอยู่แล้วไม่ทอดทิ้ง บางส่วนมีความเข้มแข็งขึ้น โดยแนวร่วมดังกล่าวพบได้ทั้งในส่วนของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ที่ทางกลุ่มจัดขึ้น การเกิดกลุ่มกิจกรรมใหม่ๆขึ้นในชุมชน และบางกลุ่มถึงแม้จะไม่ได้เข้าร่วมโดยตรง แต่ก็เปลี่ยนพฤติกรรมมาให้ความร่วมมือกับ

กิจกรรมการอนุรักษ์ เช่น ไม่ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบทำลาย ไม่เข้าไปตัดไม้ในป่าชายเลน

วิธีการที่ทางกลุ่มใช้ก็เป็นวิธีการโดยอ้อม ไม่ไปชักชวนหรือต่อว่าผู้ที่ไม่ให้ความร่วมมือโดยตรง วิธีที่ใช้ เช่น

- การยินดีต้อนรับผู้ที่เข้ามาเยี่ยมเยียนหรือเข้ามาศึกษาทรัพยากรในชุมชน ไปว่าจะเป็นชาวต่างประเทศ นักเรียนนักศึกษา นักวิชาการ สื่อสารมวลชน หรือแขกอื่นๆ เมื่อชาวบ้านเห็นคนจากภายนอกเข้ามาในชุมชนมากเพราะเห็นความสำคัญของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร ก็ค่อยเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรขึ้นมาด้วย ดังคำพูดของบางคนว่า “คนอื่นเขายังสนใจเราอยู่ในชุมชนแท้ๆจะไม่สนใจได้อย่างไร”

- ร่วมกับฝ่ายต่างๆเช่นทางราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมักจะมีโครงการประเภทสนับสนุนให้คนในชุมชนตั้งกลุ่มอาชีพหรือกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ทางกลุ่มจะผลักดันให้เกิดกลุ่มดังกล่าวนี้ ทั้งกลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้หญิง กลุ่มเด็ก โดยไม่ได้วิตกกังวลว่าเป้าหมายที่มีผู้สนับสนุนนั้นจะสำเร็จหรือไม่แต่ขบวนการได้ยึดถือความหมายที่สร้างขึ้นใหม่ว่ากลุ่มพวกนี้จะทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรคึกคักขึ้นเพราะไม่ว่าจะเกิดกลุ่มอะไรขึ้นอันเนื่องมาจากการทำงานของคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนคนในชุมชนจะเข้าใจว่าเป็นการเคลื่อนไหวอันเนื่องมาจากการอนุรักษ์ทรัพยากรทั้งหมดในขณะเดียวกันก็เพื่อให้สมาชิกได้มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง ส่วนเป้าหมายตามโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจะสำเร็จหรือไม่ก็ไม่เป็นไร เพราะผลอยู่ที่การมีกิจกรรมการเคลื่อนไหวแล้ว ซึ่งผู้ที่เคลื่อนไหวก็จะมีความหมายสำหรับตัวเองว่ากิจกรรมทั้งหมดล้วนเกี่ยวพันกับการอนุรักษ์ทรัพยากร ส่วนเป้า

หมายของโครงการเช่น การแปรรูปผลผลิตชาวบ้านไม่ค่อยสนใจนัก เพราะส่วนใหญ่เป็นเป้าหมายที่ไม่สอดคล้องกับชีวิตจริงของชาวบ้าน ปัญหาของชาวบ้านไม่ใช่ขาดความรู้เรื่องการแปรรูป แต่เป็นปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรม หากทรัพยากรอุดมสมบูรณ์พวกเขาก็สามารถปรับตัวสร้างอาชีพใหม่ๆได้ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าในแต่ละหมู่บ้านจะมีกลุ่มชาวบ้านซื้อแลกเปลี่ยนอยู่หลายกลุ่ม แต่ว่าตามปกติกลุ่มเหล่านี้จะไม่ค่อยมีบทบาทอะไร แต่ในคราวที่ชุมชนมีกิจกรรมหรือเกิดข้อโต้แย้งเกี่ยวกับทรัพยากรระหว่างชุมชนกับทางราชการหรือระหว่างกลุ่มคนในชุมชนด้วยกันก็ดี กลุ่มดังกล่าวนี้ก็จะปรากฏตัวในนามกลุ่มเพื่อสร้างพลังการต่อรองให้แก่ขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

- คณะกรรมการจัดการป่าชายเลนชุมชนสร้างร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับโรงเรียน เพื่อให้โรงเรียนเข้ามามีส่วนทั้งในแง่การศึกษาทรัพยากรและการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้เด็กในชุมชนได้มีโอกาสได้เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรของชุมชนและแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากร ซึ่งแต่เดิมโรงเรียนไม่เคยสนใจและเด็กก็ไม่เคยมีโอกาสได้เรียนรู้ ปรากฏว่าในทุกชุมชนที่มีการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนทางโรงเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะดังกล่าว ทั้งสิ้นยกเว้นบางชุมชนที่มีเงื่อนไขพิเศษบางอย่างดังที่กล่าวมาแล้ว บทบาทในการเรียนรู้ของโรงเรียนไม่ได้จำกัดเพียงเฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น เพราะพบว่าเด็กที่เรียนรู้แล้วได้นำเรื่องราวไปเล่าต่อกับพ่อแม่ด้วย จึงพบได้ในหลายชุมชนว่าแต่เดิมพ่อแม่บางคนไม่สนใจเรื่องการอนุรักษ์รวมทั้งไม่สนใจกฎระเบียบที่คณะกรรมการป่าชายเลนวางไว้ด้วย และยังใช้ทรัพยากรแบบทำลายอยู่ เมื่อลูกนำเรื่องราวไปบอกพ่อแม่และขอให้ใช้ทรัพยากรแบบอนุรักษ์

พ่อแม่หลายคนต้องเชื่อลูกเพราะอายุในเรื่องที่ลูกพูด นอกจากนี้ การที่โรงเรียนเข้ามาร่วมเคลื่อนไหวในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร ของชุมชนด้วยนี้ทำให้น้ำหนักและความน่าเชื่อถือของขบวนการ เคลื่อนไหวเพิ่มขึ้นมากไม่ว่าจะในสายตาของคนในชุมชนหรือคน ภายนอก

- การขับเคลื่อนให้ป่าชายเลนชุมชนเป็นศูนย์การเรียนรู้ ทางธรรมชาติก็ถือได้ว่าเป็นวิธีการสำคัญที่ช่วยขยายกลุ่มและผู้ สนับสนุนได้มากเช่นกัน และแสดงให้เห็นถึงวิธีการปรับเปลี่ยน ความหมายของการจัดการป่าชายเลนให้มีความหมายตอบสนอง ต่อความเป็นจริงมากขึ้น โดยแต่เดิมการเคลื่อนไหวของคณะกรรมการ ป่าชายเลนชุมชนจะเน้นเรื่องการอนุรักษ์ป่าเพื่อสร้าง ความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ป่าและสัตว์น้ำซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการทำ มาหากินของชาวบ้านเอง ต่อหลังพบว่าเหตุผลเพียงเท่านั้นไม่ สามารถจูงใจคนในชุมชนได้มากพอ เนื่องจากคนในชุมชนคุ้นเคย กับการทำมาหากินแบบเดิมอยู่ก่อนแล้ว และจากการพิจารณาการ ที่คนภายนอกเข้ามาศึกษาป่าและแม่น้ำลำคลอง และนักเรียนได้ เข้ามาเรียนรู้ป่า ทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของป่าชายเลน ขึ้นมากและคนภายนอกได้นำเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชน ไปเล่าต่อแก่สังคมทั่วไปทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักดีขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก เช่น สื่อสารมวลชนนำข่าวไปตีพิมพ์หรือเผยแพร่ทางวิทยุและ โทรทัศน์ นักวิชาการนำไปเขียนบทความเผยแพร่ทางราชการนำไป เป็นนโยบายของอำเภอหรือจังหวัด คณะกรรมการป่าชายเลน และชาวบ้านผู้สนับสนุนและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆจึงเห็นความสำคัญ ที่จะทำให้ป่าชายเลนชุมชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เพิ่มขึ้นโดย ให้ผู้สนใจสามารถเดินเข้าไปศึกษาภายในป่าชายเลนได้โดยสะดวก

คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนจึงเคลื่อนไหวก่อให้เกิดการสร้างสะพานทอดเดินเข้าไปป่าชุมชน ปรากฏว่าได้ผลอย่างมาก เพราะเมื่อมีสะพานเดินเข้าไปสะดวกจึงมีผู้ขอเข้าไปศึกษามาก ทั้งกลุ่มที่ต้องการศึกษาระบบนิเวศวิทยาและกลุ่มที่เป็นนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลที่ตามมาคือคนในชุมชนที่เคยคัดค้านการนำป่าชายเลนไปจัดทำป่าชุมชนก็ลดการคัดค้านลงขณะนี้คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนเกือบทุกแห่งได้เห็นผลประโยชน์ของการทำให้ป่าชายเลนชุมชนเป็นศูนย์การเรียนรู้ของท้องถิ่นดังที่กล่าวมา หลายชุมชนกำลังเตรียมการที่จะสร้างสะพานเข้าป่าชุมชนในลักษณะเดียวกันในชุมชนหนึ่งที่ผู้นำท้องถิ่นยินยอมคนจะฝ่ายกับคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนก็เปลี่ยนมาสนับสนุนคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนที่จะดำเนินโครงการดังกล่าว

- คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและชาวบ้านผู้สนับสนุนได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการมีกิจกรรมการเคลื่อนไหวก่อเกิดอนุรักษ์ป่าชายเลนและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง โดยเริ่มต้นตั้งแต่การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน จากนั้นก็มีการประกาศใช้กฎระเบียบในการใช้ทรัพยากร อย่างน้อยก็คือทรัพยากรในป่าชายเลน เช่น ห้ามตัดไม้ หากจะตัดไม้ไปใช้ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขใดบ้าง หากจะเข้าไปจับสัตว์น้ำหรือสัตว์อื่นๆ ในป่าชายเลนจะต้องปฏิบัติตามอะไรบ้าง เป็นต้น ซึ่งการประกาศจัดตั้งป่าชายเลนชุมชน การมีกรรมการ และมีกฎระเบียบดังกล่าวเริ่มต้นด้วยความชอบธรรมพอสมควร เพราะเป็นจัดตั้งที่ทางราชการรับรองและมีวันประกอบพิธีเปิดป้ายอย่างเป็นทางการด้วย โดยมีข้าราชการที่เกี่ยวข้องมาร่วมพิธี บางชุมชนมีรองอธิบดีกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมาร่วมงานด้วย

หลังจากนั้นคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนก็จะนำผู้สนับสนุนปฏิบัติกิจกรรมที่จะทำให้ทุกคนเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรจริงๆ กิจกรรมที่ชุมชนต่างๆดำเนินการ เช่น การแต่งสาางและปลูกป่า โดยคณะกรรมการและผู้สนับสนุนจะนัดกันไปทำงานแต่งสาางป่าและปลูกป่าเสริม ส่วนใหญ่จะนัดกันในช่่วงน้ำตาย ซึ่งเป็นช่่วงที่ชาวบ้านไม่ได้ออกทำประมง คนส่วนใหญ่จะว่างงาน ช่่วงน้ำตายจะมีเดือนหนึ่ง 2 ครั้ง แต่ทั้งนี้ก็ไม่เสมอไปขึ้นอยู่กับว่าสมาชิกส่วนใหญ่ติดภารกิจหรือไม่ นอกจากนี้ก็มีการนัดวันพิเศษเพื่อเชิญชวนคนกลุ่มอื่นๆมาร่วมแต่งสาางและปลูกป่าด้วย เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กิจกรรมอีกอย่างหนึ่งที่บางหมู่บ้านยังทำอยู่คือการตรวจตราป้องกันผู้ทำลายทรัพยากร หากพบก็จะว่ากล่าวตักเตือน หากเป็นคนต่างหมู่บ้านและทำผิดซ้ำหลายหนคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนก็จะเดินทางไปพบผู้นำของชุมชนนั้นเพื่อขอให้ตักเตือนลูกบ้านไม่ให้เข้ามาลักลอบทำลายทรัพยากรอีก

กิจกรรมนี้ถือว่าเป็นการให้การศึกษาที่สำคัญทั้งแก่ผู้มาร่วมกิจกรรมและคนอื่นๆในชุมชน คือ ทำให้เห็นความจริงจ้งในการดำเนินงานอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรของคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและผู้สนับสนุน ทำให้คนทั่วไปในชุมชนและชุมชนอื่นๆที่เข้ามาหากินในป่าชายเลนและแม่น้ำลำคลองบริเวณนั้นค่อยๆยอมรับอำนาจของคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน ดังจะเห็นว่าในระยะต้นๆคนจะไม่ค่อยยอมรับและมีการโต้เถียงกันพอสมควร แต่ต่อๆมาก็ยอมรับกันโดยทั่วไป ในปัจจุบันป่าชายเลนชุมชนส่วนใหญ่เกือบจะไม่มีใครเข้าไปใช้ทรัพยากรที่ผิดไปจากกฎเกณฑ์

ที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนประกาศไว้ จะมีบ้างก็ต้องแอบเข้าไปจริงๆ

3. การสร้างเครือข่ายกับภายนอก

การสร้างเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรภายนอกชุมชนนับว่าเป็นพลังการเคลื่อนไหวที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรของชาวบ้าน หากการเคลื่อนไหวของชาวบ้านไม่สามารถสร้างเครือข่ายดังกล่าวได้ความสำเร็จของการเคลื่อนไหวก็จะมีไม่มาก ทั้งนี้เนื่องจากเฉพาะชาวบ้านเพียงลำพังจะมีพลังต่อรองไม่มาก แม้ในระดับชุมชนเองก็น้อย เพราะแต่ละชุมชนจะมีความขัดแย้งกันในเรื่องการช่วงชิงผลประโยชน์จากทรัพยากรซึ่งสืบเนื่องมาแต่เดิม ดังที่กล่าวรายละเอียดมาแล้ว ยิ่งระดับที่เหนือชุมชนขึ้นไปชาวบ้านยังแทบไม่มีพลังการต่อรอง

ดังนั้นจึงเห็นได้ตั้งแต่เริ่มต้นเลยว่าต้องรอสมาคมฯ ผาญเข้าไปประสานงานสร้างกระบวนการเรียนรู้และการเคลื่อนไหว จึงเห็นขบวนการชาวบ้านค่อยๆ ปรากฏตัวขึ้นมา และในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านจะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงการหนุนช่วยของเครือข่ายข้างนอก กล่าวได้ว่าหากไม่สามารถสร้างเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรจากภายนอกได้แล้ว การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรคงไม่ก้าวหน้ามาอย่างที่เราเห็นในปัจจุบัน ซึ่งเครือข่ายที่ชาวบ้านสามารถสร้างได้พอสรุปได้ดังนี้

1) เครือข่ายสถาบันอุดมศึกษาและหน่วยงานสนับสนุนทุนวิจัย

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านสามารถเชื่อมโยงกับมหาวิทยาลัยหลายแห่งในภาคใต้ และบางแห่งในส่วนกลางให้เข้ามา

สนับสนุนด้านวิชาการ และนำข้อมูลข่าวสารไปเผยแพร่ในเครือข่ายของมหาวิทยาลัย โดยมีลักษณะของการสร้างเครือข่ายหลายลักษณะ

ประการแรก นักศึกษาเข้ามาศึกษางานหรือฝึกงานในพื้นที่ประกอบการศึกษาตามรายวิชา โดยส่วนใหญ่รับรู้ข่าวสารจากสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ วารสารต่างๆ และจากการจัดประชุมสัมมนาในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาต่างๆ

ประการที่สอง มหาวิทยาลัยโดยอาจารย์ นักวิชาการ หรือนักศึกษาได้เข้ามาศึกษาวิจัยในพื้นที่ตามเรื่องที่ตนสนใจ ซึ่งพบว่ามีการวิจัยลักษณะนี้หลายโครงการ

ประการที่สาม เครือข่ายเดิมของชาวบ้านโดยเฉพาะสมาคมพยาบาลช่วยประสานงานกับอาจารย์มหาวิทยาลัยให้ลงมาสนับสนุนงานของชุมชน

การสร้างเครือข่ายกับมหาวิทยาลัยดังกล่าวทำให้การเคลื่อนไหวของชาวบ้านเข้มแข็งขึ้นมาก กล่าวคือ 1) ชาวบ้านสามารถสร้างพื้นที่ทางสังคมเพิ่มขึ้นได้มากเนื่องจากชุดความรู้ของชาวบ้านได้รับการยืนยันด้วยหลักวิชาการที่เชื่อถือได้ ทำให้คนทั่วไปเชื่อถือข้อมูลที่ขบวนการของชาวบ้านเผยแพร่มากขึ้น นอกจากนี้อาจารย์ นักวิชาการ และนักศึกษาที่เข้ามาศึกษางาน ฝึกงาน หรือทำวิจัยในพื้นที่ได้นำเรื่องราวจากพื้นที่ไปเสนอมากมายทั้งผ่านงานวิจัย รายงานทางวิชาการ บทความทางวิชาการ การประชุมสัมมนา ทำให้เรื่องราวของป้าชายเลนและขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านได้รับความสนใจ และได้รับการสนับสนุนตามมาอย่างต่อเนื่อง 2) ทำให้ชาวบ้านเองได้รู้เรื่องที่ตนนึกไม่ถึงอีกมาก เช่น การ

อธิบายภูมิปัญญาการรักษาโรคโดยอาศัยสมุนไพรจากป่าชายเลน การรู้เรื่องของตนเองได้ลึกซึ้งทำให้ชาวบ้านเกิดกำลังใจและมีความหวังที่จะทำงานต่อไป

2) เครือข่ายสื่อสารมวลชน

สื่อสารมวลชนต่างๆ เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ร่วมเป็นเครือข่ายกับขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน โดยมีทั้งโทรทัศน์ที่เข้ามาจัดทำรายการในพื้นที่หลายครั้ง เช่น รายการทุ่งแสงตะวัน มีหนังสือพิมพ์หลายฉบับที่นำเรื่องราวการเคลื่อนไหวไปเขียนทั้งในรูปสารคดีและบทความ ในท้องถิ่นก็มีรายการวิทยุหลายแห่งที่นำเรื่องราวของชาวบ้านไปบอกเล่าอยู่เป็นประจำ รวมทั้งมีหน่วยราชการและหน่วยงานเอกชนหลายแห่งได้เข้ามาถ่ายทำสารคดีบันทึกเป็นวีซีดีเผยแพร่ในวงกว้าง กล่าวได้ว่าการสร้างเครือข่ายกับสื่อสารมวลชนได้ช่วยทำให้การเคลื่อนไหวของชาวบ้านได้รับความสนใจและเข้าใจจากสังคมมากขึ้น

การสร้างเครือข่ายกับสื่อสารมวลชนดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งจากกรณีสื่อสารมวลชนเข้ามาทำงานด้วยภาระหน้าที่ของตนเอง โดยเฉพาะสื่อสารมวลชนสายสิ่งแวดล้อม และเกิดจากการประสานงานของสมาคมหยาดฝนซึ่งมีเครือข่ายการทำงานกับสื่อสารมวลชนประเภทต่างๆ มากพอสมควร

3) เครือข่ายกับองค์กรต่างประเทศ

ชาวต่างประเทศก็เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมเยียนและศึกษางานในพื้นที่การเคลื่อนไหวของชาวบ้านอยู่เสมอ ทั้งนี้ชาวต่างประเทศดังกล่าวจะเป็นตัวแทนองค์กรที่ทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรประเภทต่างๆ การรู้จักพื้นที่และเข้ามามีชุมชนในแถบนี้ได้ก็ด้วยการติดต่อประสานงานกับสมาคมหยาดฝนหรือ

องค์กรที่ดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรอื่นๆในระดับประเทศ
ตัวแทนจากองค์กรต่างประเทศดังกล่าว เช่น องค์กรจากประเทศ
แคนาดา ประเทศฝรั่งเศส กลุ่มองค์กรดังกล่าวมีศักยภาพในเรื่อง
การระดมเงินทุนเข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานของชาวบ้าน
เช่นเงินสนับสนุนในการจัดทำโครงการเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
เงินสนับสนุนจัดหาอาสาสมัครเข้ามาทำงานร่วมกับชาวบ้าน
นอกจากนี้ยังพบว่า การเข้ามาสนับสนุนของชาวต่างประเทศยัง
ช่วยสร้างความน่าเชื่อถือให้แก่กลุ่มชาวบ้านที่ขับเคลื่อนเรื่อง
อนุรักษ์ทรัพยากรเพิ่มขึ้นทั้งจากคนในชุมชนและหน่วยราชการ

4) เครือข่ายข้าราชการ

ในการดำเนินงานอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรของชาวบ้าน
มีข้าราชการหลายฝ่ายที่ชาวบ้านต้องติดต่อสัมพันธ์ด้วย เช่น
เจ้าหน้าที่ของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ปฏิบัติงานอยู่
ในพื้นที่ ข้าราชการฝ่ายอื่นๆที่เกี่ยวข้องในระดับอำเภอและระดับ
จังหวัด โดยต้องติดต่อสัมพันธ์ทั้งในแง่ของการขอรับการสนับสนุน
และการได้รับความไว้วางใจให้ดำเนินงานด้านอนุรักษ์ทรัพยากร
ซึ่งพบว่าการปฏิบัติการจริงของชาวบ้านนั้น บางครั้งข้าราชการ
ก็เป็นอุปสรรคในการดำเนินการอย่างมาก แต่ในบางเรื่องทาง
ราชการก็สนับสนุนเป็นอย่างดี แต่ถึงแม้จะมีอุปสรรคเพียงใด
ขบวนการของชาวบ้านก็ไม่ใช้ท่าทีที่แสดงถึงการเผชิญหน้ากับทาง
ราชการ โดยพยายามใช้วิธีการพูดคุยทำความเข้าใจ หากทางราชการ
ไม่เข้าใจก็จะขอให้ฝ่ายอื่นช่วยพูดคุย จะไม่ใช้วิธีการประท้วง
เปิดโปง หรือโจมตี วิธีการเช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม
ชาวบ้านที่เคลื่อนไหวเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรกับทางราชการยังอยู่
ในสภาพที่พอร่วมงานกันได้ บางเรื่องก็ร่วมงานกันอย่างใกล้ชิด บาง

เรื่องก็ห่างเหินกันไปบ้าง แต่โดยสรุปแล้ววิธีการเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่ไม่ได้มองข้าราชการแบบเป็นคู่ตรงกันข้าม ทำให้ชาวบ้านยังคงได้รับการสนับสนุนจากทางราชการในระดับดีพอสมควร

5) เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำปะเหลียน

พื้นที่ชายฝั่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ลุ่มน้ำปะเหลียนและเป็นพื้นที่ปลายน้ำเท่านั้น โดยที่ยังมีพื้นที่ในส่วนที่เป็นป่าต้นน้ำ และพื้นที่ราบลุ่มซึ่งเป็นเขตทำนา ด้วยการประสานงานของสมาคมหยาดฝนทำให้แกนนำชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำปะเหลียน โดยเครือข่ายดังกล่าวมีชื่อว่า “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำปะเหลียน” เครือข่ายนี้พยายามเคลื่อนไหวภายใต้วาทกรรม “ต้นน้ำดี ปลายน้ำก็ดีด้วย” เพื่อสร้างความร่วมมือในการดูแลทรัพยากรลุ่มน้ำที่ผ่านมาได้ใช้พื้นที่การเยี่ยมชมเยียนพบปะเป็นเวทีการเรียนรู้และทำงานร่วมกัน และมีเวทีที่ประชุมอย่างเป็นทางการร่วมกันเป็นประจำโดยมีสมาคมหยาดฝนเป็นผู้ประสานงาน เรื่องที่ปรึกษาหารือกันก็คือประสบการณ์และปัญหาต่างๆที่แต่ละพื้นที่ประสบเพื่อหาแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกัน ทำให้การเคลื่อนไหวมีพลังมากกว่าต่างคนต่างเคลื่อนไหว ดังจะเห็นว่าทางเครือข่ายได้ทำโครงการร่วมกันในการแก้ปัญหาาร่วมกันหลายโครงการ

นอกจากนี้ชาวบ้านในพื้นที่ป่าชายเลนต่างๆที่เคลื่อนไหวเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรก็รวมตัวกันเป็นเครือข่ายย่อยของเครือข่ายลุ่มน้ำปะเหลียนดังกล่าว เพื่อช่วยเหลือกันเอง เนื่องจากบางชุมชนมีการเคลื่อนไหวที่เข้มแข็ง ในขณะที่บางชุมชนการเคลื่อนไหวยังอ่อนแออยู่ การช่วยเหลือกันทำให้ชุมชนที่การเคลื่อนไหวยังอ่อนแอสามารถก้าวฝ่าอุปสรรคบางอย่างไปได้ เช่น

ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นแกนนำคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนหนึ่งได้ไปช่วยพูดคุยกับผู้ใหญ่บ้านอีกชุมชนหนึ่งที่คัดค้านการจัดการป่าชายเลนชุมชนของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ หรือการร่วมประชุมปรึกษาหารือกันของแกนนำแต่ละชุมชนทำให้สามารถแก้ปัญหาชาวบ้านจากชุมชนหนึ่งไปลักลอบใช้ทรัพยากรในอีกชุมชนหนึ่งแบบทำลาย โดยมีการบอกกล่าวผ่านแกนนำเพื่อนำไปห้ามปรามชาวบ้านในชุมชนของตนอีกทอดหนึ่ง

กล่าวได้ว่าเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำปะเหลียนมีส่วนสำคัญทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชนชายฝั่งปามีพลังมากขึ้นทั้งในแง่ที่ทำให้เครือข่ายมีความมั่นใจ และในแง่ที่สามารถต่อรองเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาต่างๆ ได้ดีขึ้น

หากยกระดับสิ่งที่ชาวบ้านทำหรือดำเนินการขึ้นเป็นองค์ความรู้จะเห็นได้ว่าชาวบ้านพยายามที่จะสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์แบบใหม่ และสร้างพื้นที่ทางสังคมสำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยหวังว่าสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่นี้จะเข้าไปมีผลต่อการปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรจะได้รับการยอมรับ และทุกฝ่ายหันมาสนับสนุนหรือให้ความร่วมมือมากขึ้น

การสร้างอัตลักษณ์ใหม่คือ การทำให้กลุ่มที่เคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรคือกลุ่มคนที่รู้คุณค่าทรัพยากร เสียสละเพื่อรักษาทรัพยากรให้สมบูรณ์สำหรับการทำมาหากินของคนในชุมชน และชุมชนข้างเคียง กลุ่มคนที่รักษาทรัพยากรไว้ให้ลูกหลาน กลุ่มคนที่มีความรู้เรื่องทรัพยากรเป็นอย่างดี เป็นต้น

การสร้างพื้นที่ทางสังคมได้แก่กิจกรรมที่ชาวบ้านดำเนินการ และอัตลักษณ์ใหม่ของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์เป็นที่รู้จักของฝ่ายต่างๆ มีคนเข้ามาเยี่ยมเยียนและสนับสนุน ตัวแทนจากกลุ่มได้รับเชิญไปร่วมประชุมและบอกเล่าประสบการณ์ของตนอยู่เนืองๆ ช่วยทำให้ผู้เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด และระดับที่สูงขึ้นไปยอมรับและให้การสนับสนุนงานที่ชาวบ้านทำมากขึ้น เป็นต้น

กล่าวสรุปอย่างง่ายก็คือชาวบ้านสามารถสร้างอัตลักษณ์ใหม่และนำอัตลักษณ์ดังกล่าวไปปรับความสัมพันธ์ทางอำนาจหรือสร้างพื้นที่ต่อรองในสังคมได้มากขึ้น ในกรณีของชาวบ้านก็คือเขาสามารถขับเคลื่อนขบวนการอนุรักษ์ป่าชายเลนและทรัพยากรอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่องและการเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นที่ยอมรับของสังคม พร้อมกับประสบผลสำเร็จในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรมากขึ้น

จากนโยบายสาธารณะสู่กระบวนการทัศน์เศรษฐกิจแบบพอเพียง

จากการสอบถามชาวบ้านที่เคลื่อนไหวอนุรักษ์ป่าชายเลน และแม่น้ำลำคลองเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงตามที่เขาเข้าใจ และที่เขาอยากผลักดันให้เกิดขึ้นในชุมชนของเขาอย่างจริงจัง คำตอบจะคล้ายๆ กันดังตัวอย่างต่อไปนี้

- “เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม คือไม่ใช่เรื่องการเงินอย่างเดียวนะ สังคมต้องดีด้วย และคน สังคมจะดีไม่ได้เลยถ้าสิ่งแวดล้อมไม่ดี คือคนรักกัน ไม่โกรธกัน ปฏิบัติตามหลักศาสนาอะไรอย่าง

เนี่ยะ แล้วก็ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ช่วยกันดูแล แล้วก็ไม่ใช่สุขสบายเฉพาะเราต้องทั้งสังคมเลย เราเอาตัวรอดคนเดียว ผมว่าไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง แล้วจะเกิดได้ยังไงเนี่ยะทุกคนต้องช่วยกัน เราต้องเรียนรู้ตลอดเวลา แล้วต้องมีเพื่อนนะ พวกเราเท่านั้นทำไม่ได้ ถ้าไม่มีหยาดฝนเราทำไม่ได้ ไม่มีนักวิชาการมาช่วยเราทำไม่สำเร็จ”

- “เศรษฐกิจพอเพียงต้องมาจากตัวเองก่อน จากการดูแลรายรับรายจ่ายของตัวเอง แล้วกระจายความคิด วิธีการไปสู่คนอื่น ศึกษาและทำความเข้าใจร่วมกับการดูแลจัดการป่าจะช่วยให้ชุมชนมีเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากป่าชายเลนเป็นแหล่งอาหาร เป็นอาชีพ เป็นแหล่งยารักษาโรค และเป็นกำแพงช่วยป้องกันอันตรายจากภัยธรรมชาติให้บรรเทาเบาบาง หากชุมชนรู้จักใช้ เข้าใจความเป็นป่าของมัน สนใจพัฒนาและเอาใจใส่ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมส่วนรวม มีสำนึก ไม่คิดทำลายเพียงเพื่อตอบสนองความต้องการซื้อหรือจับจ่ายสินค้าจากภายนอก จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีกินมีใช้ มีป่าชายเลนเป็นออฟฟิศ คนใดขยันหา ขยันทำ ก็จะได้มากกว่า เราต้องควบคุมตัวเรา อีกอย่างหนึ่งผมเพิ่งเข้าใจตอนหลังว่าความสุขของผมนั้นมันไม่ใช่เรื่องรายได้อย่างเดียวผมได้มากได้น้อยก็จ่ายหมด แต่มันรวมถึงคนเข้าใจเรา เรามีเพื่อน คนในชุมชนเข้าใจเราช่วยงานอนุรักษ์ของพวกเขา คนข้างนอกมาเยี่ยมเยียนเรา บางครั้งผมคิดว่าไฉนสำคัญกว่าเงินเสียอีก”

จะเห็นว่าคำตอบจาก 2 ตัวอย่างนี้ ถึงแม้จะเริ่มต้นเข้าสู่ปัญหาต่างกัน แต่ในที่สุดคำตอบที่ออกมาจะคล้ายกัน ซึ่งก็สอดคล้องกับการวิเคราะห์ของบทความนี้มาแต่ต้น ทั้งนี้พอสรุปประเด็นเบื้องต้นได้ดังนี้

1) เศรษฐกิจพอเพียงนั้นไม่ได้หมายถึงการประกอบอาชีพหรือรายได้เท่านั้น การกล่าวถึงเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาวบ้านเป็นการบูรณาการชีวิตทุกด้านเข้าด้วยกัน และมีความหมายที่เฉพาะเจาะจงของแต่ละบริบท ดังจะเห็นได้ว่าในชุมชนที่มีป่าชายเลนและแม่น้ำ ลำคลองเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญนั้น ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรว่าเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจแบบพอเพียง แต่ไม่ใช่เฉพาะในแง่มุมของการทำให้มีรายได้เท่านั้น แต่รวมทุกเรื่องไว้ด้วยกัน ทั้งในแง่ที่เป็นฐานการผลิตเลี้ยงครว้เรือน เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีของชีวิตและสังคมของชุมชน เป็นศูนย์กลางของการสร้างการเรียนรู้ การสร้างความสัมพันธ์ใหม่ๆทั้งในชุมชนและระหว่างคนภายในกับเครือข่ายภายนอก กระทั่งสามารถยกระดับความคิดของคนในชุมชนให้มองเห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและการทำงานเพื่อส่วนรวม

2) เศรษฐกิจแบบพอเพียงดังกล่าวไม่ได้มีความหมายตายตัว แต่ขึ้นอยู่กับการให้ความหมายของชาวบ้านเอง ซึ่งจะสอดคล้องกับบริบทที่เป็นจริงของชาวบ้าน และไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเองหรือใครจะสร้างให้ได้ แต่เป็นกระบวนการที่ต้องสร้างขึ้นเอง และเป็น การเคลื่อนไหวสร้างขึ้นในสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งแน่นอนว่าชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้านย่อมมีอำนาจน้อย ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับชาวบ้านจึงเป็นทั้งกระบวนการช่วงชิงความหมายและกระบวนการสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ที่จะทำให้ชาวบ้านมีโอกาสสำหรับชีวิตที่ดีขึ้น หรือกล่าวสรุปได้ว่าชาวบ้านต้องใช้กระบวนการนโยบายสาธารณะในการสร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่สอดคล้องกับตนเองขึ้นมา

3) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาการเคลื่อนไหวของชาวบ้านยังพบอีกว่าชาวบ้านไม่ได้ใช้กระบวนการสาธารณะสร้างคุณภาพชีวิตที่เขาต้องการในตอนท้ายสุดขึ้นมาโดยตรง เช่น การมีกินมีใช้ การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี การมีสุขภาพที่ดี ลูกได้เรียนหนังสือ ชุมชนสามัคคี เพราะไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นได้จริง หรือเกิดได้ก็ไม่ยั่งยืน แต่กระบวนการนโยบายสาธารณะมุ่งที่จะสร้างทรัพยากรการดำรงชีวิต (assets) เพื่อเป็นต้นทุนสำหรับสร้างคุณภาพชีวิตที่พึงประสงค์ของชาวบ้านท้ายสุด กระบวนการเช่นนี้จึงสามารถทำให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านที่ต้องการมีความเป็นจริงได้ และมีความยั่งยืนทรัพยากรการดำรงชีวิตดังกล่าวได้แก่ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนการเงิน และทุนทางการเมือง

ตัวชี้วัดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

หลักคิดพื้นฐานที่สุดของเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานไว้คือ **“พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี”** เป็นแนวคิดที่เปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มสามารถสร้างความหมายที่สอดคล้องกับบริบทของตัวเอง และสร้างกระบวนการที่นำไปสู่สิ่งที่ตนคาดหวังได้ รวมทั้งสามารถปรับตัวได้กับสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จากประสบการณ์ของกลุ่มคนในชุมชนต่างๆที่เคลื่อนไหวอนุรักษ์ ป่าชายเลนและทรัพยากรที่ต่อเนื่องดังที่กล่าวมานั้นก็เป็นตัวอย่างของคนกลุ่มหนึ่งในบริบทหนึ่งที่พยายามสร้างความเข้มแข็งให้แก่ฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตของพวกเขาให้อยู่ได้อย่างมีความสุข ความมั่นคง ตามค่านิยมของพวกเขาเอง ดังนั้นตัวชี้วัด

เศรษฐกิจแบบพอเพียงจึงไม่ใช่คุณภาพชีวิตสุดท้ายเพราะคุณภาพชีวิตดังกล่าวไม่สามารถเกิดขึ้นเองได้ การอธิบายเศรษฐกิจแบบพอเพียงจึงต้องพิจารณาตัวชี้วัดไปทั้ง 3 กลุ่มพร้อมกัน และถือว่าเป็นตัวชี้วัดเศรษฐกิจแบบพอเพียงทั้งหมด

1. กลุ่มตัวชี้วัดกระบวนการ

ตัวชี้วัดเศรษฐกิจแบบพอเพียงต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ซึ่งก็คือกระบวนการนโยบายสาธารณะ โดยกระบวนการดังกล่าวมีทั้งความหมายในตัวเอง คือชาวบ้านมีความพึงพอใจจากการที่ได้เคลื่อนไหวดังกล่าว และมีความหมายในฐานะที่เป็นวิธีการนำไปสู่การมีทรัพยากรการดำรงชีวิต (assets) ซึ่งทั้งหมดนำไปสู่โอกาสในการดำรงชีวิตที่ดี

จากแผนภูมิที่ 1 มุ่งแสดงให้เห็นกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในการสร้างอัตลักษณ์และสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อให้ขบวนการชาวบ้านมีความชัดเจนในเรื่องที่ตนเคลื่อนไหวและได้รับการยอมรับจากฝ่ายต่างๆมากขึ้น ทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรประสบผลสำเร็จมากขึ้นเป็นลำดับ กระบวนการนี้ก็เป็นกระบวนการเดียวกับการสร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียง แต่ว่าเศรษฐกิจแบบพอเพียงมีความหมายหรือสาระมากกว่า เพราะไม่ได้พิจารณาเฉพาะทรัพยากรเท่านั้นแต่พิจารณาคุณภาพชีวิตทุกๆด้านของประชาชนผู้เคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรด้วย ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องนำกระบวนการตามแผนภูมิที่ 1 มาแตกรายละเอียดให้มากขึ้นเพื่อให้เห็นนัยของเศรษฐกิจพอเพียงที่ถูกสร้างขึ้น ทำให้กระบวนการเคลื่อนไหวที่ถูกปรับใหม่นี้เป็นกระบวนการนโยบายสาธารณะเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียงในบริบทของการเคลื่อนไหว

เรื่องทรัพยากร จากการวิเคราะห์ปรากฏการณ์จริงจากชุมชนต่างๆ ที่เคลื่อนไหวเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรผ่านการจัดตั้งป่าชุมชน ในเขตลุ่มน้ำปะเหลียนพบกระบวนการนโยบายสาธารณะที่ สัมพันธ์กับเศรษฐกิจแบบพอเพียงของคนกลุ่มนี้ดังต่อไปนี้

1) การสร้างความรู้และการต่อรอง

การสร้างชุดความรู้ของขบวนการอนุรักษ์ป่าชายเลนและ แม่น้ำลำคลองได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จุดมุ่งหมายของการสร้าง ความรู้เพื่อที่จะให้กลุ่มเคลื่อนไหวได้พัฒนาความรู้ของตัวเองให้ เข้มแข็ง จนสามารถนำความรู้เข้าสู่เวทีการแลกเปลี่ยนต่างๆ ได้ อย่างมีพลัง ทั้งแลกเปลี่ยนกับทางราชการ นักวิชาการ นักศึกษา สื่อสารมวลชน สามารถนำความรู้ดังกล่าวไปสร้างข้อเสนอเชิง นโยบายเพื่อเสนอหน่วยงานระดับต่างๆ ได้ รวมทั้งเพื่อให้คนใน ชุมชนที่ยังไม่เข้าใจงานที่กลุ่มเคลื่อนไหวทำจะได้เข้าใจมากขึ้น และหันกลับมาสนับสนุนงานอนุรักษ์ทรัพยากรดังกล่าว

การสร้างความรู้ดังกล่าวชาวบ้านจะทำกับคนหลายกลุ่ม ซึ่งอาจแยกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ **ลักษณะแรก**อาศัยความร่วมมือกับกลุ่มที่มีวิถีศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ เช่น นักวิชาการ และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัย ครูจากโรงเรียนในชุมชน จุดมุ่ง หมายกรณีนี้หวังทั้งจะทำให้ชาวบ้านได้รู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นวิชาการมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็หวังว่าทางนักวิชาการ นักศึกษาจะนำความรู้ที่ได้จากชาวบ้านไปใช้ประโยชน์ทางวิชาการ และเผยแพร่ให้สังคมทราบ **ลักษณะที่สอง** เพื่อใช้กระบวนการ เรียนรู้สร้างคนให้สนใจทรัพยากร กรณีนี้จะใช้กับเด็กนักเรียนผ่าน การประสานงานกับโรงเรียน และเด็กในหมู่บ้านโดยคณะกรรมการ

การป่ายายเลนชุมชนจะจัดทำโครงการให้เด็กในหมู่บ้านร่วมกันศึกษาเกี่ยวกับสัตว์น้ำหรือพันธุ์พืชในป่ายายเลน แล้วนำมาแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน

ทั้งนี้ชาวบ้านไม่เพียงศึกษาหาความรู้เพื่อประดับสติปัญญาเท่านั้น แต่สามารถนำความรู้ดังกล่าวไปสู่กระบวนการต่อรองต่างๆ เพื่อสร้างกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยสามารถทำให้ทางราชการยอมรับการดำเนินงานของชาวบ้าน ในบางครั้งสนับสนุนงบประมาณให้ด้วย สามารถผลักดันชุดความรู้ของชาวบ้านไปสู่การเรียนการสอนในโรงเรียนและในมหาวิทยาลัย ทำให้กลุ่มชาวบ้านหรือกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่นยังใช้เครื่องมือแบบทำลายจับสัตว์น้ำยอมรับที่จะเลิกใช้เครื่องมือดังกล่าวมากขึ้น

ชุดความรู้ต่างๆ ที่เกิดจากกระบวนการดังกล่าวมีมากมายหลายเรื่อง เช่น

- คุณค่าด้านต่างๆ ของสาหร่ายทะเล
- ธรรมชาติของปูดำและแนวทางการอนุรักษ์
- การจับหอยปะอย่างยั่งยืน
- พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำหน้าบ้าน
- โฟกพากับปัญหาการทำลายทรัพยากร
- พรรณไม้และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในป่ายายเลน
- การจัดการป่ายายเลนชุมชนกับความยั่งยืนของทรัพยากร
- พืชสมุนไพรในป่ายายเลน
- เศรษฐกิจชาวบ้านหลังการอนุรักษ์ทรัพยากร

ในปัจจุบันแกนนำชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรสามารถออกไปเป็นวิทยากรและร่วมประชุมทางวิชาการที่หน่วยงานต่างๆ

จัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถเสนอความคิดเห็นได้อย่างเป็น
ที่สนใจของฝ่ายต่างๆ ในขณะที่เดียวกันหากใครเข้าไปในหมู่บ้าน
ชาวบ้านก็สามารถอธิบายให้ผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้เข้าใจเรื่องต่างๆ
ได้เป็นอย่างดี

การสร้างความรู้ดังกล่าวจึงสามารถสร้างทั้งตัวชาวบ้าน
และกลุ่มการเคลื่อนไหวให้รู้จักตัวเองและสร้างตัวเองให้เข้มแข็ง
และสามารถใช้เป็นเครื่องมือที่จะติดสัมพันธ์กับฝ่ายต่างๆได้อย่าง
มีศักดิ์ศรีและมีประโยชน์ต่อการเคลื่อนไหวมากขึ้นเป็นลำดับ

2) การขยายกลุ่มและเครือข่าย

การขยายกลุ่มในชุมชนให้กว้างขวางและหลากหลายเพื่อ
ดึงคนกลุ่มต่างๆในชุมชนให้เข้ามาสู่ขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากร
ให้มากขึ้น การสร้างเครือข่ายกับภายนอกทั้งในระดับท้องถิ่นและ
ระดับที่กว้างกว่าจนถึงระดับต่างประเทศนั้น ก็เป็นอีกกระบวนการ
การหนึ่งที่สำคัญอยู่ในกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจแบบพอ
เพียงด้วย โดยในระดับชุมชนนั้นสามารถสร้างการยอมรับจากคน
ในชุมชนได้มากขึ้น แม้บางกลุ่มไม่ถึงกับสนับสนุนแต่ก็ไม่ฝ่าฝืน
ระเบียบกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรที่ทางกลุ่มอนุรักษ์ประกาศใช้
จนในปัจจุบันการฝ่าฝืนกฎระเบียบดังกล่าวเกือบหมดไปอย่างสิ้น
เชิงการสร้างเครือข่ายกับภายนอกจากทำให้เกิดความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น
ได้รับกำลังใจ ความเชื่อมั่น และการสนับสนุนด้านต่างๆแล้ว ยัง
ทำให้เรื่องราวของชาวบ้านถูกนำไปเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักและสนใจ
ในวงกว้างอีกด้วย ทำให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจและมั่นใจใน
แนวทางที่ตนกำลังเคลื่อนไหวอยู่

ส่วนรายละเอียดในการเคลื่อนไหวเป็นกระบวนการเดียวกับที่กล่าวรายละเอียดมาแล้วข้างต้น

3) การไม่ยึดติดความคิดแบบคู่ตรงข้าม

ดังที่กล่าวมาแต่ต้นว่าปัญหาสำคัญในการจัดการป่าชายเลนชุมชนนั้นคือปัญหาความขัดแย้ง โดยเฉพาะความขัดแย้งของชาวบ้านด้วยกันเอง และความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับทางราชการ ซึ่งกลุ่มการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนก็ต้องดำเนินงานภายใต้การเผชิญหน้ากับความขัดแย้งดังกล่าว แต่ว่าทางกลุ่มการเคลื่อนไหวก็สามารถดำเนินงานของตนต่อไปได้ โดยความขัดแย้งมีลักษณะคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นเป็นลำดับ กระบวนการสำคัญที่ชาวบ้านใช้ประการหนึ่งคือการไม่คิดแบบคู่ตรงข้ามคือการไม่มองว่าเราเท่านั้นเป็นฝ่ายถูกอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายผิด หรือปัญหาที่เกิดขึ้นเกิดจากฝ่ายตรงข้ามดังนั้นวิธีที่ถูกต้องคือให้อีกฝ่ายมาทำแบบเรา เชื่อเรา และสนับสนุนการกระทำของเรา จากชีวิตจริงและประสบการณ์การเคลื่อนไหวของชาวบ้านทำให้เขาตระหนักตั้งแต่ต้นว่าการทำแบบนี้จะมีแต่การเผชิญหน้ากัน และจะยิ่งเป็นการขยายความขัดแย้งให้มากขึ้นอีก การแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรก็จะทำไม่ได้ และผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนก็คือตัวชาวบ้านเอง เพราะจะเป็นผู้รับผลกระทบโดยตรงทั้งจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและความแตกแยกในสังคม ดังนั้นชาวบ้านจึงเลือกที่จะใช้วิธีของการทำงานร่วมกันมากกว่า เช่นกับทางราชการก็จะใช้วิธีพูดคุยเป็นหลัก ทั้งเชิญข้าราชการที่เกี่ยวข้องมาร่วมเวทีพูดคุยกัน การไปขอพบ ณ ที่ทำงานของข้าราชการฝ่ายนั้นๆ ซึ่งพบว่าหลายเรื่องชาวบ้านก็ต้องปรับการทำงานของตัวเองให้เข้ากับระเบียบแบบแผนของทางราชการเพื่อที่จะได้รับการสนับสนุนบางอย่างได้ เมื่อขบวนการของชาวบ้านจัดงานใหญ่ก็จะเชิญตัวแทนทางราชการ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด

ไปเป็นประธานในพิธีเปิด เป็นต้น ส่วนในเรื่องการประท้วงกดดัน หรือการฟ้องร้องทางราชการนั้นปรากฏว่าชาวบ้านยังไม่เคยทำเลย

สำหรับกลุ่มชาวบ้านที่ไม่สนับสนุนการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากร กลุ่มผู้เคลื่อนไหวก็ไม่คิดเป็นศัตรู ก็ยังคงคบหากันได้ในมิติอื่นๆ และพยายามใช้กระบวนการเรียนรู้ทางอ้อมดังที่กล่าวมาข้างต้นเปลี่ยนความคิดของคนดังกล่าว เปลี่ยนได้แค่ไหนก็แค่นั้นไม่รีบร้อน ไม่กดดัน และไม่เพียงการหวังว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะเปลี่ยนความคิดมาหาฝ่ายตนเท่านั้น หลายเรื่องกลุ่มอนุรักษ์ก็ต้องปรับตัวเองให้สอดคล้องกับตัวตนของกลุ่มอื่น เช่น ประเด็นการเลือกตั้งสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในหลายหมู่บ้านฝ่ายกลุ่มอนุรักษ์ยอมที่จะไม่ส่งคนในกลุ่มตนเข้าแข่งขัน เพื่อหวังว่าจะสามารถทำงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลได้ในอนาคต แม้ว่าจะไม่ใช่คนไปจากกลุ่มตนก็ตาม ซึ่งผลการดำเนินงานตามความคิดดังกล่าวก็พบว่าสถานการณ์ความขัดแย้งดีขึ้นมาก แม้ไม่อาจทำให้คนกลุ่มอื่นหันมาสนับสนุนงานของกลุ่มอนุรักษ์ได้โดยตรง แต่ก็พบว่าการต่อต้านโดยตรงก็ไม่ปรากฏให้เห็นเช่นกัน ซึ่งต่างจากแต่ก่อนมาก ในขณะนี้ในบางชุมชนกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทำงานร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลได้ดีขึ้น ถึงขั้นได้รับงบประมาณมาสนับสนุนการสร้างศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับป่าชายเลน

4) การสร้างปฏิบัติการการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรไม่ได้เน้นอยู่กับการพูดคุย จากนั้นก็รื้อให้ทางราชการและผู้รับผิดชอบเข้ามาทำอย่างโครงการต่างๆไป แต่ว่าเป็นขบวนการที่ชาวบ้านและเครือข่าย

ช่วยให้ได้ลงมือสร้างปฏิบัติการให้เกิดผลของการอนุรักษ์และฟื้นฟูขึ้นอย่างจริงจัง ซึ่งกิจกรรมการสร้างปฏิบัติการนี้ต้องมีอย่างหลากหลายและต่อเนื่อง ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างการสร้างปฏิบัติการสัก 5 เรื่อง

- การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและการประกาศกฎระเบียบว่าด้วยการใช้ป่าชายเลนชุมชนและแม่น้ำลำคลอง กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมเริ่มต้นเมื่อมีการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องใหม่ที่ชาวบ้านไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน ดังนั้นเมื่อมีคณะกรรมการและกฎระเบียบเกิดขึ้นจึงเป็นที่จับตามองของคนหลายฝ่ายว่าจะเกิดผลอะไร หรือไม่ อย่างไร สำหรับผู้ที่สนับสนุนก็หวั่นว่าอาจจะไม่ได้ผลในทางปฏิบัติผู้ที่ไม่เห็นด้วยก็นึกหยันอยู่ในใจว่าไปไม่รอดแน่

สิ่งที่เกิดขึ้นจริงคือคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนได้ทำงานอย่างเต็มที่ กฎระเบียบต่างๆถูกติดตามดูแลให้มีผลในทางปฏิบัติ ปัจจุบันคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรกลายเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในชุมชน

- การแต่งสาางและการปลูกไม้ซ่อมเสริม กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนและสมาชิกหรือชาวบ้านที่สนับสนุนได้กระทำเป็นประจำบางหมู่บ้านนัดเวลากันแน่นอนว่าทุกก็ค่าของแต่ละเดือน (เนื่องจากการทำประมงต้องอาศัยเงื่อนไชน้ำเป็นและน้ำตายซึ่งขึ้นอยู่กับข้างขึ้นข้างแรม) ใครว่างก็ขอให้มาร่วมกันแต่งสาางป่าโดยทุกคนจะห่อข้าวมาร่วมรับประทานกันด้วย บางชุมชนใช้วิธีนัดกันเป็นครั้งๆ

กิจกรรมดังกล่าวนี้ช่วยให้แต่ละฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างมาก และกลายเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่สำคัญไปโดย

ปริยาย เช่นพบว่าในบางโอกาสมีนักเรียนและนักศึกษาทั้งจากโรงเรียนในชุมชน และจากโรงเรียนและมหาวิทยาลัยจากภายนอก เข้ามาร่วมกิจกรรมด้วยทางราชการก็ยินดีสนับสนุนพันธุ์ไม้สำหรับปลูกป่าเพิ่มเติม บางชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนงบประมาณสำหรับเป็นค่าอาหาร กิจกรรมนั้นนอกจากจะมีการลงมือปฏิบัติการฟื้นฟูป่าอย่างเป็นรูปธรรมแล้วยังทำให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหวที่สามารถสร้างพื้นที่ทางสังคมให้แก่กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรด้วย ทำให้สาธารณะเข้าใจได้ว่าชุมชนมีการดำเนินการเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรอย่างจริงจังทำให้เกิดการยอมรับอำนาจส่วนนี้ของชุมชนมากขึ้น ส่วนชาวบ้านกลุ่มที่ยังไม่สนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรก็มองการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ในแง่ดีขึ้นและค่อยๆเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น

- การตรวจตราผู้ฝ่าฝืนระเบียบกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากร กิจกรรมนี้ในระยะต้นคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนดำเนินการอย่างจริงจัง บางชุมชนถึงกับจัดตั้งคณะกรรมการออกสอดส่องตรวจตราผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบทุกวัน เมื่อพบผู้กระทำผิดก็จะใช้สองวิธีในการแก้ปัญหา คือว่ากล่าวตักเตือน และหากเป็นคนมาจากหมู่บ้านอื่นก็จะไปคุยกับแกนนำชุมชนของหมู่บ้านนั้นให้ช่วยตักเตือนคนในหมู่บ้าน ซึ่งได้ผลเป็นลำดับ เพียงไม่นานนักการตรวจตราอย่างเป็นทางการก็ไม่จำเป็นต้องมี เพราะชาวบ้านทั่วไปที่ออกไปทำมาหากินอยู่จะช่วยกันสอดส่องดูแล หากใครใช้ทรัพยากรผิดจากกฎเกณฑ์ที่คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนประกาศไว้ก็จะมี การว่ากล่าวตักเตือน ซึ่งก็ได้ผลเช่นกัน

- การตั้งโรงเรียนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนรับผิดชอบใน ขบวนการเคลื่อนไหวอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร กิจกรรมนี้นับเป็น

การสร้างปฏิบัติการที่สำคัญเพราะเมื่อโรงเรียนเข้ามาแล้วนอกจากงานจะก้าวหน้าไปมากโดยอาศัยพลังงานและพลังความคิดของครูและนักเรียนแล้ว ยังเป็นการสร้างความสนใจให้แก่บุคคลทั่วไปและคนในชุมชนด้วย อีกทั้งงานที่ทางโรงเรียนทำยังเป็นการให้การศึกษาแก่คนบางกลุ่มที่ตามปกติไม่ได้เข้ามาสนใจงานของชุมชนและกลายเป็นเครือข่ายของชุมชนได้ในที่สุด เช่นเมื่อโรงเรียนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับทรัพยากรของชุมชนปรากฏว่าได้รับความสนใจจากคนหลายฝ่าย ผู้บังคับบัญชาตามสายงานก็ลงมาดูงานโรงเรียนในพื้นที่อื่นที่ต้องการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นของตนขึ้นมาบ้างก็เข้ามาศึกษางาน นอกจากนี้บางโรงเรียนยังได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น โดยให้นักเรียนทดลองเกี่ยวกับการฟื้นฟูทรัพยากรของท้องถิ่น เช่นการเลี้ยงหอยนางรม ซึ่งก็ยิ่งทำให้กิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชนเป็นที่รู้จักมากขึ้นอีก ในปัจจุบันชาวบ้านในทุกชุมชนสามารถถึงโรงเรียนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้ และทุกโรงเรียนต่างทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับทรัพยากรและการอนุรักษ์ทรัพยากรขึ้นมาใช้ในโรงเรียนทั้งสิ้น

- การสร้างเวทีการเรียนรู้ กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมสำคัญเช่นกัน ซึ่งชาวบ้านได้สร้างขึ้นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมีหลายลักษณะ เช่น (1) เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เล็กๆที่สามารถเกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการได้ตลอดเวลา (2) เวทีที่เป็นทางการเกิดขึ้นโดยมีการนัดแนะ หรือการเชิญชวนล่วงหน้า เช่นเวทีการประชุมประจำเดือน การประชุมในโอกาสพิเศษต่างๆเช่นวันสำคัญ การได้โครงการสนับสนุนจากภายนอก แยกผู้ใหญ่เข้ามาเยี่ยมเยียน หรือเมื่อมี

ปัญหาบางอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนเกิดขึ้น เวทีเหล่านี้ถือว่าเป็นเวทีภายในชุมชนที่ชาวบ้านมีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ในบางครั้งคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชนยังใช้พื้นที่ในชุมชนจัดการประชุมเครือข่ายลุ่มน้ำ เพื่อให้พื้นที่การเรียนรู้ของชุมชนมีความคึกคักเพิ่มขึ้น

ยังมีการสร้างการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งซึ่งสำคัญเช่นกัน คือการพาสมาชิกชุมชนออกไปร่วมประชุมกับองค์กรภายนอก ทั้งที่จัดโดยหน่วยราชการและองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งในแต่ละปีก็จะมีการประชุมลักษณะนี้มาก

การสร้างปฏิบัติการการเรียนรู้ดังกล่าวนี้มีความสำคัญต่อขบวนการเคลื่อนไหวมาก เพราะสามารถทำให้ชาวบ้านที่อยู่ในขบวนการเคลื่อนไหวมีความคึกคัก มีกำลังใจ และสามารถยกระดับความคิดได้มากขึ้น ในขณะที่คนอื่นๆ ก็ได้เห็นตัวตนและเข้าใจการเคลื่อนไหวของชาวบ้านมากขึ้น

5) การสร้างกระบวนการอาชีพที่หลากหลาย

ในยุคปัจจุบันชาวบ้านต้องเรียนรู้ว่าเป็นไปไม่ได้ที่แต่ละครัวเรือนจะทำอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว โดยอาศัยฐานทรัพยากรส่วนรวมที่ฟื้นฟูขึ้นมาเพราะทรัพยากรดังกล่าวจะให้ผลผลิตที่เราเรียกว่าการหมุนเวียน (flow) หากมีการใช้มากเกินไปจนทรัพยากรสร้างการหมุนเวียนไม่ทันจะเกิดภาวะที่เรียกว่าการใช้แบบมากเกินไป (overuse) ซึ่งในที่สุดทรัพยากรก็จะกลับไปสู่สภาพที่เสื่อมโทรมอีก

ดังนั้นแนวทางที่ควรจะเป็นก็คือครัวเรือนหนึ่งจะต้องทำการผลิตหลายอย่าง (diversify) ทั้งเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงให้แก่ครัวเรือนเองและสร้างความมั่นคงให้แก่ฐานทรัพยากร

สิ่งที่ขบวนการเคลื่อนไหวพยายามผลักดันเรื่องนี้ เช่น การให้ความคิด การจัดตั้งกลุ่มอาชีพบางอย่างขึ้น การพยายามจัดตั้งกลุ่มเงินทุนหมุนเวียนเพื่อการประกอบอาชีพ การไม่ไปกดดันเรื่องการถือครองทรัพยากรบางอย่างของบางครัวเรือนแม้ว่าจะเป็นที่สาธารณะ อีกทั้งแกนนำการเคลื่อนไหวก็พยายามทำเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ด้วย

ปัจจุบันกล่าวได้ว่าสถานการณ์ของการประกอบอาชีพแบบหลากหลายในชุมชนต่างๆดีขึ้นมากครัวเรือนหนึ่งมักจะมีอาชีพอย่างน้อย 3 อย่างประกอบกัน โดยมักจะมีการทำสวนยางหรือการรับจ้างกรีดยางและการทำประมงเป็นการผลิตพื้นฐานของแต่ละครัวเรือน

2. กลุ่มตัวชี้วัดที่เป็นทรัพยากรการดำรงชีวิต (assets)

การที่ปัจเจกบุคคลก็ดี ครัวเรือนก็ดี หรือชุมชนก็ดี จะสามารถปรับตัวเอง สร้างคุณภาพชีวิตใหม่ หรือเกิดทางเลือกชีวิตใหม่ๆ ที่ดีกว่าเดิมนั้น ขึ้นอยู่กับว่าเขามีสิ่งที่เรียกว่าทรัพยากรการดำรงชีวิต (assets) คือทรัพยากรหรือสิ่งที่ปัจเจกบุคคลมีหากพิจารณาในระดับปัจเจกบุคคล หรือสิ่งที่ครัวเรือนมีหากพิจารณาในระดับครอบครัว หรือสิ่งที่ชุมชนมีหากพิจารณาในระดับชุมชน คือหากมีสิ่งเหล่านี้นักโอกาสนี้จะปรับตัวหรือสร้างทางเลือกใหม่ๆ จะเป็นไปได้มาก ในทางกลับกันถ้ามีน้อยโอกาสนี้ก็น้อยไปด้วย ซึ่งสำหรับการพิจารณาการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรที่เป็นฐานการอยู่รอดของชุมชนอย่างสัมพันธ์กับเศรษฐกิจแบบพอเพียงพบว่าโมโนทัศน์เรื่องทรัพยากรการดำรงชีวิต (assets) นี้ จะเป็น

ตัวชี้วัดเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชุมชนที่พึ่งพิงฐานทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันได้เป็นอย่างดี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (natural resource capital)

ชุมชนในเขตน้กร่อยที่กล่าวถึงในบทความนี้พึ่งพาทรัพยากรที่เรียกว่าทรัพยากรที่ใช้ร่วมกันหรือทรัพยากรส่วนรวม (common-pool resource) และใช้ประโยชน์จากการหมุนเวียน (flow) ของทรัพยากร โดยที่ชาวบ้านไม่ต้องลงมือทำการปลูกหรือเพาะเลี้ยงขึ้นมาเอง ซึ่งก็คือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าชายเลนและในแม่น้ำลำคลอง ดังนั้นหากการหมุนเวียนของทรัพยากรเป็นไปด้วยดี ชาวบ้านก็สามารถพึ่งพาฐานทรัพยากรดังกล่าวได้มาก แต่หากทรัพยากรเสื่อมโทรม การพึ่งพา ก็จะเป็นไปได้ยาก การตั้งชุมชนอยู่กับฐานทรัพยากรก็แทบไม่มีประโยชน์อะไร

จากการเคลื่อนไหวของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรในแต่ละชุมชน กล่าวได้ว่าส่วนใหญ่สามารถเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรได้ทุกตัว และเพิ่มการหมุนเวียน (flow) ของทรัพยากรที่ชาวบ้านสามารถอาศัยได้อย่างยั่งยืน คืออาศัยได้และรู้จักใช้เพื่อรักษาการหมุนเวียนของทรัพยากรในระบบนิเวศที่เป็นจริงของมันได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งความเป็นจริงนี้หากอาศัยคำบอกเล่าของชาวบ้านก็จะได้รับฟังคำพูดต่อไปนี้

- “แต่ก่อนตกปูต้องพายเรือไกล แล้วก็ไม่ค่อยได้ เดียวนี้เดินเข้าไปในป่า เอาหยองปักทิ้งไว้ ก็ได้มาแล้ว”

- “กึ่งแต่ก่อนไปหมดเลย ปีนี้น่าตกใจ มีมาก จับกันได้มากเลย โละกันได้คืนละเป็นพัน ไปแค่คืนละ 2-3 ชั่วโมง นี่เพราะนาทุ่งหมดไป แล้วเราปราบเรืออวนรุนได้”

- “สาย(สาหร่าย)เดิมมีแต่ช่วงหน้าแล้ง เดี่ยวนี้มีทั้งปี ชาวบ้านไปดำครั้งหนึ่งได้ตั้ง 20-30 โล”

- “เดี่ยวนี้ป่าชายเลนแน่นเลย ต้องถอนออกเสียบ้าง เพราะ ผักมันตกล้างออกกันใหญ่เลย ไม่มีใครทำลาย ต้นเดิมก็ใหญ่ขึ้น ไปดูลิพมนี่สบายใจ หอยปูในป่าเต็มไปหมด”

นอกจากนี้มีการศึกษาร่วมกันระหว่างชาวบ้าน กับโรงเรียน หรือมหาวิทยาลัยในท้องถิ่น ก็ล้วนยืนยันได้ว่าทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ขึ้นจริงในทุกประเภท เช่น การศึกษาเกี่ยวกับปูดำ สาหร่าย พรรณไม้ในป่าชายเลน

การศึกษาเรื่องปูดำพบว่าครอบครัวประมาณที่ยากจนไม่มีเรือ ออกแม่น้ำ สามารถอาศัยการจับปูดำในป่าชายเลนมีรายได้ต่อคน ต่อเดือนประมาณ 4,395 บาท โดยแต่เดิมปูในป่าชายเลนจะหายากมาก เพียงหาไปบริโภคก็ไม่พอ ในปัจจุบันแม้แต่เด็กนักเรียน ก็สามารถออกไปหาปูได้

ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งเด็กๆได้รวมตัวเป็นกลุ่มตกปูโดยการ สนับสนุนของคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน เด็กกลุ่มนี้จะออกไปตกปูในป่าชายเลนชุมชนในวันเสาร์อาทิตย์หรือช่วงที่เลิกเรียน แล้ว โดยจะออกไปตกปูในช่วงน้ำใหญ่หรือน้ำขึ้นซึ่งเดือนหนึ่งจะมีประมาณ 15-20 วัน พบว่าเด็กแต่ละคนในกลุ่มนี้จะมีรายได้ ประมาณเดือนละ 300-400 บาท

การศึกษาเรื่องสาหร่ายพบว่าเมื่อน้ำในคลองมีคุณภาพดีขึ้น เนื่องจากไม่มีการปล่อยน้ำเสียจากนาุ้ง ไม่มีการใช้ยาเบื่อในการ จับปลา รวมทั้งไม่มีการใช้ฉนวนร่นด้วย ทำให้สาหร่ายเพิ่มขึ้นมาก และเก็บได้ทั้งปี ชาวบ้านบางส่วนจึงอาศัยเก็บสาหร่ายไปทำอาหาร และขาย

การศึกษาเกี่ยวกับพรรณไม้ในป่าชายเลน พบว่า ความหนาแน่นของต้นไม้เพิ่มขึ้นมาก จากแต่เดิมที่ถูกทำลายจนเป็นป่าเสื่อมโทรมปัจจุบันต้นไม้ขึ้นเต็มพื้นที่โดยอาศัยการแตกตัวตามธรรมชาติและการปลูกเสริมของชาวบ้าน และมีพรรณไม้ที่เคยสูญหายไปกลับคืนมาได้หลายพรรณ นอกจากนี้ยังพบว่าสัตว์ที่เคยหายไปจากป่าชายเลนนานแล้วได้กลับมาอีกครั้งหนึ่ง เช่น ลิง นาค สัตว์เลื้อยคลานต่างๆ รวมทั้งสัตว์น้ำต่างๆที่แต่เดิมเหลือน้อยมากก็เพิ่มขึ้นมากขึ้น เช่น ปลา หอย กุ้ง ปลาบางชนิด เช่นปลาตุ๊กทะเล รวมทั้งมีหลักฐานว่าสัตว์น้ำที่อาศัยการวางไข่และเติบโตในป่าชายเลนก่อนจะออกไปสู่แม่น้ำลำคลองก็เพิ่มขึ้นมากขึ้น เช่น ปลากระพง เป็นต้น

ทั้งหมดนี้เท่ากับเป็นการกู้ความหลากหลายทางชีวภาพให้กลับคืนมาสู่ป่าชายเลนและแม่น้ำลำคลอง ซึ่งปัจจุบันกล่าวได้ว่าเป็นทุนทรัพยากรธรรมชาติที่ช่วยให้ครัวเรือนในชุมชนต่างๆไม่ว่าจะอยู่ในกลุ่มที่เคลื่อนไหวพื้นฟูทรัพยากรหรือกลุ่มอื่นสามารถพึ่งพิงได้ดีกว่าในระยะก่อนหน้านี้

2) ทุนทางสังคม (social capital)

ทุนทางสังคมหมายถึงแบบแผนความสัมพันธ์ ระเบียบกฎเกณฑ์ กลุ่มและเครือข่ายทางสังคมที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้น และเป็นพลังให้ชาวบ้านสามารถสร้างทางเลือกให้แก่ชีวิตได้อย่างเหมาะสม หรือสร้างอำนาจต่อรองกับกลุ่มคนอื่นๆได้

นับแต่เกิดกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรเคลื่อนไหวอยู่ในแต่ละชุมชน โดยการหนุนช่วยของสมาคมหยาดฝนและพันธมิตรจากภายนอก ทำให้ครัวเรือนในชุมชนเกิดทุนทางสังคมเพิ่มขึ้นในหลายด้านอย่างชัดเจน และหากพิจารณาเป็นรายกลุ่มที่แตกต่าง

กันจะพบว่ากลุ่มที่เคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรยังมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งกว่ากลุ่มอื่น

การพิจารณาในภาพรวมกล่าวได้ว่าในทุกชุมชนได้ประโยชน์อย่างชัดเจนจากการเกิดขึ้นของคณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน เพราะผลที่ตามมาคือมีกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรแบบอนุรักษ์ที่ทำให้ทุกคนใช้ทรัพยากรแบบไม่ทำลาย และเกิดขบวนการตรวจตรา จนทำให้กฎระเบียบดังกล่าวมีผลในทางปฏิบัติ ถึงแม้จะมีคนฝ่าฝืนอยู่บ้างก็ถือว่าน้อยมากและที่สำคัญคือทุนทางสังคมดังกล่าวเกิดขึ้นโดยการเคลื่อนไหวของคนในชุมชนเอง โดยเกิดการร่วมมือกันหลายฝ่ายทั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร โรงเรียน องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งเกิดกลุ่มใหม่ๆ เคลื่อนไหวในเชิงสร้างสรรค์อยู่ในชุมชนหลายกลุ่ม เช่นกลุ่มผู้หญิงอนุรักษ์ทรัพยากร กลุ่มเด็กอนุรักษ์ทรัพยากร กลุ่มอาชีพที่ต่อเนื่องกับการอนุรักษ์ทรัพยากร เครือข่ายความสัมพันธ์และกลุ่มต่างๆ เหล่านี้สามารถเคลื่อนไหวสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นในชุมชนได้มากทั้งจากการร่วมแรงร่วมใจกันเอง และการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งหน่วยราชการและหน่วยงานเอกชน

ทุนทางสังคมอันเนื่องมาจากการสร้างเครือข่ายกับภายนอก ก็ยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนสามารถเข้าใจโลกภายนอกและมีทางเลือกใหม่ๆ มากขึ้น เช่น พบว่านับแต่หลังที่มีการเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรพ่อแม่ในชุมชนต่างๆ ส่งลูกศึกษาต่อระดับสูงกว่าการศึกษาภาคบังคับมากขึ้น ทั้งนี้เกิดจากแรงบันดาลใจที่เห็นนักเรียนนักศึกษาจากภายนอกเข้าไปในชุมชนกันมากเพื่อศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชน นอกจากนี้ผู้ปกครองดังกล่าวยังได้มีโอกาสพูดคุยกับผู้ที่เข้ามาเยี่ยมเยียน บางคนมีโอกาสออก

ไปประชุมภายนอกชุมชนด้วย พ่อแม่จึงเกิดความคุ้นเคยและวางใจที่จะส่งลูกออกไปเรียนยังนอกชุมชน และเมื่อพ่อแม่ส่วนหนึ่งส่งลูกไปเรียนแล้วไม่เกิดผลเสียหยาอะไร พ่อแม่คนอื่นๆก็ตัดสินใจส่งลูกเรียนต่อตามตัวอย่างที่เห็น

นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ที่เข้ามาในชุมชนเพื่อติดตามงานหรือเยี่ยมชมงานอนุรักษ์ทรัพยากร ทั้งส่วนราชการและองค์กรเอกชน ได้พบเห็นสภาพที่เป็นจริงในชุมชนหลายเรื่อง จึงได้ไปทำโครงการเสนอความช่วยเหลือในโอกาสต่อมา ซึ่งกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นในหลายชุมชน

สำหรับกลุ่มคนที่เคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างจริงจังยังสร้างทุนทางสังคมได้มาก เนื่องจากกลุ่มนี้จะเข้าใจอะไรดี มีชุดความรู้ของตัวเองอย่างพอเพียง สามารถแลกเปลี่ยนความรู้กับคนทุกกลุ่มได้ รู้จักกลุ่มองค์กรภายนอกมาก เดินทางไปประชุมกับองค์กรภายนอกเสมอๆ จึงทำให้สามารถต่อรองกับคนกลุ่มต่างๆ เพื่อนำประโยชน์สู่ชุมชนและสู่การเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากร รวมทั้งต่อตัวเองได้ด้วย เช่น แกนนำคนหนึ่งเรียนจบแค่ ป.4 ไม้มีความรู้อะไรมาก่อนเลย นอกจากการกรีดยาง การตัดไม้ และการจับสัตว์น้ำต่างๆหลังจากเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่องหลายปี ปัจจุบันแกนนำคนดังกล่าวสามารถจ้างงานขายประกันได้ และประสบผลสำเร็จในอาชีพขายประกันได้อย่างดีด้วย ทั้งนี้เพราะเขาสามารถบ่มเพาะความรู้ความเข้าใจ การพูดการจา การให้เหตุผล และมีเครือข่ายภายนอกที่ช่วยสนับสนุนด้วย

ทั้งนี้ในแต่ละชุมชนอาจจะมีการเคลื่อนไหวสร้างทุนทางสังคมแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขภายในชุมชนเองเป็นสำคัญ

เช่น ชุมชนที่มีความขัดแย้งมากการเกิดขึ้นของทุนทางสังคมก็อาจจะน้อยกว่าชุมชนที่มีความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนน้อยกว่า และแม้ในชุมชนเดียวกันแต่ละครัวเรือนอาจมีทุนทางสังคมของตัวเองต่างจากครัวเรือนอื่น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตำแหน่งแห่งหนของครัวเรือนในท่ามกลางการเคลื่อนไหวทางสังคมที่กล่าวมา

3) ทุนมนุษย์ (human capital)

ทุนมนุษย์หมายถึงบุคคลในฐานะสมาชิกของครัวเรือนหรือของสังคมได้รับการพัฒนาความรู้ ความคิด และทักษะฝีมือจนสามารถมีโอกาสดีๆในชีวิตมากกว่าเดิม ทั้งในทางเศรษฐกิจทางสังคม และอื่นๆ การพัฒนาทุนมนุษย์สามารถมีผลทั้งระดับตัวบุคคล ระดับครอบครัว และระดับชุมชน

จากการเคลื่อนไหวอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรที่เกิดขึ้นในชุมชนต่างๆพบว่าสามารถพัฒนาทุนมนุษย์ให้เกิดขึ้นได้ในหลายลักษณะ โดยลักษณะแรกพบว่าชาวบ้านสามารถสืบทอด ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาประยุกต์และพัฒนาใช้ในยุคปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมทั้งในแง่การใช้ประโยชน์ทรัพยากรและการจัดการทรัพยากร ดังจะเห็นถึงการเกิดขึ้นของคณะกรรมการป่าชายเลนและกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรที่แสดงถึงการผสมผสานกันระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่ได้ลงตัวทำให้เกิดแนวปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อส่วนตัว ต่อครอบครัว และต่อส่วนรวม คือการใช้ทรัพยากรอย่างถูกต้องเหมาะสม นำไปสู่ความยั่งยืนของทรัพยากร ดังกล่าวมาแล้วในเรื่องทุนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นได้ก็เพราะทุนมนุษย์ได้รับการพัฒนาไปพร้อมๆกันด้วยนั่นเอง ในปัจจุบันกล่าวได้ว่าถึงแม้กลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดตั้งป่าชายเลนชุมชนก็ยังเข้าใจว่าเขาคงจะแสวงหาผล

ประโยชน์เช่นเดิมไม่ได้อีกแล้ว ในขณะที่คนจำนวนหนึ่งไม่เพียงเข้าใจเรื่องการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนเพื่อความมั่นคงทั้งด้านอาชีพและอาหารเท่านั้นแต่สามารถยกระดับความเข้าใจถึงขั้นอุดมการณ์คือได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวเพราะต้องการรักษาทรัพยากรไว้ให้ยั่งยืนตลอดไปจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ต้องการรักษาสีงแวดล้อมที่ดีให้แก่สังคม บางคนสามารถพัฒนาถึงระดับวิธีคิดคือเข้าใจความสัมพันธ์ที่ชัดเจนของระบบนิเวศทั้งหมด เข้าใจการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรต่างๆ และเห็นว่ามนุษย์จะต้องใช้ทรัพยากรภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ คนกลุ่มที่สามารถยกระดับการรับรู้ถึงขั้นอุดมการณ์และวิธีคิดนี้จะร่วมเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างเข้มแข็งแม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ ซึ่งพบว่าในทุกชุมชนจะมีคนกลุ่มนี้มากบ้างน้อยบ้าง ชุมชนไหนมีมากขบวนการเคลื่อนไหวก็มักจะเป็นไปอย่างคึกคัก และหากมองลงไปถึงระดับครอบครัวคนกลุ่มนี้ก็มักจะนำพาครอบครัวให้อยู่รอดได้ด้วยวิธีใหม่ๆ เช่น การลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวด้วยการหาอาหารจากฐานทรัพยากรต่างๆ มากขึ้น การทำบัญชีครัวเรือนเพื่อควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เป็นต้น

คนบางกลุ่มสามารถพัฒนาทุนตัวนี้ได้มากกว่าคนกลุ่มอื่น เพราะมีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมการเรียนรู้และร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่าย ทำให้ยกระดับตัวเองเป็นผู้นำ อีกทั้งยังมองเห็นช่องทางที่ประกอบอาชีพอื่นๆ เพื่อสร้างการดำรงชีวิตที่ดีให้แก่ครอบครัว

ความคิดความเข้าใจที่สำคัญอีกประการหนึ่งนอกจากเรื่องอาหารและอาชีพแล้วคือเรื่องยา พบว่ากระบวนการเคลื่อนไหวฟื้นฟูป่าชายเลนมักศึกษาความรู้เรื่องสมุนไพรในป่าชายเลน

ควบคู่ไปด้วย ทำให้มีการเคลื่อนไหวในหลายชุมชนที่จะฟื้นฟูความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค โดยขณะนี้บางชุมชนมีการนำหมอพื้นบ้านอาวโสมาให้ความรู้กับคนในชุมชนเพื่อที่จะมีความรู้เบื้องต้นในการใช้สมุนไพร ซึ่งเชื่อกันว่าความรู้ดังกล่าวจะทำให้ชาวบ้านสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยาไปได้มาก แล้วทำให้คนเห็นประโยชน์ของป่าชายเลนมากขึ้น

4) ทุนการเงิน (financial capital)

ทุนการเงินหมายถึงรายได้และการจัดการการเงินของครัวเรือน และเชื่อมโยงไปถึงกิจกรรมของสังคมที่จะสร้างความมั่นคงของทุนการเงินแก่ครัวเรือนด้วย

สำหรับรายได้ของครัวเรือนในชุมชนที่เคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรดั่งที่กล่าวมาพบว่ามีความมั่นคงกว่าช่วงที่ยังไม่มีการดำเนินการฟื้นฟูทรัพยากรดั่งข้อเท็จจริงต่อไปนี้

- ความสมบูรณ์ของป่าชายเลนและทรัพยากรชายฝั่งอื่นๆ เช่น ลัตว์น้ำต่างๆ ทำให้คนในชุมชนที่ทำอาชีพประมงมีรายได้สูงขึ้น ส่วนกลุ่มที่มีอาชีพหลักอย่างอื่นอยู่แล้วก็สามารถออกจับสัตว์น้ำเป็นอาชีพรองหรืออาชีพเสริมในยามว่าง

- การที่ทรัพยากรชายฝั่งในบริเวณชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นทำให้ชาวบ้านไม่ต้องเดินทางออกไปทำประมงในพื้นที่ห่างไกลดั่งเช่นที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีต การที่ชาวประมงสามารถประกอบอาชีพได้ในพื้นที่รอบชุมชนของตนเองเป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ เช่น ค่าสึกหรอของเครื่องมือประกอบอาชีพ ค่าน้ำมัน ค่าอาหารการกิน เมื่อต้นทุนลดลงก็ทำให้มีรายได้เหลือมากขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้สุขภาพดีเนื่องจากไม่ต้องลงแรงในการทำประมงมากเกินไป

- การฟื้นฟูป่าชายเลนชุมชนทำให้เกิดอาชีพต่างๆ ซึ่งเป็น การสร้างรายได้เสริม บางกรณีเป็นการช่วยรักษาสุขภาพให้แก่คน ในชุมชนด้วยได้แก่การเก็บพืชสมุนไพรเพื่อนำไปขายสำหรับทำยา พืชบ้าน การเก็บสาหร่ายขาย การทำผลิตภัณฑ์จากต้นจาก รวม ทั้งการทำหัตถกรรมจากต้นจากและเตย เป็นต้น

- ในสภาวะเศรษฐกิจถดถอยต่อเนื่องมาแต่ต้นทศวรรษ 2540ทำให้คนในหมู่บ้านต่างๆที่ไปทำงานอยู่ต่างเมืองบางส่วนต้อง อพยพกลับบ้าน พบว่าพวกเขาสามารถกลับมาใช้ชีวิตในชุมชนได้ โดยไม่ต้องอาศัยเงินทุนอะไรมาก ด้วยการออกไปจับสัตว์น้ำด้วย เครื่องมือง่ายๆตามป่าชายเลน เนื่องจากสัตว์น้ำฟื้นตัวขึ้นมาก

- การดูแลจัดการป่าชายเลนชุมชนทำให้เกิดความอุดม สมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งซึ่งโดยธรรมชาติแล้วสภาพภูมิศาสตร์ ที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกันระหว่างป่าชายเลน แม่น้ำลำคลอง และทะเล เป็นเขตที่มีความสวยงาม เหมาะแก่การเข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ ทำให้มีผู้เข้ามาท่องเที่ยวในลักษณะที่เรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งปัจจุบันถึงแม้จะยังมีไม่มากนัก เนื่องจากยังไม่มีชุมชนใดดำเนิน การเรื่องนี้อย่างจริงจัง แต่ว่าเริ่มมีบางชุมชนที่ทดลองทำงานด้าน นี้อยู่ ซึ่งพบว่าได้รับผลสำเร็จดี เพราะมีผู้ติดต่อเข้ามาแวะชมมาก พอสมควร ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเกิด จิตสำนึกในการรักธรรมชาติแล้ว ยังเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คน ในชุมชนทางอ้อมด้วย เช่น จากการค้าขาย การบริการเรือนำเที่ยว เป็นต้น ในขณะนี้บางชุมชนกำลังเตรียมการพัฒนาเรื่องนี้อย่าง เป็นระบบ

นอกจากนี้ยังพบว่าเมื่อทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ครัวเรือน ต่างๆก็สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้มาก เพราะ

สามารถหาอาหารประจำวันได้จากป่าชายเลนและแม่น้ำลำคลอง อีกทั้งยังพบว่า การเคลื่อนไหวยเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรทำให้ชาวบ้านใช้เวลาว่างมาพูดคุยและทำกิจกรรมอนุรักษ์ ทำให้ลดเวลาที่จะบริโภคหรือใช้เงินทองไปได้ส่วนหนึ่ง รวมทั้งชาวบ้านยังบอกว่าการมาร่วมพูดคุยหรือมาร่วมกิจกรรมถือว่าเป็นความสุขแล้ว การคิดว่าจะนำเงินไปหาความสุขอย่างอื่นก็ไม่จำเป็น

สิ่งที่เห็นได้ชัดจนมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่เคลื่อนไหวยอนุรักษ์ทรัพยากร คือ การลดการพึ่งพิงตลาดด้วยการเกิดความคิดใหม่ๆ ไม่ใช่เพราะไม่มีเงิน เช่น อาหารที่หาได้เองตามธรรมชาติเป็นอาหารที่บริสุทธิ์ ปลอดภัย และความคิดอีกประการหนึ่งที่เกิดชัดเจนมากขึ้นในหลายครัวเรือนในแต่ละชุมชน คือ ความคิดที่ว่าความมั่นคงของครัวเรือนนั้นไม่ใช่อยู่ที่การหารายได้ให้มากเท่านั้น แต่ยังอยู่ที่ว่าต้องลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นด้วยความคิดลักษณะนี้จะเกิดขึ้นในท่ามกลางการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรซึ่งนอกจากชาวบ้านจะเรียนรู้กันเองแล้วยังเรียนรู้กับเครือข่ายภายนอกด้วย ความคิดและพฤติกรรมเช่นนี้ทำให้ครัวเรือนมีความมั่นคงในด้านทุนการเงินมากขึ้น

5) ทุนทางการเมือง (political capital)

ทุนทางการเมืองหมายถึง การที่สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะในทุกๆ ระดับที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยการมีส่วนร่วมดังกล่าวส่งผลกระทบในเชิงสร้างสรรค์ทั้งในระดับบุคคล ระดับครัวเรือน และระดับชุมชน

ทั้งนี้ประการแรกเลยกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวยอนุรักษ์ทรัพยากรซึ่งต้องมีการเรียนรู้และการสร้างปฏิบัติการร่วมกันอย่างมากนั้นคือการบ่มเพาะการสร้างทุนทางการเมืองให้แก่ผู้ร่วม

ขบวนการ เช่น การดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลนจะใช้วิธีการอภิปราย เสนอนากลุ่มย่อยภายในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และกระบวนการตัดสินใจต่างๆก็ใช้กระบวนการประชาธิปไตย เช่น การเลือกตั้งกรรมการป่าชายเลนชุมชน การออกระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เป็นต้น กระบวนการเช่นนี้ได้บ่มเพาะความสำนึกของชาวบ้านและการตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ที่ดินพึงมีอันนำไปสู่ความกระตือรือร้นในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของส่วนรวม และมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจต่างๆที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับส่วนรวม

นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านที่เคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรยังมีความรู้ความเข้าใจพอที่จะใช้กฎหมายหรือนโยบายของรัฐมาสร้างอำนาจการต่อรองให้แกขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรได้เป็นอย่างดี เช่น การนำบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ (ฉบับปีพุทธศักราช 2540 ก่อนการรัฐประหาร 2549) ที่ให้สิทธิชุมชนดั้งเดิมจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ เพื่อยืนยันถึงความชอบธรรมในการจัดการป่าชายเลนชุมชน อีกทั้งยังพบได้ชัดเจนว่าชาวบ้านที่แต่เดิมไม่กล้าต่อแย้งกับทางราชการ เพราะเห็นว่าเป็นผู้มีอำนาจ แต่ในปัจจุบันการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยฐานะที่เท่าเทียมกันถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่เป็นปกติไปแล้ว

การเปลี่ยนแปลงที่ถือว่าเป็นการพัฒนาทุนการเมืองของขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรและของชุมชนขึ้นอีกระดับหนึ่ง คือแต่เดิมชาวบ้านที่เคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรจะเป็นกลุ่มคนที่มีความตื่นตัวทางการเมืองมาก จึงพยายามที่จะเพิ่มบทบาทการตัดสินใจทางการเมืองด้วยการสมัครลงแข่งขันในการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งผลที่เกิดขึ้น

คือผู้สมัครที่ไปจากกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรมักจะพ่ายแพ้ ทั้งนี้ เพราะช่องทางของผู้นำหรือนักการเมืองท้องถิ่นจะมีคนยึดครองอยู่ แล้วผ่านระบบอุปถัมภ์ ระบบเครือญาติ และระบบอิทธิพลท้องถิ่น แต่ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือการกลายเป็นผู้อยู่คนละข้างกันระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรกับผู้นำหรือนักการเมืองท้องถิ่น ทำให้การทำงานอนุรักษ์ต่อไปไม่สะดวกเท่าที่ควร ดังนั้นในระยะหลังกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรได้เปลี่ยนความคิดครั้งสำคัญว่าการทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรก็สามารถสร้างอำนาจการต่อรองได้หากไม่แน่ใจว่าลงรับสมัครรับเลือกตั้งแล้วจะชนะอย่างแน่นอน และเป็นการชนะแบบเป็นเอกฉันท์ที่ไม่มีการทะเลาะวิวาทกัน ก็ไม่ควรลงรับสมัคร เพื่อว่าหลังการเลือกตั้งแล้วกลุ่มอนุรักษ์จะสามารถทำงานกับกลุ่มผู้นำหรือนักการเมืองท้องถิ่นได้ต่อไป ซึ่งพบว่าวิธีการดังกล่าวทำให้สถานการณ์ของกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรในฐานะกลุ่มต่อรองได้รับการยอมรับและมีบทบาทเพิ่มขึ้นมาก และงานอนุรักษ์ทรัพยากรก็ประสบผลสำเร็จขึ้นมาก

กล่าวโดยสรุปภาพรวมแล้วการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ป่าชายเลนและทรัพยากรต่อเนื่อง ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ทุกคนต้องใช้ร่วมกันนั้น สามารถสร้างทรัพยากรการดำรงชีวิตขึ้นได้มากทุกตัว และนำไปสู่วิถีเศรษฐกิจแบบพอเพียงได้อย่างเป็นจริงเป็นจัง อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าความเคลื่อนไหวของชาวบ้านสามารถสร้างทรัพยากรการดำรงชีวิตขึ้นมาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ แต่เป็นการกล่าวในเชิงเปรียบกับระยะก่อนที่จะเกิดขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรของชาวบ้าน ซึ่งเป็นช่วงที่ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมมาก และยังไม่มียุทธศาสตร์เคลื่อนไหวทางสังคมเชิงสร้างสรรค์เกิดขึ้นในหมู่บ้าน และไม่ได้หมายความว่าทุกคนในชุมชน

หรือทุกครัวเรือนในชุมชน หรือทุกชุมชน จะมีทรัพยากรการดำรงชีวิตเท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแต่ละคนหรือแต่ละครัวเรือนด้วย เพราะแม้ทุกคนสามารถเข้าถึงและใช้ทรัพยากรส่วนรวมคือป่าชายเลน และแม่น้ำลำคลองได้เหมือนกัน แต่ทุนตัวอื่นๆจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละคนมีประสบการณ์ต่อการเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรอย่างไร กลุ่มที่ขับเคลื่อนหรือเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่องก็จะมีโอกาสพัฒนาทรัพยากรการดำรงชีวิตได้มากกว่าคนที่ไม่ได้เข้าร่วม หรือเข้าร่วมเป็นครั้งคราว แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับพื้นฐานดั้งเดิมของแต่ละคนหรือแต่ละครัวเรือนด้วย

3.กลุ่มตัวชี้วัดที่เป็นคุณภาพชีวิต

การพิจารณาตัวชี้วัดเศรษฐกิจแบบพอเพียงนอกจากจะพิจารณากระบวนการเคลื่อนไหว และการเกิดขึ้นของทรัพยากรการดำรงชีวิตแล้วยังจำเป็นต้องพิจารณาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านที่เกิดขึ้นจริงด้วย โดยข้อมูลที่ใช้อธิบายต่อไปนี้ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ของผู้เขียน และจากการให้ชาวบ้านที่พึงพอใจต่อชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้บอกเล่าถึงความสุขที่เป็นอยู่ซึ่งพอกำหนดเป็นตัวชี้วัดเบื้องต้นได้ดังนี้

1) มีกินมีใช้

การมีกินมีใช้เป็นตัวชี้วัดระดับครัวเรือน ที่สามารถทำให้สมาชิกของครัวเรือนมีกินมีใช้ ซึ่งจากการฟื้นฟูทรัพยากร และการทำให้คนมีวิถีคิดใหม่ๆ ทำให้คนจำนวนหนึ่งในชุมชนมีความพอใจในชีวิตของตนเองในลักษณะที่ว่า “ทุกวันนี้สบายดีพอมีกินมีใช้” ซึ่งการมีกินมีใช้ดังกล่าวหมายถึงพอมีพอกิน ไม่ใช่ร่ำรวย เช่นมีอาหารที่มีประโยชน์บริโภคทุกวัน อยากได้อะไรตามชีวิตของคนปกติทั่วไปก็พอหาได้ และที่สำคัญคือไม่มีหนี้สิน ซึ่งการศึกษาหนี้สินของ

ครัวเรือนในทุกชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวฟื้นฟูทรัพยากร พบว่าในปัจจุบันลดลงกว่าสมัยก่อนมีการฟื้นฟูทรัพยากร และมีหลักฐานชัดเจนว่าเพราะพวกเขาพึ่งพิงทรัพยากรได้มากกว่าประการหนึ่งอีกประการหนึ่งเพราะพวกเขามีความคิดใหม่ๆเกิดขึ้นมีเครือข่ายใหม่ๆเกิดขึ้นทำให้สามารถอธิบายและจัดการเรื่องการผลิตและการเงินของครัวเรือนได้อย่างเหมาะสม

2) มีสิ่งแวดล้อมที่ดี

สิ่งแวดล้อมที่ดีในความหมายของชาวบ้าน คือป่าดงาม เขียวชุ่ม มีสัตว์ป่าชุกชุม แม่น้ำลำคลองใสสะอาด มีกุ้ง หอย ปู ปลา ชุกชุม อากาศบริสุทธิ์ ซึ่งจากการฟื้นฟูทรัพยากรสิ่งนี้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างชัดเจนนอกจากนี้สัตว์ต่างๆที่เคยหายจากป่าชายเลนไปนานแล้วบัดนี้เริ่มมีอีกครั้ง เช่น เต่า เต็มฝูงลึงหายไปอย่างสิ้นเชิงจากป่าชายเลนลุ่มน้ำปะเหลียน แต่ปัจจุบันหลายป่ามีฝูงลึงกลับมาแล้ว นกหลายพันธุ์ที่เคยหายไปเริ่มกลับมาแล้ว ปลาหลายชนิดที่หายไปแล้วก็กลับมาแล้ว เหตุผลที่สิ่งนี้เป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตคือ “เห็นแล้วสบายใจ” หรือ “เดี๋ยวนี้สุขภาพจิตดี ทรัพยากรมันอุดมสมบูรณ์ เห็นแล้วสบายใจ”

ยิ่งเมื่อชาวบ้านเห็นคนจากภายนอกเข้ามาเยี่ยมชมธรรมชาติในหมู่บ้าน พวกเขาก็ยิ่งสบายใจและภูมิใจว่าด้วยน้ำมือการฟื้นฟูทรัพยากรของพวกเขาทำให้คนอื่นซึ่งบางกลุ่มเดินทางมาไกลมาก เช่นนักศึกษา ข้าราชการ จากกรุงเทพฯ ผู้สนใจจากต่างประเทศได้สนใจมาชื่นชมความงามและคุณค่าของป่าชายเลนและแม่น้ำลำคลอง

นอกจากนี้เมื่อเกิดกรณีคลื่นสึนามิบริเวณชายฝั่งอันดามัน ในปี 2547 ซึ่งมีผู้คนล้มตายจำนวนมากและทรัพย์สินเสียหาย

มากมาย แต่พบว่าหลายหมู่บ้านใน จ.ตรังสามารถพ้นจากคลื่นนี้ได้เพราะมีป่าชายเลนขวางคลื่นไว้ ชาวบ้านก็ยิ่งมีความมั่นใจและสุขใจที่สามารถทำให้ป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์อยู่ถึงขั้นที่จะปกป้องเขาให้พ้นจากคลื่นยักษ์ได้หากว่าจะเกิดขึ้นมาอีกในอนาคต

3) ลูกได้เรียนหนังสือ

แต่เดิมชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมจะไม่ค่อยส่งลูกเรียนต่อหลังจากจบการศึกษาภาคบังคับจากโรงเรียนในหมู่บ้านแล้ว ทั้งนี้เพราะไม่มั่นใจว่าลูกหลานของตนซึ่งเป็นชาวมุสลิมจะเข้าไปอยู่ในเมืองได้อย่างไร อีกทั้งชาวบ้านเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับในเมืองน้อย กับข้าราชการก็ไม่เคยสนใจซึ่งกันและกัน รวมทั้งชาวบ้านในเขตนี้ตระหนักมาแต่เดิมว่าพวกเขาถูกมองจากคนในเมืองด้วยสายตาที่ไม่ดีนัก คือมองว่าพวกตนเป็นคนอยู่รอบนอก โง่เขลา ไม่ค่อยรู้เรื่องรู้ราวอะไรนัก ชาวบ้านจึงไม่อยากจะไปเกี่ยวข้องกับคนในเมือง ซึ่งส่งผลมาถึงว่าไม่สนใจส่งลูกเข้าไปเรียนต่อในเมือง แม้ว่าจะเป็นตัวเมืองระดับอำเภอก็ตาม และแม้ว่า จะไม่ต้องใช้เงินทองอะไรมากนักก็ตาม

เมื่อเกิดกระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชน ชาวบ้านได้เข้ามาสู่กระบวนการเรียนรู้ทั้งเรียนรู้กันเองและเรียนรู้กับคนภายนอก ได้สนทนากับนักศึกษา ครูอาจารย์ ข้าราชการ ความเข้าใจต่างๆก็เพิ่มมากขึ้นพร้อมๆกับชาวบ้านสามารถสร้างตัวตนแบบใหม่ ทำให้คนทั่วไปยอมรับการมีอยู่ของชาวบ้านมากขึ้น เช่น ในปัจจุบันพบว่าบริเวณพื้นที่ของชุมชนประมงพื้นบ้านกลับเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญของจังหวัด การดำเนินงานของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรได้รับรางวัลระดับประเทศและระดับนานาชาติ ซึ่งกลายเป็นหน้าตาของคนทั้งจังหวัด ในปัจจุบัน

ชาวบ้านจึงคุ้นเคยที่จะส่งลูกเข้าไปเรียนต่อในเมือง บางรายกล้าที่จะส่งลูกเข้าไปเรียนในกรุงเทพฯ

ค่าใช้จ่ายที่จะส่งลูกเรียนก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมั่นใจในการส่งลูกเรียนเพราะปัจจุบันชาวบ้านแน่ใจว่าพอหาเงินได้ เพราะอย่างน้อยทำอะไรไม่ได้ก็พอออกจับสัตว์น้ำได้ ดังนั้นการส่งลูกเรียนมากกว่าการศึกษาภาคบังคับจึงเป็นอีกตัวชี้วัดหนึ่งที่มีความสำคัญต่อครัวเรือนในปัจจุบันเมื่อถามเรื่องนี้ต่อชาวบ้านจึงได้รับคำตอบคล้ายๆกันว่าเดี๋ยวนี้ต้องส่งลูกเรียนแล้ว ถึงส่งไปมหาวิทยาลัยไม่ได้ก็ดีกว่าเรียนแค่ในหมู่บ้าน

ทั้งนี้ในปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ยังสามารถส่งลูกเรียนได้สูงสุดในระดับที่มีอยู่ในอำเภอ คือมัธยมศึกษาตอนปลาย แต่ก็มีชาวบ้านมากขึ้นเป็นลำดับที่ส่งลูกเรียนสูงกว่านี้โดยเลือกไปในเส้นทางที่ตนเองพอจะส่งเสียได้ เช่น วิทยาลัยอาชีวศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ หากเข้ากรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ก็ไปเรียนที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง

4) ชุมชนสามัคคี

แต่ดั้งเดิมความสามัคคีของชาวบ้านไม่ใช่ปัญหา เพราะว่าเป็นคนส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน นับถือศาสนาเดียวกันซึ่งเป็นศาสนาที่น่าหลักศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวันมาก รวมทั้งมีพิธีกรรมที่ต้องทำร่วมกันมากต่อมาเมื่อมีการแย่งชิงทรัพยากรไปสร้างผลประโยชน์ส่วนตัวโดยไม่สนใจคนอื่น โดยเฉพาะนับตั้งแต่ยุคนาถุงเป็นต้นมา ชาวบ้านก็สนใจกันน้อยลง อีกทั้งการเมืองที่เกิดจากการเลือกตั้งก็เข้ามาสร้างความแตกแยกในชุมชนมาก เพราะมีการแบ่งกลุ่มสนับสนุนกันคนละฝ่าย ยิ่งเมื่อการเมืองระดับท้องถิ่นเลียนแบบการเมืองระดับชาติมากขึ้นทั้งในแง่ของการหาเสียง

แบบไม่ตรงไปตรงมา การแสวงหาผลประโยชน์เมื่อได้รับการเลือกตั้งแล้ว ทำให้ความแตกแยกและต่างคนต่างอยู่ยิ่งมีมากขึ้น

การเกิดขึ้นของกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรได้เน้นการมีส่วนร่วมของคนทุกฝ่าย โดยจุดหมายปลายทางอยู่ที่การทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ถึงแม้จะมีกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วย กระบวนการเคลื่อนไหวก็จะใช้วิธีคลี่คลายปัญหาแบบสันติวิธี นานเข้าคนที่ไม่เห็นด้วยก็ลดน้อยลง บรรยากาศของการหันหน้าเข้ามาพูดคุยกันเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมมีมากขึ้น ยิ่งเมื่อทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ขึ้น ทุกคนได้พึงพิงทรัพยากร สภาพของความร่วมมือยิ่งเข้มแข็งขึ้น แต่ว่าก็ไม่ได้หมายความว่าไม่มีความขัดแย้งอะไรอยู่เลย แต่ความขัดแย้งดังกล่าวกลับช่วยให้คนในชุมชนได้มองเปรียบเทียบระหว่างความขัดแย้งกับความร่วมมือ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าความสุขของทุกคนในชุมชนคือได้เห็นความร่วมมือ ความสมัครสมานสามัคคี โดยแกนนำการเคลื่อนไหวยังมีความชัดเจนว่าหากคนในชุมชนมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันอุปสรรคต่างๆ ก็จะร่วมกันฝ่าฟันไปได้ถึงแม้ความร่วมมือกันจะเกิดได้ในบางเรื่องและบางเรื่องจะเกิดไม่ได้ก็ตาม

5) ไม่มีขโมย

ในเขตลุ่มน้ำปะเหลียนแต่เดิมมีขโมยมาก บางหมู่บ้านถึงกับเป็นเขตพักและผ่านของโจรกรรมมาได้ แม้ก่อนเกิดการเคลื่อนไหวฟื้นฟูทรัพยากรโจรผู้ร้ายก็ยังซุกซม โจรผู้ร้ายดังกล่าวส่วนใหญ่ก็เป็นคนในหมู่บ้านต่างๆ เพียงว่ามักจะไม่ใช่ขโมยของในหมู่บ้านตัวเอง การมีโจรผู้ร้ายจึงเป็นที่เอือมระอาของผู้คนในสมัยนั้น ประกอบกับชาวบ้านได้ฟังข่าวทางวิทยุและทางโทรทัศน์ทุกวันถึงปัญหาโจรผู้ร้ายที่มีอยู่เต็มบ้านเต็มเมือง ชาวบ้านจึงตั้งความหวัง

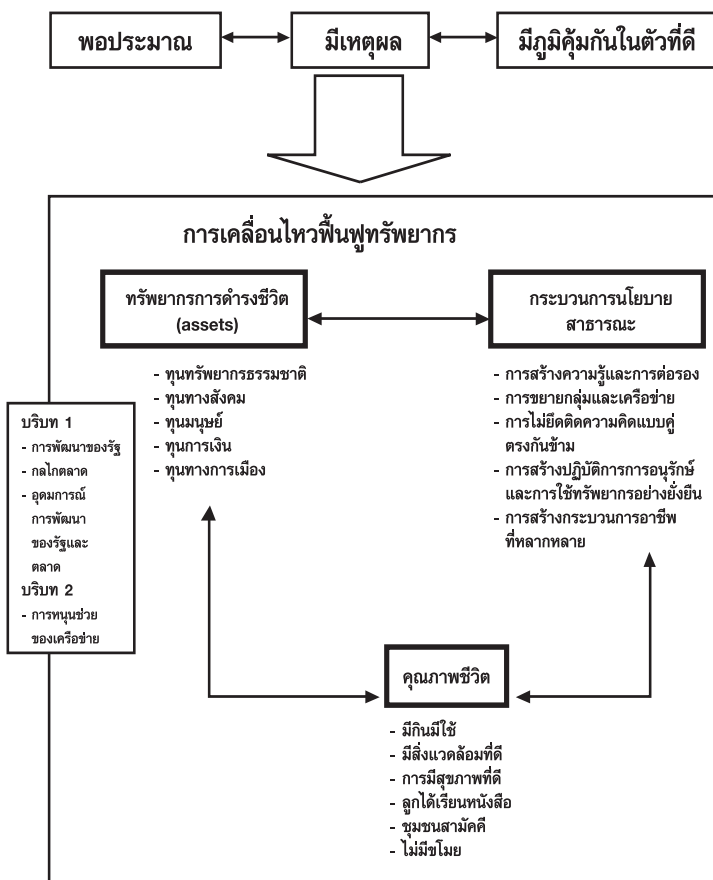
ว่าสังคมที่สงบสุขสำหรับพวกเขาประการหนึ่งคือต้องไม่มีโจรผู้ร้าย

เมื่อสังคมที่เขาปรารถนาเกิดขึ้นจริงคือในหมู่บ้านปราศจากการลักขโมยพวกเขายิ่งมั่นใจว่านี่คือสังคมที่เขาต้องการ ทั้งนี้สามารถกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชนต่างๆคือกระบวนการที่ทำให้การลักขโมยหมดไปอย่างสิ้นเชิง ด้วยสาเหตุที่สำคัญ 3 ประการ คือ **ประการแรก** การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนมาทำงานร่วมกันเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม คนที่หากินด้วยการลักขโมยจึงจะอายใจและชาวบ้านที่ร่วมเคลื่อนไหวอนุรักษ์ทรัพยากรก็มักจะรู้จักคนที่เป็นหัวขโมย โดยเป็นญาติพี่น้องกันบ้าง เป็นเพื่อนกันบ้าง ก็จะเอารูระไปบอกกล่าวหรือตักเตือนคนที่ตนรู้จักในเลิกเป็นหัวขโมย **ประการที่สอง** การเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรในพื้นที่ชายฝั่งลุ่มน้ำปะเหลียนทำกันเป็นเครือข่าย ดังนั้นแกนนำแต่ละชุมชนก็จะบอกกล่าวกันถึงปัญหาการลักขโมยที่คนหมู่บ้านหนึ่งไปทำยังอีกหมู่บ้านหนึ่ง โดยขอให้แต่ละหมู่บ้านช่วยดูแลคนในหมู่บ้านของตน ซึ่งการร่วมมือกันเช่นนี้นับว่าเป็นการกดดันกลุ่มคนที่เป็นหัวขโมยอย่างสำคัญด้วย **ประการที่สาม** การเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรจะมีคนภายนอกเข้ามาเยี่ยมชม พูดคุย ติดตามงาน และศึกษาวิจัยกันมาก ทำให้หมู่บ้านไม่เป็นชุมชนปิดหรือค่อนข้างปิดแบบสมัยก่อน การคงอยู่ของหัวขโมยจึงเป็นไปยาก **ประการที่สี่** การฟื้นฟูทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์ให้กลับมาเป็นที่พึงของคนในชุมชนได้ และมีหลักประกันว่าพวกเขาจะมีทรัพยากรใช้อย่างยั่งยืน เนื่องจากมีระบบการจัดการที่ดีโดยชุมชน ก็เป็นช่องทางที่จะทำให้คนที่ไม่มีอาชีพเป็นหลักฐานหันเหออกจากทางที่จะเป็นหัวขโมย แต่ทั้งนี้การปราบปรามของทางราชการซึ่งในระยะหลังทำได้ง่ายขึ้นเนื่องจากเส้นทางคมนาคมสะดวกก็มีส่วนสำคัญที่ช่วยกดดันพวกหัวขโมยด้วย

อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวชี้วัดที่เป็นคุณภาพชีวิตนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับบริบทที่เป็นจริงของชุมชนแต่ละเวลา แต่เราก็จะมีความคงที่ให้เห็นอย่างน้อยก็ระยะหนึ่ง

สรุป

แผนภูมิที่ 2 แสดงความสัมพันธ์ของกลุ่มตัวชี้วัดเศรษฐกิจแบบพอเพียง



แผนภูมิดังกล่าวนี้อธิบายให้เห็นถึงกลุ่มตัวชี้วัดและความสัมพันธ์ของกลุ่มตัวชี้วัดเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่เกิดขึ้นในชุมชนชายฝั่งในลุ่มน้ำปะเหลียนที่มีการเคลื่อนไหวของประชาชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร ทั้งนี้ต้องย้ำเป็นเบื้องต้นว่าตัวชี้วัดเศรษฐกิจแบบพอเพียงจะมีความหมายที่สัมพันธ์กับบริบท ดังนั้นจึงควรถูกสร้างขึ้นในบริบทต่างๆอย่างหลากหลาย ไม่ใช่มุ่งสร้างตัวชี้วัดที่เป็นมาตรฐานเดียว

ข้อสรุปของบทความนี้ก็คือนักชี้วัดเศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้นต้องเริ่มต้นจากการให้ความสนใจเรื่องกระบวนการนโยบายสาธารณะ เพราะจะช่วยทำให้เห็นตัวตน ชีวิตจิตใจ และปัญหาต่างๆ ของคนในแต่ละชุมชน และจะเห็นถึงการสร้างกระบวนการต่างๆ ขึ้นมาอย่างซับซ้อนเพื่อสร้างตัวตน (identity) และพื้นที่ทางสังคม (social space) ของพวกเขา เพื่อจะนำไปสู่การคลี่คลายปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ ทั้งนี้ต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการในฐานะตัวชี้วัดกลุ่มหนึ่งไม่เพียงเป็นเครื่องมือไปสู่ตัวชี้วัดอื่นเท่านั้น เพราะกระบวนการที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมามีความหมายในตัวด้วย และมีความหมายในฐานะเป็นเครื่องมือด้วย ความหมายในตัวก็คือชาวบ้านมีความสุขที่ได้ร่วมปฏิบัติการอยู่ในกระบวนการนั้นๆ

ส่วนตัวชี้วัดชุดทรัพยากรการดำรงชีวิต (assets) ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ปัจเจกบุคคล ครอบครัว หรือชุมชน (ขึ้นอยู่กับว่าเราจะเลือกวิเคราะห์ระดับไหน) สามารถปรับตัวหรือมีทางเลือกใหม่ๆ ที่จะทำให้ชีวิตของพวกเขาดีขึ้นซึ่งสามารถจำแนกได้เป็นทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนการเงิน และทุนทางการเมือง โดยทุนดังกล่าวนี้แต่เดิมหน่วยที่เราวิเคราะห์อาจจะมีบางตัวอยู่แล้ว บางตัวอาจมีน้อย บางตัวอาจไม่มี

กระบวนการเคลื่อนไหวที่กล่าวถึงจะช่วยทำในทุนที่มีอยู่แล้วทำให้ความหมายใหม่เพื่อให้มีศักยภาพสำหรับที่จะนำไปใช้ในการสร้างทางเลือกได้มากขึ้น ตัวไหนมีน้อยก็พัฒนาให้มีมากขึ้น ตัวไหนยังไม่มีก็สร้างให้มีขึ้นมา ทั้งนี้ตัวชีวิตทั้ง 2 ชุดนี้ไม่ได้ต่อเนื่องกันแบบทิศทางเดียว หรือเป็นความสัมพันธ์เชิงเหตุผลแบบเส้นตรง แต่เป็นความสัมพันธ์เชิงสัมพันธ์ (relative) และเป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน (complexity) ซึ่งหมายความว่า การจัดกระบวนการหนึ่งไม่ได้ก่อให้เกิด “asset” หนึ่งเสมอไป และอาจเกิดเฉพาะคนบางกลุ่ม แต่บางกลุ่มไม่เกิดและอาจจะเกิดผลข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์ขึ้นได้ รวมทั้งกระบวนการอาจได้รับความกระทบกระเทือนจากทรัพยากรการดำรงชีวิตที่พยายามจะสร้างขึ้นก็ได้

ตัวชีวิตกลุ่มคุณภาพชีวิตเป็นตัวชีวิตที่เป็นผลที่เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงของตัวบุคคล ครวั เรือน และชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มตัวชีวิตนี้ก็ไม่ใช้กลุ่มตัวชีวิตที่สำคัญที่สุด และก็ไม่มีกลุ่มไหนสำคัญที่สุดหากไม่มีตัวชีวิตกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือตัวชีวิตกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีปัญหาตัวชีวิตกลุ่มอื่นก็จะอ่อนแอไปด้วย เช่น หากตัวชีวิตที่กล่าวถึงก่อนหน้านี้อ่อนแอไม่ว่ากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือทั้ง 2 กลุ่ม กลุ่มตัวชีวิตด้านคุณภาพชีวิตก็ไม่อาจมีคุณภาพได้ ในขณะเดียวกันหากกลุ่มตัวชีวิตด้านคุณภาพชีวิตไม่อาจเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ตัวชีวิตทั้ง 2 กลุ่มข้างต้นก็จะกระทบกระเทือนไปด้วย เพราะอาจส่งผลให้คนถอยออกมาจากกระบวนการเคลื่อนไหว

นอกจากนี้ตัวชีวิตทั้ง 3 กลุ่มนี้ก็ไม่ได้สัมพันธ์กันเป็นขั้นตอนแบบเส้นตรงหรือไปทางเดียว แต่สัมพันธ์กันในลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ถูกสร้างไปพร้อมๆกัน แต่ละส่วนเสริมและส่งผลกระทบกันไปมาและเกิดผลเป็นองค์รวมไม่ว่าเราจะมองที่ฐาน

ทรัพยากร มองที่ชุมชน มองที่ครัวเรือน หรือมองที่ปัจเจกบุคคล
เราก็จะเห็นภาพองค์รวมที่เป็นจริงนี้

ทั้งนี้การกล่าวถึงตัวชี้วัดดังกล่าวก็ไม่ได้เป็นการเหมารวมว่า
ชุมชนต่างๆที่กล่าวถึงในบทความนี้ทั้งชุมชนจะเกิดผลต่างๆเหมือน
กันหมด หรือทุกชุมชนจะเป็นเหมือนกันหมด เพราะในความเป็น
จริงนั้นมีความแตกต่างหลากหลายกันออกไปมาก บทความนี้เป็น
เพียงความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าหากอาศัยการเคลื่อนไหวที่
เป็นอยู่จริงนี้สร้างตัวชี้วัดเกี่ยวกับเศรษฐกิจแบบพอเพียงขึ้นมาเรา
พอที่จะสร้างภาพจำลองอะไรขึ้นมาได้บ้างเท่านั้น โดยหากศึกษา
กลุ่มคนต่างๆในชุมชนแต่ละแห่งโดยอาศัยตัวชี้วัดทั้งหมดดังกล่าว
เราก็จะพอเห็นความแตกต่างกันได้ เพราะคนแต่ละกลุ่มจะมี
ระดับหรือสัมพันธ์กับตัวชี้วัดกลุ่มต่างๆแตกต่างกันออกไป ซึ่งนำ
จะพออธิบายว่าคนกลุ่มดังกล่าวกำลังอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบ
พอเพียงมากน้อยแค่ไหน อย่างไร เพราะเหตุใด

สนับสนุนโดย :



สถาบันวิจัยระบบสุขภาพภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (สวรส.ภาคใต้ มอ.),
มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

